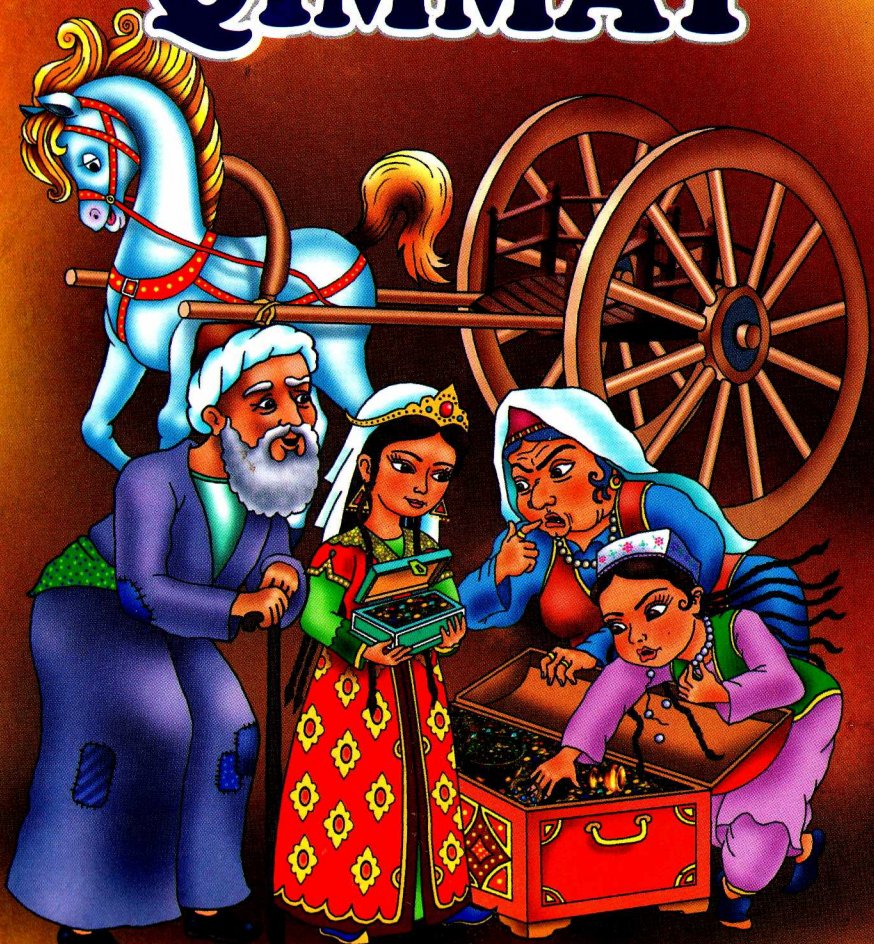
Z-92

O‘zbek xalq ertaklari

ZUMRAD VA QIMMAT

Китоб шу ерда кўрсатилган муддатдан кечиктирилмаган ҳолда топширилиши шарт

Илгариги берилмалар миқдори_____

2/XI - 418. 20ц
26/XI - 2083. 20ц
12/XII - 181. 20ц
30/XI - 192 - 20ц
4/I - 22. 21ц
24/09 - 2595 - 21
5/X - 1212 - 21
6/XI - 2336 - 21

82
Z-92

O‘ZBEK XALQ OG‘ZAKI IJODI

ZUMRAD VA QIMMAT

ERTAKLAR

Toshkent – 2019

UO'K: 398.21(575.1)
KBK: 82.3 (5O')
Z-92

Zumrad va Qimmat: O'zbek xalq ertaklari / To'plab, nashrga tayyorlovchi: Irodabonu Avvalboyeva – Toshkent: "Yurist-media markazi" nashriyoti, 2019. – 128 b.

ISBN 978-9943-4965-4-5

UO'K: 398.21(575.1)
KBK: 82.3 (5O')

Taqrizchi va mas'ul muharrir:
Mahliyo Mirsoatova,
filologiya fanlari nomzodi

ISBN 978-9943-4965-4-5

© "Yurist-media markazi" nashriyoti, 2019.

2327/2
Зачислота АКМ

PODSHONING DONO QIZI

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim zamonda bir podsho bo'lgan ekan. Uning yomon bir xotini bor ekan. O'zi tug'mas ekan, podsho boshqa xotin olay desa qo'ymas ekan. Qitmir, badkirdor ekan. Yuzi oq bo'lsa ham ichi qora ekan, undan ko'plarning ko'ngli yara ekan.

Podshoning o'lgan xotinidan bir qiz qolgan ekan. Qiz podshoning yakka-yu yagona farzandi bo'lsa ham, uni yomon ko'rar ekan. "Qiz bola – tuz bola" deb qizini xafa qilaverar ekan. Lekin podshoning qizi juda chiroyli, dono va chevar ekan. Qiz podshoga ko'p aqlli gaplarni aytar ekan, lekin podsho xotinining so'ziga kirib, qizining gapiga quloq solmas ekan, bir gapda turmas ekan. Qizi olim ekan, podsho zolim ekan.

Kunlardan bir kun podsho dam olib o'tirgan ekan, birdan hovuz bo'yidagi qayrag'och tepasiga chiroyli bir qush kelib qo'nibdi. Keyin podsho tomonga qichqirib, sayrayveribdi. Podsho odamlariga "shu qushni tutinglar", deb buyruq beribdi. Biroq hech kim tuta olmabdi. Qush uchib ketib, yana aylanib kelibdi-da, yana haligiday qichqirib, sayrabdi. Podsho vazirlariga:

– Qush nima deyapti, shuni aytib berasizlar, – deb buyruq beribdi. Vazirlar nima deyishlarini bilmay, og'izlarini ochib o'tiraverishibdi. Keyin podsho g'azab qilib:

– Kimki shu qushning nima deganini aytib bermasa, o'zi o'limda, moli podsholikniki! – debdi.

Vazirlar hayron bo'lib:

– Bu balodan qanday qutulamiz? – deb tashvish chekishibdi.

Vazirlar yurtni aylanib, dono olimlardan qushning nima deganini so'rashibdi. Hech kim javob bera olmabdi. Eng oxirida vazirlardan bir aqllirog'i:

– Bu so'roqqa podshoning qizi javob berar, agar u ham berolmasa, hammamiz mol-jonimiz bilan xayrlasha bersak ham bo'ladi, – debdi.

Qirq vazir yashirincha borib podshoning qizidan so'rashibdi. Podshoning qizi:

– Agar men aytganimni otamga aytmasanglar, men savolingizga javob beray, bordi-yu, otam bilib qolsa, unda meni tirik qo'ymaydi, – debdi.

Vazirlar hammasi qasam ichishibdi. Hovuz bo'yidagi qayrag'och tepasida o'tirgan qush:

– Jinni erni sog' qiladigan ham xotin, sog' erni jinni qiladigan ham xotin, hazir bo'l. Xotining seni jinni qiladi, dedi. Qushning joniqib sayraganining ma'nisi shu, – deb javob beribdi qiz.

Vazirlar juda suyunib hammalari podshoning yoniga borishibdi. Qiz nima degan bo'lsa, hammasini podshoga aytishibdi. Podsho g'azablanib:

– Sizlarga buni kim aytdi? – deb so'rabdi.

– O'zlarimiz topdik, – deyishibdi.

– Sizlarga birov aytgan, tez javob bering, bo'lmasa hammangizni dorga ostiraman! – deb siyosat qilibdi. Vazirlar qo'rqqanlaridan:

– Qizingiz aytdi, – deb aytib qo'yishibdi.

Podsho:

– Qizimni dorga osinglar! – deb buyruq beribdi. Shunda vazirlarning biri:

– Podshohim, o'z qizingizni el orasida dorga ostirmang, yaxshisi, cho'l-biyobonga oborib o'ldirsinlar, hech kim bilmaydi, – debdi. Podsho ko'nibdi.

Vazirlaridan ikkisi ikki jallodni olib, qizning qo'l-oyoqlarini bog'lab, otga o'ngarib, cho'l-biyobonga qarab ketishibdi. Vazirlar "bu kiz gunohsiz, bizni o'limdan saqlab qoldi, biz ham buni o'ldirmaylik", degan maslahatga kelishishibdi. Qizni sahroga olib borib qo'l-oyoqlarini yechib yuboribdilar-da:

– Hamma balo sening aqlingda, xafa bo'lma, ajaling yetmagan bo'lsa, kuningni ko'rib ketarsan, – deb bir ko'ylakni qonga bo'yab podshoga keltirib berishibdi.

Qiz cho'l-biyobonda yolgiz o'zi qolib, nima qilishini bilmay, boshi oqqan tomonga qarab ketaveribdi. Yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Kechga borib, uzoqdan bir yolg'iz gujumni ko'ribdi. Shu gujum tomonga qarab ketaveribdi. Yaqin borib qarasa, gujumning tagida bir bostirma, bostirmaning oldidan tiniq bir chashma shaldirab oqib turgan ekan. Qiz asta borib, uyning ichiga qarabdi. Uyning ichida hech kim yo'q, yerga yirtiq

sholcha tashlangan, har yer-har yerda bo'yra cho'plari sochilib yotgan ekan. Qiz uyga kirib, haligi sholcha ustiga yotibdi-da, qattiq charchaganidan darrov uxlab qolibdi.

Bir ozdan keyin qizning qulog'iga uyqu aralash bir ovoz eshitilibdi:

Otim Qulman devona,
Odamlardan begona,
Turar joyim vayrona,
Dunyo bevafo ekan.

Qiz ko'zini ochib qarasa, sochlari jingalak-jingalak bo'lib o'sgan, ko'zlari o'tdek chaqnab yonib turgan bir badburush odam tepasida turgan emish. Qiz irg'ib o'rnidak turib ketibdi. Haligi odam esa qah-qah urib kulib, o'z ashulasini aytaveribdi. Qiz bir oz o'ziga kelib, undan:

– Sen kimsan? – deb so'rabdi. Lekin u odam aljirayveribdi. Qiz: "Bu jinni ekan", deb o'ylabdi. Qiz haligi odamni boshlab, chashmaning yoqasiga olib boribdi. Uning sochlarini olibdi, soqollarini tarabdi, ust-bosh kiyimlarini yuvib beribdi.

Kunlar o'taveribdi. Qiz turli giyohlardan dori yasab, uni davolay boshlabdi. Olti oy deganda, haligi devona tuzalibdi. Shunda u odam o'z boshidan o'tgan voqealarni birma-bir aytib beribdi.

– Mening bu ahvolga tushishimga xotinim sababchi, "kambag'alsan, mol-dunyoing yo'q", deb meni haydab yubordi. Xotinimni yaxshi ko'rardim, ikki yil sargardon bo'lib yurdim, undan keyin nima bo'lganimni o'zim ham bilmayman, – debdi.

Qiz Qulmanga xotin bo'lib, birga yashayveribdi. Yigit dehqonchilik qilar ekan, ov qilar ekan, xotini bo'lsa, odamlarni davolar ekan, gilam to'qir ekan, kashta tikar ekan.

Oradan ikki yil o'tibdi, turmushlari juda yaxshi bo'lib ketibdi. Bir o'g'il, bir qiz ko'rishibdi. Kunlardan bir kuni Qulmanning xotini eriga:

– Agar ko'nsang, podshoni vazirlari bilan bir ziyofatga chaqiramiz, – debdi.

Eri ham ko'nibdi. Podsho vazirlari bilan Qulmanning uyiga mehmon bo'lib kelibdi. Qiz podshoga bo'lgan voqealarning hammasini birma-bir aytib beribdi. Podsho yomon xotinining jabridan joni azobda qolgan ekan, uning ustiga qizidan ajralib, farzandsizlik o'tida kuyar ekan. Qizining hikoyasini eshitib podsho yig'layveribdi va qilgan ishiga pushaymon bo'libdi. Keyin hammalari yurtga qaytib kelishibdi. Podsho yangidan to'y-tomosha qilib, qizini Qulmanga nikohlab beribdi. Qulman yurtga podsho bo'lib, hammalari murod-maqsadlariga yetishibdi.

QIZG'ANCHIQ IT

Bir it bor ekan, juda qizg'anchiq ekan.

Bir kun shu it sheriklari bilan talashib kattakon bir suyakni olib qochibdi. Suv ustidagi yakka cho'pdan o'tayotsa, suvda bir it og'zida katta suyak tishlab, ko'zlarini olaytirib, itga tikilib turgan emish.

It:

– Ir-ir-ir, – deb tishini irjaytirgan ekan, suv ichidagi it ham tishini irjaytiribdi.

It uning og'zidagi suyakni ham tortib olmoqchi bo'libdi va: "Hap!" deb itga tashlanibdi. "Hap" deyishi bilan og'zidagi suyagi, uning ketidan o'zi ham "cho'lp" etib, suvga tushib ketibdi, Qizg'anchiq it rosa shalabbo bo'libdi.

QOZI

O'tgan zamonda bir er-u xotin bo'lgan ekan, Ular bir-birlari bilan juda ahil yashar ekanlar, uylarida qo'y-echkilari va tovuqlari ko'p ekan. Ro'zg'orlari but, o'zlariga to'q yashashar ekan. Nima bo'libdi-yu, er-xotin arzimagan narsaga janjallashib qolishibdi. Keyin ular ajrashmoqchi bo'lishibdi va qozining yoniga borib, bo'lgan voqeani aytib berishibdi. Shunda qozi:

– Uyinglarda nimalaringiz bor? – deb so'rabdi.

– Uyimizda mol-pol, gilam-pilam, qo'y-po'y, echki-pechki, tovuq-movuq kabi narsalarimiz bor, – deb javob beribdi eri.

Shunday qilib uydagi bor narsalarni shu yo'sinda aytib chiqibdi. Qozi:

– Boravering, men hozir boraman – debdi.

U kishi endi uyiga yetib kelgan ekan, qozi ham kirib kelibdi va narsalarni ajrim qila boshlabdi, birma-bir nomini aytib: "mol xotiningizga, pol

sizga, uy xotiningizga, puy sizga, gilam xotiningizga, pilam sizga" qabilida hamma narsani xotiniga, ularning aksini eriga taqsimlabdi. U kishiga faqat keyingi narsalar tegibdi. Shunda u kishi:

– Narsalarning hammasini teng qilib bo'lishingiz kerak edi-ku? – debdi.

Qozi esa:

– O'zingiz aytgan narsalarning hammasini teng o'rtasidan bo'ldim, – debdi.

U kishi aytgan gaplariga pushaymon bo'lib, indamay qolaveribdi.

AYYOR BILAN SODDA

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim zamonda bir ayyor bilan sodda bo'lgan ekan.

Kunlardan bir kuni ular safar qilmoq uchun yo'lga chiqishibdi. Yo'lda ketayotib, bir xumcha oltin topib olishibdi. Oltinni ikkovi bo'lib olmoqchi bo'lishibdi. Biroq ayyor soddaga oltinlarni berishni xohlamabdi-da, soddani aldash yo'liga tushibdi. Ayyor soddaga shunday debdi:

– Agar biz oltinlarni shaharga olib kirsak, kishilar bilib qolib, oltinlarni tortib olishadi. Yaxshisi ularni ko'maylik-da, kerak vaqtida, oz-ozdan, olib sarflaylik.

Shunda sodda bunga ko'nibdi. Oltinni ko'mibdilar.

Kunlar o'tib, soddaga oltin kerak bo'lib qolibdi. Buni ayyorga kelib aytgan ekan, ayyor:

– Menga ham kerak edi, – debdi. Shunda ikkisi birga oltin ko'milgan joyga borib qarasalar, ko'milgan oltin yo'qmish. Ayyor oltinni o'zi o'g'irlab, berkitib qo'ygan ekan. Lekin shunga qaramasdan, soddaga tuhmat qilibdi. Shundan so'ng, ikkisi qozi oldiga borishibdi. Butun voqeani qoziga aytib berishibdi. Qozi ayyorning gapiga ishonmabdi.

– Biz oltinni daraxt ostiga ko'mganmiz, ishonmasangiz o'sha daraxt guvohlik beradi, – debdi ayyor, keyin uyiga kelib, qari otasiga:

– Siz guvoh bo'lasiz, – debdi. Otasi unga unamabdi. Ayyor, otasiga yalinib yurib, oxiri uni ichi po'k daraxt ichiga kirgizib qo'yibdi. Sodda qozini yetaklab daraxt tagiga boribdi. Shunda qozi so'rasa, daraxt ichidan:

– Oltinni qo'ygan odam olib ketgan, – degan ovoz kelibdi. Shunda qozi, "bu daraxt ichida shayton borga o'xshaydi", deb daraxt tagiga o't qo'ydiribdi. O't yoqilgach, daraxt ichidagi chol "dod" solib:

– Meni qutqaringlar, meni o'g'lim majbur qilgan, – deb baqiribdi, o'tni o'chirishibdi. Cholni olib chiqsalar, u o'lib qolgan ekan.

Qozi soddaga oltinlarning hammasini beribdi. Shunday qilib, ayyorlik bilan "oltinni olaman" degan ochko'z ayyor, o'z otasidan ham, oltinlardan ham ayrilib qolgan ekan.

AQLLI BOLA

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir er-xotin bor ekan. Ularning bitta-yu bitta o'g'illari bor ekan. Bir kuni xotin og'ir kasal bo'lib, o'lib qolibdi. Ota-bola juda qiynalib qolishibdi. Oxiri bolaning otasi uylanibdi. Olgan xotini juda yomon ekan, o'gay o'g'lini o'tirsa – o'poq, tursa – so'poq deb chiqishtirmas ekan. Uni doim otasiga yomonlarkan. Nihoyat u, "bolangni yo'qotsang, keyin turmush qilaman", deb turib olibdi. Bolaning otasi nima qilishini bilmay, o'g'lini bir do'stinikiga olib borib:

– O'g'lim shu yerda yashab tursin, men yordam berib, xabar olib turaman, – debdi. Keyin er-xotin yashayverishibdi.

Bir kuni ular mehmonga bormoqchi bo'lishibdi. Qarasalar, tugunni ko'taradigan biror kimsa yo'q.

Shunda xotin eriga:

– Hozir bola bo'lganida edi, tugunimizni olib borishardi. Endi qanday ko'tarib ketamiz, – debdi. Bola esa otasini sog'inib ko'rgani kelgan ekan, uyning orqasida turib bu gaplarni eshitibdi va:

– Men ko'tarishib olib boraman, – debdi. Xotin hayron bo'lib:

– Mehmonga ham hech sensiz bormas ekanmiz-da, hech tinchitmas ekansan-da, – deb urishib beribdi.

Bechora bola esa:

– Siz hozirgina bola bo'lganida, tugunni olib borardi, dedingiz-ku. Men bo'lmaganimda o'zingiz qiynalib qolar edingiz-ku! – debdi.

Oxiri qo'liga tugunni berib, bolani ham mehmonga olib ketishibdi. Mehmondan kelishsa ham, bolaning hech uyidan ketgisi kelmabdi. Xotin qancha zo'rlasa ham, hech ketgani unamabdi, uyda qolibdi. O'gay ona esa har kuni eriga "bolangni yo'qot" deb janjal qilaveribdi. U noiloj o'g'lini bir boyga, umrbod xizmatkorlikka beribdi. Er-xotin yana yolg'iz o'zlari qolishibdi.

Kunlardan bir kun xotin kasal bo'lib qolibdi. Eri esa ish bilan chiqib ketgan ekan. Xotinning boshi og'rib, unga bir piyola choy damlab beradigan odam bo'lmabdi. Shunda "qani endi, hozir bola kelib qolganida boshimni bosib qo'yardi, bekorga haydab yuboribman-da", deb o'ylab yotaveribdi. Bola esa uyini, otasini sog'inib, har kuni bir martadan kelib, hovlining atrofida aylanib ketar ekan.

Bola bu gal kelganida ham yashirinib turgan ekan, o'gay onasining inqillab yotganini eshitib qolibdi. Uyga kirib qarasa, o'gay onasi kasal yotganmish. Bola salom berib, darrov ish qilishga tushib ketibdi. Chovgumga choy qo'yibdi, uy yumushlarini qilibdi, yon atrofni tozalabdi. Keyin o'gay onasining boshini uqalab o'tiribdi. Shu payt otasi kelib qolibdi. U o'g'lini ko'rib quvonib ketibdi. Xotiniga qarab:

– Ko'rdingmi, bola bizga doim kerak bo'ladi. Uni sen doim boshingga ish tushganda, eslab qolasan, boshqa payt esa "yo'qoting" deyishga tushasan. Bo'ldi, endi bundan keyin o'g'lim hech qayerga ketmaydi, shu yerda bizlar bilan birga yashaydi, – debdi.

Kasal holida ham o'gay ona yana e'tiroz bildirib:

– Yo'q, bu yerda yashamaydi. Har kuni kunduzi kelib, uy yumushlarini qilib kechqurun qaytib ketsin, – debdi.

Ammo bolaning hech o'z uyidan ketgisi kelmas ekan. U yana yalinib-yolvorib shu yerda qolibdi, O'gay ona butunlay sog'ayib ketgach, yana "bolani yo'qot" deb hadeb janjal qilaveribdi. Bolaning otasi hech unamabdi. Bola bir kuni otasi bilan o'gay onasining kechasi urishishayotganini eshitib qolibdi. O'gay onasi:

– Bugun kechasi o'g'lingizni ariqqa oqizib yuborasiz. Uxlab yotganida ko'tarib, suvga tashlab yuborsangiz, oqib ketadi, – deyayotganini bola eshitib qolibdi.

Yarim kechada bola o'rnidan turib qarasa, otasi ham, o'gay onasi ham qattiq uyquda. U o'gay onasini sekin ko'tarib olib, o'zining yotadigan o'rniga yotqizibdi. Ustini esa ko'rpa bilan o'rab tashlabdi. O'zi esa o'gay onasining joyiga yotib olibdi va o'zi ham ustini ko'rpa bilan yopib olibdi. Otasi kechasi turib, "Endi qanday qilib o'z o'g'limni suvga oqizib yuboraman? Agar uyqusirab suvdan chiqa olmasa oqib ketadimi?!" deb o'ylab

rosa kuyinibdi. U bitta-yu bitta o'g'lidan ajralishni hech istamabdi. Lekin bajarmaslikka esa xotinidan qo'rqibdi. Oxiri ko'zini chirt yumib, o'g'li yotgan joyga boribdi-da, uni ko'rpa-no'rpasi bilan ko'tarib kelib, suvga oqizib yuboribdi.

U o'g'lini suvga oqizib yuborganiga achinib, o'zini-o'zi so'kib, rosa yig'lab o'tiribdi. Keyin kelib o'z o'rniga yotibdi.

Ertalab turib qarasa, o'g'li uy ishlarini qilib yurgan emish. Shunda bola bo'lgan voqeani otasiga aytib beribdi. Ota-bola o'gay onadan qutulganlariga quvonib, bundan keyin o'zlari baxtiyor yashayverishibdi.

OTA VASIYATI

Bir odamning uch o'g'li bor ekan, o'ladigan vaqtida katta o'g'lini chaqirib:

– O'g'lim, men o'lsam uch kun go'rimni poylaysanmi? – debdi. O'g'li:

– Yo'q, men poylamayman, – debdi. Otasi o'rtancha o'g'lini chaqirib:

– O'g'lim, men o'lsam sen go'rimni uch kun poylaysanmi? – debdi. O'rtancha o'g'li:

– Yo'q, men poylamayman, – debdi. Kichik o'g'lini chaqirib:

– O'g'lim, men o'lsam uch kun go'rimni poylaysanmi? – deb so'rabdi.

Kichik o'g'li:

– Qachon boshingga biror mushkul ish tushsa, mana shu mo'yni tutatsang, men hozir bo'laman, – deb uchib ketibdi.

Uchinchi kuni bola yana borib go'rni poylabdi. Yarim kecha bo'lganda yana bir saman ot osmondan tushib, go'rni uch marta aylanibdi. Bu ham yasatig'liq ekan. Bola saman otdan so'rabdi:

– Nima uchun otamning go'rini uch marta aylanding?

Ot aytibdi:

– Men otangning oti edim, qaysi vaqtda zarur bo'lib qolsam, kelib xizmatini bajo keltirib ketar edim. Otang o'libdi, uning go'rini ziyorat qilib ketish uchun tushdim, – debdi-da, u ham mo'yidan bir tola yulib, bolaning qo'liga beribdi.

Shu bilan uch kunlik vasiyat tamom bo'libdi. To'rtinchi kuni bola yana borib go'rni poylagan ekan, hech kim kelmabdi, shu bilan go'rni poylash ham tamom bo'libdi. Otadan qolgan mol-dunyoni uch o'g'il bo'lib olishibdi. Bu mol-dunyoni sarf etib, tamomlab, endi ular uch og'ayni yurtning molini – podasini boqadigan bo'lishibdi. Shu bilan tirikchilik o'tkazib yurishibdi. Lekin akalari shunda ham to'g'ri yurmasdan yurtning sigiri, buzog'ini sotib yeb, so'yib yeb, xalqni tinchitmay qo'yishibdi.

Shunda el kattalari ko'plashib bularning uchovini ham shahardan haydab yuborishibdi. Bular uchovi boshqa shaharga jo'nashibdi. U shaharda ham mollarni yig'ib podachilik qilib yurishibdi. Kichkina ukasi mol boqib yurganda, haligi ikki akasi

shaharga tomosha qilgani tushib ketishibdi. Shaharda ular bir g'avg'oga duchor bo'libdilar.

Podsho bir ravoqqa qirq pog'onalik shoti qo'ydiribdi. U shotining tepasiga qizining ravog'ini qurdiribdi va xaloyiqqa jar solib:

– Har kim xoh ot bilan, xoh eshak bilan, xoh tuya bilan chiqib qizimning qo'lidan bir kosa suv olib ichsa, uning qo'lidan nishonlik uzukni olib tushsa, qirq kun to'yini qilib, el-yurtga osh berib, nikoh qilib beraman, – debdi.

Bu xabar yurtga tarqalibdi. Ot mingan ham jo'nabdi, eshak mingan ham jo'nabdi, tuya mingan ham podshoning eshigi tagiga qarab jo'nabdi. Xaloyiq ko'rsaki, ot, eshak, tuya minganlar qirq pog'onalik shotiga chiqa olmay, yerga qulab tushaveribdi. Bu hodisani ko'rgan ikkala aka-uka podachi ukalarining oldiga qaytib kelibdilar va ukalariga:

– Ey, uka, shaharda shunday tomosha ko'rdik, juda ajoyib, – debdilar. Shunda ukasi:

– Qanday tomosha ekan? – deb so'rabdi. Akasi:

– Podsho qirk pog'onalik shoti qo'yib, har kim ot o'ynatib chiqib, qizning qo'lidan bir piyola suv ichsa, uzugini olib qaytib tushsa, shu odamga qizimni qirq kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha qilib beraman, deb va'da beribdi. Ot mingan ham, eshak mingan ham, tuya mingan ham "chuh", deb shotiga chiqish uchun harakat qildi, hech qaysisi chiqolmadi – yiqildi, mayib bo'lib qaytib ketdi.

2327/2
Зайнеота АКМ

Shunday tomoshalarni bizlar ko'rdik, uka! – debdi. Bu xabarni eshitgan ukasi:

– Ertaga molni sizlar boqinglar, men ham shaharga tushib tomosha ko'rib kelayin, – desa, akalari:

– Yo'q, sen ketsang biz och qolamiz, – deb unga javob berishmabdi. Ertasiga akalari yana o'sha tomoshani ko'rgani ketishibdi. Ukasi kechgacha mollarni boqib to'yg'azib, bir tolning tagiga to'plab yotqizib qo'yibdi. Oq otning tutatqisini tutatibdi. Osmondan o'sha oq ot yaroq-aslaha, kiyim-kechagi, sarposi bilan uchib tushibdi. Podachi bola sarponi kiyib, yaroq-aslahani beliga taqib, otni minib, podshoning o'rdasiga kirib boribdi. Borib, shotiga otini to'g'ri qilib "chuh!" degan ekan, ot o'ynab ikki kam qirq pog'onaga chiqibdi, otning boshini tortib qaytib tushibdi. Pastda turgan olomon: "Ey, bola, yana "chuh" degin, "chuh" desang chiqib ketar edi", deb qola berishibdi. Bola qaytib kelib molini haydab, boqib yuraveribdi. Kechqurun akalari kelib bolaga:

– Bugun bir bo'z otliq odam kelib shotiga otni ro'para qilib "chuh" dedi. Ot ikki kam qirq pog'onaga chiqdi. Otning boshini qaytarib tushib ketdi, – deb ukasiga aytishibdi. Ukasi:

– Bugun menga javob bersalaring, molni sizlar boqib tursalaring, men ham tomoshani bir ko'rib kelsam, – degan ekan, akasi:

– Ey, uka, sen ketsang biz nima yeymiz? – deb ukasiga javob bermabdi. Bu kecha ham o'tibdi,

tong otibdi, akalari yana tomosha uchun shaharga ketibdilar. Bola mollarni boqib, to'yg'izib, tolning tagiga yotqizib qo'yibdi. Bola saman otning tutatqisini olib tutatibdi. Shunda saman ot yaroq-aslahalari, sarposi bilan osmondan tushibdi. Bola sarponi kiyibdi, yaroq-aslahalarni beliga taqibdi. Otni minib podshoning o'rdasiga kirib kelibdi. Odamlar ko'rdiki, bu ot kechagi kelgan otdan qirq chandon yuqori. Bola shotiga otni ro'para qilib "chuh!" debdi. Bir kam qirq pog'onaga ot o'ynatib chiqibdi. Otning boshini tortib ketiga qaytaribdi. Ot shotidan tushib ketibdi. Odamlar: "Nomard ekan, bachchag'ar, "chuh" desa chiqib ketar ediya", deyishibdi. Kun kech bo'libdi, xaloyiq tomosha tamom bo'ldi, deb uyiga qaytib ketibdi. Akalari qaytib borib, ukasiga:

– Kechagi ot bugungi kelgan otning yarim barobaricha ham emas, o'zi saman, "chuh" deyishi bilan bir kam qirq pog'onaga o'ynab chiqdi, agar yana bir "chuh" desa qirq zinaga bemalol chiqib ketar edi, otning boshini tortib, qaytib tushib ketdi, – deyishibdi. Shunda ukasi:

– Bugun sizlar molni boqib tursalaring, men ham borib shu tomoshani bir ko'rib kelsam, – debdi. Shunda akalari:

– Sen ketsang biz nima yeymiz? – deb ukasiga javob berishmabdi.

Bu kecha ham borib yotibdilar, tong otibdi. Akalari yana tomoshaga qarab ketishibdi. Ukasi molni boqib to'yg'azib, to'plab olib kelib, bir

tolning tagiga yotqizibdi. Uchinchi qora otning tutatqisini tutatibdi. Qora ot osmondan yaroq-aslahalari, kiyim-sarposi bilan tushib kelibdi. Bola sarponi kiyibdi, yaroq-aslahalarni beliga taqibdi. Otni minib, podshoning o'rdasiga kirib kelibdi. Ma'rakaning ichiga kirib, otini aylantirib o'ynatibdi. So'ngra otning boshini shotiga ro'para qilib "chuh" debdi. Ot o'ynab qirq pog'onaga chiqib, qizning taxtiga yetibdi. Yigit otdan tushib qizning qo'lidan bir kosa suv ichib, uning qo'lidagi uzugini olib qaytib tushibdi. Bola o'z joyiga qaytib, otni qo'yib yuborib, o'z podasini boqib yura beribdi. Akalari qaytib kelib podshoning uyida to'y-tomosha bo'lgani, qancha ot, eshak, tuya, odam o'lgani haqida ukasiga birma-bir bayon etibdilar.

– Birinchi ot ikkinchisiga qaraganda hech ot emas, ammo bugun uchinchi bir ot kirib keldi. O'rdada o'yin qilib, qirq pog'onalik shotiga chiqdi. Bahodir yigit ham otdan tushib, podshoning qizi qo'lidan bir kosa suv ichib, qo'llaridan uzukni olib tushib ketdi.

Ukasi:

– Sizlar shuncha yaxshi tomoshani ko'rdinglar, menga ham bir kun javob bersalaring men ham shunday tomoshani bir ko'rib kelsam, – deganda, akalari to'y tamom bo'lganini aytibdilar.

Uch aka-uka avvalgicha mollarni boqib yuraveribdilar. Kunlarning birida podsho yurtga:

– Kimda-kim qizimning qo'lidan suv ichgan, uzugini olgan bo'lsa, o'rdaga kelib o'zini tanitsin, to'yni boshlaymiz, – deb xabar beribdi.

Podsho bir odamning qo'liga obdasta va chilopchin berib: "Har kim qo'lini yuvsa, qizimning qo'lidan olgan uzukni ko'rsang, menga xabar berasan", debdi. Har kuni el-yurtni chaqirib osh-non tortib, o'ttiz kungacha osh berib, odamlarning qo'llariga suv beribdi. Hech kimdan bu nishona uzuk chiqmabdi. Podsho:

– Hech odam qolmadimi? – deb so'rabdi. Vazir:

– Agarda qolgan bo'lsa, qishloqda mol boqib yurgan podachilar qolgandir, – deb javob beribdi. Podsho ularni ham ayttirib kelishga buyuribdi. Bir vazir borib ularni olib kelibdi. Qo'liga suv quyib qarasalar, haligi podshoning qizi qo'lidagi uzuk kichik o'g'ilning qo'lidan chiqibdi. Ikki aka:

– Qanday qilib bizning ukamizga bu uzuk tegib qolibdi, – deb hayron bo'libdilar.

Bola otasining go'rini uch kun poylaganda bo'lgan sir-asrorni aytibdi. Shunda akalari biz otamizning vasiyatini qulog'imizga olmadik, deb pushaymonlar qilib, ukasining to'yini tomosha qilibdilar.

Qirq kun to'y-tomosha qilib, podsho qizini unga nikohlab beribdi.

Oradan bir oy o'tibdi. Podsho o'libdi. Uning o'rniga kuyovini yurt podshohi qilib ko'taribdilar. Akalari ukasining bu davlatga ega bo'lganini, o'zlarining rasvoligini ko'rib:

– Har kim ota vasiyatini qulog'iga olmasa, ana shunday rasvoyi olam bo'lib, ko'chada qolar ekan, – deb afsuslanibdilar. Kenja o'g'il murod-maqsadiga yetibdi.

ZUMRAD VA QIMMAT

Bir zamonda katta bir soy bo'yida kichkina uy bo'lar ekan. Bu uyda chol, uning Zumrad degan qizi, o'gay ona va uning Qimmat degan arzanda qizi turar ekanlar. Kampirning Zumradni ko'rgani ko'zi, otgani o'qi yo'q ekan. U hadeb qizni urib, qarg'ab, ertadan kechgacha ishlatarkan, bechoraga birpas ham tinchlik bermas ekan.

Zumrad chiroyli, odobli, muloyim, aqlli qiz ekan. Uni bir ko'rgan kishi yana ko'rsam deb orzu qilar ekan. Xullas, u juda ajoyib qiz ekan. Qimmat esa ishyoqmas, injiq va dimog'dor ekan. Uning butun kuni urish-janjal va to'polon bilan o'tar ekan. Zumrad erta bilan barvaqt ko'zasini ko'tarib, soy yoqalab buloq boshiga borarkan, yo'lda uchragan lola, gullar boshlarini egib, unga salom berarkanlar. Zumrad maysalar ustida o'tirib dam olganida gullar uni olqishlar, bulbullar quvonib unga hikoyalar aytib berarkanlar.

Ammo xuddi shu gullar kampirning arzandasini sevmas, uni erkalamas ekanlar, chunki bu qiz ularni yulib tashlar, xushbo'y gullarni hidsiz deb tepkilar ekan. Shuning uchun ham ular Qimmat kelar bo'lsa, qovoqlarini solib, gullarini yumib olarkanlar.

Bularning hammasi yovuz kampirning g'azabini keltirar ekan. Kampir esa, buni Zumraddan ko'rarkan.

Bir kuni kampir Zumradni yomonlab, cholga do'q uribdi:

– Qizing beodob, ishyoqmas, uni haydab yubor! Bo'lmasa sen bilan bir nafas ham birga turmayman!

Chol nima qilarini bilmay qolibdi. Oxiri kampir:

– Qizingni o'rmonga oborib adashtirib kel! U bilan birga turmayman! – debdi.

Chol qizini adashtirib kelish uchun tog'-toshlarni kezib, bir o'rmonga boribdi. Ota-bola o'rmon ichida uzoq yurishibdi. Oxiri quyuq soyali bir joyga borib to'xtashibdi. Keyin chol o'tin kesgani ketibdi.

Zumrad yolg'iz qolibdi. Shu paytda birdan shamol turibdi. Chol esa o'rmondagi bir katta daraxtga boltasini osibdi-da, unga og'irroq tosh bog'lab, qattiq itarib yuboribdi. Bolta u yoqdan bu yoqqa urilib to'qillayveribdi.

Shamol juda kuchayibdi. Bolta shamol kuchi bilan uzoq vaqt daraxtga urilib "to'q-to'q" qilib tovush chiqaribdi.

Zumrad "Otam o'tin kesyapti", deb o'ylab, otasini anchagacha kutibdi. Kech bo'libdi, otasidan darak bo'lmabdi. Shamol to'xtabdi. Qiz o'rmondagi chuchmomalarni terib yurib, bexosdan bolta osilgan daraxt tagiga borib qolibdi. Qarasa, otasi yo'q emish.

– Voy sho'rim qursin! Voy, otajon?! – deb uvvos solib yig'lab, to'rt tomonga yuguribdi. Hech kimdan darak bo'lmabdi, qiz adashib qolibdi. O'rmon unga yana ham vahimali bo'lib ko'rinibdi. Qiz qayoqqa borishini bilmay, kichik bir so'qmoqdan chopib ketaveribdi.

Zumrad uzoq yo'l bosibdi. Qorong'ida gullar uning yo'lini yoritibdi. Ketaturib bir vaqt qarasa, uzoqda miltillagan chiroq ko'rinibdi, itning hurigani eshitilibdi. Qiz o'sha tomonga qarab yuraveribdi. Tezda kichik bir uyga yetibdi. Uyning derazasidan qarasa, bir kampir o'tirgan emish. Qiz sevinib, kampir oldiga kiribdi, boshidan kechirgan voqealarni kampirga birma-bir aytib beribdi.

Uyga shunday chiroyli qizchaning kelganini ko'rgan kampir juda quvonibdi. Bu kampir o'rmonda yashaydigan sehrgar kampir ekan. Kampir qizning yig'laganini ko'rib:

– Ko'p xafa bo'lma, qizim, senga yordam beraman, – deb qizni ovutibdi. Qiz ham unga:

– Rahmat! Men sizni onamdek ko'raman. Buyurgan ishingizni jonim bilan qilaman, – deb javob beribdi.

Shu choq kampirning uyi tepasiga juda ko'p qushlar yig'ilibdi, ular qizchani maqtab, sayrashibdi. Qushlar tilini bilgan sehrgar kampir yana ham quvonibdi. Xosiyatli qizga dunyoda topilmaydigan rasmli kitob va qo'g'irchoqlar berib:

– Oppoq qizim, shirin qizim! Do'mbog'im, munchog'im! – deb qizning boshini silab erkalabdi.

Ular uzoq vaqt birga turishibdi. Kampir qizchani yaxshilab parvarish qilibdi. Zumrad ozoda qiz bo'lgani uchun uyni supurib-sidirib, oynalarni artib-surtib, hamma yoqni chinniday qilib qo'yar ekan. Buni ko'rib kampir yana ham quvonar ekan. Bir kun kampir qizga osh qilib bermoqchi bo'lib:

– Tomdan o'tin olib tush, qizim, – debdi. Qiz dik etib o'rnidan turib:

– Xo'p bo'ladi, onajon, – deb darrov tomga chiqibdi.

Tom baland ekan, undan hamma yoq ko'rinar ekan. Qiz atrofga qarab turib, birdan o'z uyining tomini ko'rib qolibdi. Yuragi orziqib yig'lab yuboribdi. Buni eshitgan kampir:

– Nega yig'laysan, jon qizim? – deb so'ragan ekan. Qiz:

– Ko'zimga uyimiz ko'rindi, otamni sog'indim, – debdi.

Kampir uni aldab-suldab yupatibdi, ikkovlari ovqat pishirib yeyishibdi.

Erta bilan kampir qizga:

– Narsalaringni yig'ishtir, qizim! – debdi. Qiz qo'g'irchoqlarini yig'ishtiribdi. Kampir qizga:

– Tomda qizil va oq sandiq bor, oq sandiqni qoldirib, qizil sandiqni olib tush! – debdi-yu o'rmonga kirib ketibdi. Bir vaqtdan keyin o'rmondan saman ot qo'shilgan bir arava yetaklab chiqib, qizni aravaga o'tqazibdi.

– Qizil sandiqni uyga borgandan keyin och! – deb kampir qizga bir kalit beribdi.

Qiz kampir bilan qayta-qayta xayrlashib yo'lga chiqibdi. Bir zumda arava qizning uyi oldida hozir bo'libdi. Shu paytda uy eshigi oldida chol o'z qizini sog'inib, uning dardida yig'lab o'tirgan ekan. Qiz mehribon otasini ko'rishi bilan:

– Salom, otajon! – deb otasining bag'riga tashlanibdi.

Chol benihoya xursand bo'lganidan anchagacha ko'z yoshlarini to'xtatolmabdi. Oxiri yig'idan to'xtab, qiziga:

– Oppog'im, meni kechir, – debdi.

Ular uyga kirishibdi. Qizning kelgani hammaga ma'lum bo'libdi. Qo'ni-qo'shnilar yig'ilishibdi. Qiz qizil sandiqni ochishi bilan hamma hayron qolibdi: qizil sandiq asl mollar bilan liq to'la ekan. Mol shuncha ko'p, shu qadar ajoyib emishki, Zumradning butun umriga yetib ortar emish.

Bu holat o'gay onani og'ir tashvishga solibdi. U cholga qizi Qimmatni ham tezda o'rmonga olib borib adashtirib kelishni buyuribdi. Chol "Xo'p" deb, Qimmatni darrov o'rmonga adashtirib kelibdi.

Kech kirganda Qimmat, xuddi Zumradga o'xshab, bolta osilgan daraxt tagiga borib qolibdi. Adashganini sezibdi. Ho'ng-ho'ng yig'lasa ham, lekin uni ovutadigan odam topilmabdi. Faqat uning ro'parasida boyqushlar o'tirib olib, qorong'i, vahimali o'rmonlar haqida sayrarmish. Bu kuylar Qimmatni vahimaga solibdi. U qo'rqib o'rmondan qocha boshlabdi. Qorong'i tushgan paytda sehrgar kampirning uyiga kirib boribdi. Kampir uni yaxshi

kutib olibdi, ovutibdi, mehmon qilibdi. So'ngra qizga qarab:

– Xafa bo'lma, qizim, o'zim yordam beraman, – debdi.

Ammo Qimmat kampirga yaxshi so'zlar topib aytolmabdi, chunki onasi unga yaxshi so'zlar o'rgatmagan ekan. Kampir uni sevmabdi, yaxshi ertaklar ham aytib bermabdi, dunyoda topilmaydigan suratli kitoblar va qo'g'irchoqlar ham bermabdi.

Qimmat ertadan qora kechgacha yalqovlanib o'tiraverar ekan. Uyni yig'ishtirib, supurmas ekan. Bir kuni kampir o'rmondan qaytib kelib, unga:

– Tomdan o'tin olib tush, qizim! – degan ekan, qiz:

– O'zingiz olib tushing, malayingiz yo'q! – debdi.

Kampir judayam xafa bo'libdi, shunga qaramay qizni aldab-suldab tomga chiqaribdi. Lekin qiz o'tin olib tushish o'rniga tom boshida chinqirib yig'layveribdi. Kampir buni eshitib:

– Nega yig'laysan, qizim? – deb so'ragan ekan, Qimmat yer tepinib:

– Uyimni ko'rdim, ketaman, – deb yana ho'ngrabdi.

Sehrgar kampir qizga:

– Juda yaxshi, tomdagi sandiqni olib tush, – debdi.

Qimmat sandiqni olib tushibdi. Keyin kampir qizga bir kalit uzata turib:

– Mana kalit, sandiqni uyingga borganingda ochasan, – debdi.

Qiz o'sha onda yig'isini ham unutib, oq sandiqni orqalab jo'nabdi. Sehrgar kampir unga arava ham bermabdi, qiz og'ir sandiqni ko'targanicha uyiga piyoda kelibdi.

Qizning kelishini dastavval olapar it sezibdi. U Qimmatning onasi oldiga borib:

– Vov, vov, vov, – degan ekan, kampir quloq solmabdi, it yana vovullab:

– Opam kelayotirlar, orqalaganlari oq sandiq, ilon bilan liq to'liq, – debdi.

Kampir g'azablanib, o'qlovi bilan itni urib, oyog'ini sindiribdi.

– Mening aqlli qizim qimmatli mollar keltiradi, – debdi u.

Qizining kelganini ko'rib kampir o'zida yo'q sevinibdi. Qo'ni-qo'shnilar yig'ilibdi, sandiqni ochmoqchi bo'lishibdi.

Shunda kampir bilan qizi ikkisi: "Yo'q, ochmanglar!" deb o'zlarini sandiq ustiga tashlabdilar. Keyin ikki qulog'idan ko'tarib uyga olib kiribdilar.

Yarim kecha ekan, kampir bilan qiz eshik-elikni yopib, sandiqni ochishibdi-yu birdaniga "Voydod, qutqaringlar!", "Ajdar!", "Voydod!" deb baqirishibdi...

Sandiqda kattakon ikkita ajdar yotgan ekan. Qoqvosh kampir bilan uning urishqoq qizi

dodlashib, uyni gir-gir aylanishibdi, qo'rqqanlaridan qulflangan eshikni ochisholmabdi.

Ikki ajdar kampir bilan qizni yutib, darchadan chiqib ketibdi.

"Dod, voy!" degan ovozni eshitgan qo'ni-qo'shnilar eshikni buzib ichkari kiribdilar. Qarasalar, hech kim yo'q emish. Uydan yovuz kampirni ham, uning urishqoq qizini ham topolmabdilar.

Shundan so'ng oq ko'ngil Zumrad bilan ota ikkisi tinchgina yashab, murod-maqsadlariga yetibdilar.

DONISHMAND XOTIN

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, burungi zamonda bir savdogar bo'lgan ekan. U shaharma-shahar savdo qilib yurar ekan. Har yetti yilda bir o'z shahriga kelar ekan. Har kelganida xotin olar ekan. Chunki savdodan qaytib kelgunicha olgan xotinlari yolg'izlikdan o'lib qolar ekan.

U savdodan qaytib kelib, ko'chada tursa, uchta qiz suhbatlashib ketayotganiga ko'zi tushibdi. Ularning gaplariga quloq sola boshlabdi. Qizlarning bittasi so'z boshlabdi:

– Men uyga borgunimcha oyim chuchvara qilib qo'yadilar.

Shunda ikkinchi qiz:

– Mening oyim esa osh-nonlarimni tayyorlab, somsalar pishirib qo'yadilar, – debdi.

Bu ikkala qiz nihoyatda chiroyli ekan-u, ammo o'zlari nimjon, gapga – chechan, ishga – pichan ekan. Uchinchi qiz:

– O, sizlarning oyilaring shunaqa qiladimi? Mening oyim esa ertadan-kechgacha nasihat qiladi va ish o'rgatadi, – debdi.

Qizlarning gapini eshitgach, savdogar o'ylabdi: "Mana shu oyisidan nasihat eshitadigan qizni olsam bo'ladi, bu aqlli qiz bo'lsa kerak".

Savdogar qizlar ketidan orqama-orqa ketaveribdi va uchinchi qizning uyini bilib olibdi. Keyin o'sha qiznikiga sovchi yuboribdi. Sal o'tmay to'y qilib, qizni olibdi. Ma'lum muddatdan keyin savdogar yana yo'lga chiqadigan bo'libdi. Juda ko'p mollarni olib, savdogarchilikka ketibdi. Xotini uyda yolg'iz qolibdi.

Savdogarning xotini boloxonaga chiqib, pastga qarasa, tovuq bozori bor emish. U arqonning uchiga pul bog'lab pastga tushiribdi. Bozordagi odamlar, "podshoning qizi buyruq qildi" deb, pulni olib, arqonga tovuq bog'lab yuboribdilar. Qiz arqonni tortib olibdi. Tovuqni olgach, boloxonaga qarasa, yettita sandiq turgan emish. Yettovini ochib qarasa, yettita ayolning o'ligi emish. Keyin rosa peshonasiga urib yig'labdi va "bular yolg'izlikka chidamay sil bo'lib o'lgan bo'lsa kerak", deb o'ylabdi. U arqonni olib, endi ko'cha tomonga tashlabdi. Odamlar, "podshoning qizi it, mushuk deb ko'chaga arqon tashlabdi" deb o'ylab,

arqonga mushuk boylab beribdilar. Tag'in tashlagan ekan, kuchuk boylab beribdilar.

U tovuqqa don sochib, it va mushuklarni boqib, ovqat pishirib, shular bilan ovora bo'lib, zerikmay hayot kechiraveribdi.

Oydan-oy, kundan-kun o'tib, xotin o'g'il tug'ibdi. Otini Bahrom qo'yibdi. Bahrom yetti yoshga kiribdi. Bola ko'chada yog'och ot minib o'ynab yurganida, savdogar kelib qolibdi. U boladan savdogar so'rabdi:

– Hoy bola, hech jahonda yog'och ot ham yurarmidi, nuqul "chu-chu" deysan!?

Shunda bola:

– Hech jahonda ota ham bolani yetti yil tashlab yuradimi? – debdi.

Savdogar hayron bo'lib:

– Uylaring qaysi? – debdi.

– Mana shu uy, – deb bola savdogarning uyini ko'rsatibdi.

Savdogar, "Mening xotinim yettoviga o'xshab allaqachon o'lib ketgan", deb o'ylab yurgan ekan. U uyiga kirib, xotini bilan so'rashibdi. Xotini xamirdan buvi yasab qo'ygan ekan. U o'g'liga, xamir buviga, uydagi hayvon-u, yumushlarga ovunib, kech kirganini ham bilmay qolar ekan.

– Uyga salom berib kiring. Buvim o'tiribdilar, – debdi xotini.

– Assalomu alaykum buvi, qalay, omonmisiz, yaxshimisiz, bardammisiz? Bir kelibsiz-da, – debdi savdogar.

Xamir buvi indamabdi. Shunda savdogar:

– Xotin, buving indamayapti-ku! – debdi.

– Ha, endi yetti yil tashlab ketganingizga xafa bo'lib qolgandirlar-da, – debdi xotini.

– Buvi, xafa bo'lmang, endi ketmayman, – debdi. Keyin savdogarning xotini xamir buvini ko'tarib, eshikka olib chiqibdi va tashlab yuboribdi. Savdogar hayron bo'lib turgan ekan, xotin shunday debdi:

– Siz bedarak bo'lib ketdingiz, yilda bir xabar olmadingiz. Uyda yeldim-yugurdim, bir o'g'il ko'rib xursand bo'ldim. O'zim xamirdan buvi yasadim. Qo'yingki, onam qilgan nasihatlarni ishga soldim. Natijada yettala kundoshimga o'xshab o'lmay, kasallikka chalinmay qoldim.

Shunday qilib, savdogar bundan keyin ketmaslikka so'z beribdi. Ona nasihatlarini qulog'iga olganligi va aql bilan ish tutgani uchun donishmand xotin o'lmay qolgan ekan.

AQLLI QIZ

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, o'tgan zamonda bir kishining uch o'g'li bilan bir qizi bor ekan. O'zi boy ham, kambag'al ham emas ekan. Lekin ikki ko'zi ko'r bo'lib qolgan ekan. Kunlardan bir kuni boshqa bir yurtdan o'rtoqlari mehmonga kelishibdi. Ular uy egasining ko'zi ojiz bo'lib qolganini ko'rib: "Ey o'rtoq, sizning uch o'g'il-u bir qizingiz bor ekan. Ularga buyuring: Rum viloyati podshosining

xazinasida ko‘z og‘rig‘i dorisi bor, o‘sha doridan olib kelib ko‘zingizga qo‘ysalar, ochiladi” deyishibdi. Shu so‘zdan keyin uy egasi o‘g‘illarini chaqirib:

– Bolalarim, mening ko‘zim ko‘r bo‘lib qoldi. Endi mendan sizlar mol-mulk so‘raysizlarmi yoki duo so‘raysizlarmi? – debdi. O‘g‘illari esa bir og‘izdan:

– Ey ota, pul bo‘lsa, har ishni qilamiz, – deb mol, pul talab qilibdilar. Chol o‘g‘illariga mol-dunyoni bo‘lib beribdi. Lekin otaning ko‘zi bilan ularning ishi bo‘lmabdi. Pirovardida chol qizini chaqirib, bunday debdi:

– Qizim, akalaring mol-dunyoni bo‘lishib olishdi, sen nima so‘raysan?

Qizi oqko‘ngil va odobli ekan. U:

– Men xizmatingizga tayyorman. Sizdan duo so‘rayman, – debdi. Otasi:

– Bolam, unday bo‘lsa, Rum viloyati podshosining xazinasida ko‘r ko‘zni ochadigan dori bor emish, shu doridan olib kelib bersang, duo qilar edim, – debdi.

Qiz “Xo‘p bo‘ladi” debdi. Otasi darhol yo‘lga kerakli oziq-ovqatlarni tayyorlab beribdi. Qizni bir yaxshi otga mindirib, Rum viloyatiga jo‘natibdi.

Qiz bir necha kun yurganidan keyin uning yo‘lini bir ajdar to‘sibdi. Ajdar qizning otini, oziq-ovqatini yutib yuboribdi. Qiz hech narsa demay, orqasiga qayrilib qaramay, yig‘lab ketaveribdi. Shunda ajdar:

"Qizning otini, shuncha oziq-ovqatini yesam ham indamadi. Men endi uning ishiga yordam beray" deb o'ylab, qizning ketidan yetib borib:

– Ey odamzod, shuncha narsangni yedim, bir qaynilib boqmaysan, hojating nima? – deb so'ragan ekan, qiz:

– Ey ajdar, otamning ikkala ko'zi ojiz bo'lib qolgan. Rum viloyati podshosining xazinasida dori bor emish, shu dorini qo'ysa, ko'zi ochilarmish. Otamning ko'zini ochish uchun o'sha yoqqa ketayotgan edim. Molim ketsa ketsin, o'zim omon bo'lay, – debdi. Ajdar unga qarab:

– Bo'lmasa, yelkamga min, o'sha Rum viloyatiga seni o'zim eltib qo'yay, – debdi.

Qiz ajdarning yelkasiga minib olibdi va bir nafasda Rumga yetibdi. Ajdar tog' bag'rini yalab, piyozning po'stidek qilibdi. So'ngra qizga debdi:

– Mana shu tog'ni itarib yuborsang, podshoning dorixonasiga kirasan, shu topda hamma soqchilar uxlagan. Dorixonaga kirganingda qog'ozdagi dorini olsang, shishadagiga tegma, shishadagini olsang, qog'ozdagiga tegma.

Qiz dorixonaga kiribdi. Shishadagi doriga qarasa, qog'ozdagisi xushbo'y tuyulibdi. Qog'ozdagi doriga qarasa, shishadagisi xushbo'y tuyulibdi. So'ng qiz birdan ikkala dorini ko'targan ekan, tutilib qolibdi: u joy tilsim ekan. Tong otgandan keyin dorixona xizmatkori ichkariga kirsa, bir qiz turgan emish. U darhol qizning qo'l va oyog'ini bog'lab, to'ppa-to'g'ri podsho oldiga olib boribdi va ta'zim qilib:

– Ey shohim, mana bu odam xazinangizga o'g'irlikka tushgan ekan, tutib keldim, – debdi. Podsho qizni so'roq qilib "Nima uchun o'g'rilikka tushding?" debdi. Qiz otasining ko'zi ko'r bo'lib qolganini va shuning uchun doriga kelganini va bilmasdan shu joyga kirib qolganini aytibdi.

– Bilmasdan kirgan bo'lsang sen o'g'rilikka usta ekansan-da, – deb, qizga bir shart qo'yib:

– Agar qutulishni istasang, Anadir shahri podshosining qizini o'g'irlab kelib berasan, shundagina seni ozod qilib, dorini beraman, bo'lmasa, ajaling mening qo'limda, – debdi.

Qiz javob uchun muhlat so'rab, ajdar oldiga kelibdi, bo'lgan voqealarni unga bayon qilibdi. Ajdar qizning gapini tinglab turib keyin:

– Unday bo'lsa, yigirmata qoramol, yigirma mesh sharbat, yigirma kun muhlat so'ragin, – debdi.

Ajdarning maslahati bilan qiz podsho qoshiga borib, undan safarga kerakli narsalar berishni so'rabdi. Podsho qizning aytgan hamma narsasini beribdi. Qiz oziq-ovqatini g'amlab bo'lgandan keyin ajdarning yelkasiga minib, Anadir shahriga uchib boribdi.

Ajdar qizga yaxshilab tushuntiribdi: "Malikaning uxlaganiga bir kam qirq kun bo'lgan. U bir varakayiga qirq kecha-qirq kunduz uxlaydi. Ertaga erta bilan uyg'onishi kerak. Hozir sen uning oldiga borib, o'ziga tegsang, ro'moliga tegma, ro'moliga tegsang, o'ziga tegma. Qizning arkiga

chiqaverishda ikkita hujrada paxta bor, qo'yni-qo'njingni paxtaga to'ldirib ol. So'ngra ark zinasining ikki yog'ida qo'ng'iroqlar bor, ular ichiga o'sha paxtadan tiqib, keyin yuqoriga chiqaver. Oxiri arkka yetasan, – debdi.

Qiz hamma gapni uqib olib, ajdarning aytganlarini bajo keltiribdi. Bir vaqt ark tepasiga chiqib qarasa, ajdar aytganday qiz uyquda emish. Uning qirqta kokilini qirqta kanizak bosib poylab yotgan emish. Qizning ro'moli boshidan tushib qolgan ekan. Qarasa, qizdan ro'mol chiroyli, ro'moldan qiz chiroyli emish. Ikkovini baravar ko'taribdi. Bu tilsim ekan. Shu zahoti bandga tushibdi. Erta bilan enaga xotinlar kelib qarasalar, qizga o'g'ri kelgan ekan. Darrov podshoga xabar berishibdi. Shoh: "O'g'rini keltiring!" deb buyuribdi. Qizning qo'llarini orqasiga bog'lab, podshoning yoniga olib boribdilar. Podsho qizga do'q qilib:

– Nega mening qizimni o'g'irlamoqchi bo'lding? – deb so'rabdi. Qiz hamma voqeani podshoga birma-bir aytib beribdi va so'z oxirida:

– Bu yer ham tilsim ekan, qo'lga tushib qoldim, – debdi. Podsho qizga g'azab bilan so'z qilibdi:

– Agar bu yerdan qutulishni istasang, bir shartim bor, shuni bajarasan. Kunchiqar tomonda Ko'hiqof degan tog' bor, u yerda bir dev yashaydi. Uning bir qora oti bor, shu otni keltirsang qizimni beraman. Bo'lmasa, boshingni olaman! – debdi. Qiz: "Javobini ertaga beraman" degan va'da bilan

podsho oldidan chiqib, ajdar yoniga kelibdi va podsho qo'ygan shartni ajdarga so'zlab beribdi.

Ajdar to'rt kun muhlat so'rashni aytibdi. Qiz borib shuni podshoga aytgan ekan, u rozi bo'libdi. Qiz ajdarning yelkasiga minib olibdi. Ajdar anchagacha uchib, qizni Ko'hiqofga yetkazibdi va qizga yaxshilab tushuntiribdi: "Dev shu vaqtda uxlay deyapdi. Sen oxurning teshigidan boshingni chiqar. Ot seni ko'rib kishnaydi. Dev "Odam hidi kelyapti" deb to'rt tomonga yuguradi, seni topolmagandan keyin yotib uxlaydi. Oxur tagidan boshingni ikkinchi qayta chiqar. Ot yana kishnaydi. Dev yana hamma yoqni qidirib chiqadi, topolmasdan, otxonaga kiradi va otga qarab:

– Ey ot, meni ikki marta ovora qilding, uchinchi marta kishnasang, o'zingni yeyman! – deb, yotgani ketadi. Shunda oxurdan boshingi chiqarib, otga:

– "Ey jonivor! Seni suv o'rniga sut, yem o'rniga kishmish berib boqaman. Nima qilasan zolimning qo'lida?", desang ot bo'ynini solib turadi. Yonida egar-jabdug'i bor, ustiga tashlab, yetaklab chiqasan. So'ngra u yog'ini o'zim to'g'rilayman, – debdi.

Qiz ajdarning aytganlarini bekamu ko'st bajaribdi. Otni yetaklab, ajdar oldiga yetkazib kelibdi. Ajdar qiz bilan ot ikkisini yelkasiga ortib, Anadir shahriga qarab uchibdi, sal fursatda manzilga yetibdi.

So'ngra ajdar qizga:

– Ey qiz, bu otni o'zing ol, men bir yumalab xuddi shu otga o'xshab qolaman, meni podshoga eltib berasan. Uning qizini olib, yo'lga tushaverasan, men orqangdan yetib olaman, – debdi-da, bir yumalab ot bo'lib qolibdi. Qiz uni podsho oldiga yetaklab kelibdi. Podsho otni ko'rib, sevinganidan darhol qizni topshiribdi. Qizlar otni minib, qo'llarida qush o'ynatib, yo'lga ravona bo'lishibdi.

Endi gapni Anadir podshosidan eshiting: Podsho otni egarlashga buyuribdi. Uni egarlab, yasatib podshoga keltiribdilar. Podsho uzangiga chap oyog'ini qo'yib, o'ng oyog'ini yerdan ko'tarib, endi minay deb turganda, ot bir chivin bo'lib uchib ketibdi. Podsho yiqilib tushibdi. Podsho hayron bo'lib: "Bu qanday sehrgarlik: ham otdan ajraldim, ham qizimdan", debdi. So'ngra: "Darhol ularni topinglar!" deb lashkarlariga farmon beribdi. Lekin lashkarlari hech qayerdan otni ham, qizni ham topisha olmabdi.

Ko'z yumib ochguncha ajdar qizlarga yetib, ikkovini ot bilan yelkasiga olib, Rum viloyatiga jo'nabdi. Rumga kelgach, ajdar bir yumalab, u qizdan ham chiroyliroq bir qiz bo'libdi. Buni ko'rib Rum podshosi shodlanibdi va ikkala dorini ham berib yuboribdi. Qizlar dorini olib, yo'l-yo'lakay qush o'ynatib ketaverishibdi.

Endi gapni Rum podshosidan eshiting: Podsho xursand bo'lganidan xalqqa katta to'y qilib beribdi. To'y o'tgandan keyin qiz bir yumalab

chivin bo'lib, ko'zdan yo'qolibdi. Ko'z ochib yumguncha ikki qizga yetib olibdi. Ularni qator qo'yib, ikkalasini oti bilan yelkasiga mindirib, qizni o'z yurtiga yetkazibdi.

Qiz bozorlarni tomosha qilib yurib, kallapaznikiga kelibdi. Kallapazga shogird bo'lib ishlayotgan uch akasini tanib qolibdi. Ularning ust-boshlari yirtiq ekan. Qiz kallapazga pul bera turib:

– Uchala yigitdan kalla berib yuboring, — debdi. Kallapaz:

– Ey, bularning qo'li ham qursin, o'zi ham. Hamma yog'i kir-chir, kallani o'zim olib boraman, – degan ekan. Qiz:

– Yo'q, shu uchovidan berib yuboravering, – debdi.

Kallapaz kallani uch bo'lak qilib, uchala yigitdan berib yuboribdi. Ular kallani olib kelishibdi. Qiz kallani uchala akasining oldiga qo'yib:

– Buni yenglar, – desa, akalari:

– Xo'jayin urishadi, – deyishibdi. Shunda qiz:

– Pul meniki, sizlarni men mehmon qilayapman. Qo'rqmasdan yeyaveringlar, – deb ovqatni ularga yediribdi. So'ngra "Idishini berib, qaytib kelinglar" debdi. Uchovi yana qaytib kelibdi. Qiz ularni bozorga boshlab borib, ust-bosh olib beribdi. Hammomga tushirib, yangi kiyimlarni kiydiribdi. Shundan keyin qiz akalaridan:

– Meni taniyapsizlarmi? – deb so'rasa, akalari:

– Yo'q, tanimaymiz, – deyishibdi. Qiz:

– Sizlar tuppa-tuzuk odamlar edingiz-ku, nima bo'ldi? – deb so'ragan ekan, ular:

– Qimor o'ynab shu ahvolga tushib qoldik, – deyishibdi. Shunda qiz:

– Men singlingiz bo'laman. Mana bu ot – Ko'hiqofdagi devning oti, bu – o'rtog'im. Anadir podshosining qizi bo'ladi. Mana Rum podshosidan dorini ham oldik, – debdi.

Uchala aka uyalganidan nima qilarini bilmay, singildan yashirincha maslahat qilishibdi. "Singlimiz bu dorini olib borib otamizning ko'ziga surtadi. Bizning o'g'illigimiz bekor bo'lib qoladi. Bundan ko'ra, uni quduqqa tashlash kerak", deb bechora qizning qo'l-oyog'ini bog'lab, quduqqa tashlashibdi, qizni va ot bilan dorini olib, otalari oldiga kelishibdi. Ichkariga kirib, otalari bilan ko'rishib-so'rashib bo'lib:

– Ey ota, qizingiz yomon bo'lib ketgan, sizga dori olib kelarmidi, dorini mana biz olib keldik, – deb dorini unga berishibdi.

Chol dorini surtishi bilan ko'zlari ochilib juda xursand bo'libdi. Lekin oti sira ovqat yemabdi. Anadir podshosining qizi necha kungacha gapirmabdi, sayrab turgan qush hech sayramay qo'yibdi. Qo'yingchi, uchalasi ham xafachilikdan bosh ko'tarmabdi.

Endi gapni Rum podshosidan eshiting: To'y-tomoshadan keyin podsho qizini qidirtirmoqda ekan. Kunlarning birida safardan qaytgan savdogarlar to'ppa-to'g'ri podsho huzuriga kelib:

– Ey podshohi olam, sizga arzimiz bor. Bir qoshiq qonimizdan kechsangiz, aytamiz, – debdilar. Podsho:

– Kechdim, aytinglar! – debdi. Savdogarlar:

– Doriga ketgan qiz yo'lda bir dugonasi bilan qush o'ynatib kelayotir, – debdilar.

Podsho darrov qizlar ketidan cholning uyiga borib, choldan uning doriga yuborgan bolasini so'rabdi. Chol uchta o'g'lini ko'rsatgan ekan, podsho:

– Bular emas, men uni taniyman, – debdi. Shunda podshoning qizi:

– Ey podsho, bular bizni olib kelgan o'rtog'imizning qo'l-oyoqlarini bog'lab, eski quduqqa tashladilar, – debdi.

Podsho o'sha zahoti qizni topib kelishga buyuribdi. Qizni quduqdan chiqarib olibdilar. Qarasalar, qiz chalajon bo'lib yotgan emish. Uni shu ahvolda podsho oldiga olib kelibdilar. So'ngra tabiblar uni davolab tuzatibdilar. Otasi o'z qizini ko'rib juda sevinibdi va duo qilibdi.

Qiz umrining oxirigacha tinch, baxtli yashabdi.

YAMOQCHI

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, o'tgan zamonda Ma'ruf yamoqchi degan bir odam bo'lgan ekan. U faqat yamoqchilik qilib, arang kun kechirar ekan. Ma'ruf domla-imomning maslahati bilan Ruzvon otin degan bir tul (beva) xotinga uylanibdi.

Ruzvon otin juda firibgar xotin ekan. Uning kasbi rom ochish, fol boqish kabi xurofiy ishlar ekan. Ruzvon otin erining yamoqchilik qilib topgan puliga qanoat qilmas ekan.

Bir kun Ma'ruf yamoqchi bozorda kun bo'yi ishsiz o'tirib, kechqurun uyiga qup-quruq qaytibdi. Ruzvon otin erini qarg'ab-qarg'ab uydan haydabdi. Ma'ruf yamoqchi ham rosa jonidan to'ygan ekan. U shahardan chiqib ketibdi. Karvonlarga qo'shilib, ularning tuya, otlarini boqib, qorovullik qilib, ming azob-uqubatlar bilan Xo'tan shahriga yetib boribdi. Xo'tanda Ma'rufning tanishlaridan Ali degan bir katta savdogar bor ekan. U Ma'rufni ko'rib qolib, uni tekinga ishlatmoqchi bo'lib, hiyla-nayrang bilan uyiga olib boribdi.

Uni darhol hammomga tushirib, yangi kiyim-bosh kiydirib, katta ziyofat qilibdi. Ertasiga Ma'rufga alohida do'kon ochib beribdi.

Ma'rufning qo'li juda ochiq ekan. U oldiga tilanib kelgan gadoylarga do'kondagi mollardan, puldan berib jo'nataveribdi. Xullas, o'sha kunning o'zidayoq do'konning ming tillalik dastmoyasini shahardagi gadoylarga, yetim-yesirlarga berib, tamom qilibdi.

Ertasiga Ali Ma'rufga yana ming tillalik mol berib, "Endi bunday qilmagin" deb jo'natibdi. Ma'ruf xo'jayinning gapiga kirmay, do'kondagi mollarni tilanib kelgan gadoylarga yana berib tamomlabdi. Ma'rufning ovozasi Xo'tan podshosiga yetibdi. Podsho uni chaqirtiribdi. Ma'rufning

kelishiga dasturxonlar yozilib, rang-barang taomlar hozir qilinibdi. Ovqatdan so'ng podsho Ma'ruf yamoqchidan qaysi shahardan kelganini, kasbi-kori nima ekanini so'rabdi.

Ma'ruf katta savdogar ekanini aytibdi. Podsho uni sinash uchun qo'lidagi uzugini chiqarib, ko'zi qanday toshdan va narxi qancha ekanini so'rabdi.

Ma'ruf uzukni tishi bilan sinab ko'raman deb, sindirib qo'yibdi. So'ngra podshoga:

– Shohim, bu yaramas tosh ekan, ming tillaga arzimaydi. Menda yuz ming tillaga arziydigan asl toshlar bor, – debdi. Podsho uzukni ming tillaga olgan ekan.

Podsho vazir bilan maslahatlashib, yamoqchi ta'rif qilgan yuz ming tillali qimmatbaho toshlarni olish uchun qizi Jahonoroni Ma'rufga bermoqchi bo'libdi.

Vazirlar Ma'rufdan podshoning yagona qizi Jahonoroni xotin qilib olishini iltimos qilibdilar. Ma'ruf "Mening mollarim, tuyalarim yo'lda, ular kelgandan keyin to'y qilsak, qanday bo'lar ekan" desa ham ko'nmabdilar. Qirq kecha-yu qirq kunduz to'y-tomosha qilib, Ma'rufga Jahonoroni olib beribdilar.

Ma'ruf Jahonoro bilan uch oy turmush kechiribdi. So'ngra "Yo'lda kelayotgan mollardan xabar olib kelaman" deb, Xo'tan shahridan chiqib ketibdi, shu bilan boshini o'limdan saqlab qolmoqchi bo'libdi.

Ma'ruf yamoqchi Xo'tandan chiqib, ancha yo'l yuribdi. Yo'lda ketayotganida qarasa, dehqonlar yer haydayotgan ekan.

Ma'ruf yo'l yuraverib, juda charchabdi, ochlikdan qiynalibdi, bir dehqondan non bilan qatiq so'rabdi. Dehqon: "O'g'lim, mening uyim hov anavi tepalikda, sen ho'kizlarimga qarab turgin, men borib non bilan qatiq olib kelaman" deb uyiga jo'nabdi. Ma'ruf biroz dam olib, "Dehqon kelguncha yerni haydab turay" deb, yer hayday boshlabdi. Bir vaqt qarasa omoch tishi bir narsaga qadalibdi. Ma'ruf shuncha harakat qilsa ham, ho'kizlar yurolmasdan to'xtab qolibdi. Ma'ruf o'zicha: "Endi meni xudo urdi, peshonam sho'r ekan. Dehqon kelsa nima deb javob beraman" deb qayg'urib, omoch tishini chiqazib olishga unnabdi. Lekin omoch tishi bir marmar toshga taqalib qolganidan sira siljimabdi.

Ma'ruf tuproqni kavlab, toshni olib tashlamoqchi bo'libdi. Oxiri, toshni zo'rg'a ko'tarib, bir chetga irg'itibdi. Qarasa, toshning tagida bir zinapoya bor ekan.

Ma'ruf o'z baxtini sinab ko'rmoqchi bo'lib, ko'zini chirt yumib, zinapoya bilan chuqurga tushaveribdi. Qadami yerga tekkanda ko'zini ochibdi. Qarasa, hamma yoq kunduzdek yop-yorug' emish. Lekin u yerda na chiroq bor emish, na sham. Ma'ruf hayron bo'lib, buning sirini bilolmabdi, ammo eshik qubbalariga o'rnatilgan

gavharlarni ko'rib, yorug'lik shulardan ekanini bilibdi.

Ma'ruf bu joyda qirq uy ko'ribdi. Ularning eshiklari qimmatbaho yog'ochlardan yasalgan bo'lib, eshiklariga oppoq pardalar tortilgan emish. Shu uylarning biriga kirsa, qator-qator sandiqlar turgan emish. Har qaysi sandiqning kaliti burnida emish.

Ma'ruf darhol bir sandiqni ochib qarasa, ichi oltin-lal kabi qimmatbaho toshlar bilan liq to'la emish. Oxirgi uyga kiribdi. Bu uy hammasidan katta bo'lib, judayam yaxshi bezatilgan emish. Ammo bu uyda sandiq, oltin yo'q emish. Uyning to'rida taxt bo'lib, u eng qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan emish. Taxt ustidagi bir oltin sandiqcha ichida zumrad ko'zli kumush uzuk porlab turgan emish.

Ma'ruf uzukni olib, barmog'iga taqibdi. Uning ko'zini sinchiklab ko'rmoqchi bo'lib, qo'li bilan silagan ekan, birdaniga qattiq gulduragan tovush eshitilibdi. Ma'ruf qo'rqib, hushidan ketayozibdi. Qaysi ko'zi bilan ko'rsin, ikkita billur shoxli katta bir dev uning oldida ta'zim qilib turgan emish. Dev Ma'rufga qarab:

– Ey Said, nima xizmat buyurasiz, tog'larni daryoga uraymi yo shaharlarni suvga g'arq qilaymi? – deb ikki bukilibdi.

Ma'ruf qo'rqa-pisa undan:

– Sen o'zing kimsan? – deb so'rabdi. Dev:

– Ey Said, – debdi, – meni Ra'diqosif deydilar. Ko'hiqofdagi devlarning podshosi bo'laman. Yetti yuz ming lashkarim bor. Kimki shu uzukni qo'liga olsa, men uning xizmatkori bo'laman. Xohlasa bir shaharni ko'chirib, daryoga tashlayman, xohlasa bir lahzada cho'llarda shaharlar barpo qilaman, – deb yana ikki bukilib ta'zim qilibdi.

Ma'ruf es-hushini yig'ib turib, devga bunday debdi:

– Darhol to'qqiz yuz eng yaxshi ot, to'qqiz yuz eng yaxshi nortuya hozirlab, shu yerdagi oltin va qimmatbaho toshlarni ortib, tashqariga shohona chodir tikasan. O'n mingta jangchi polvonlarni hozir qilasan, dunyoda hech kim kiymagan shohona kiyim-boshlar, qimmatbaho toshlardan qilingan yaroqlarni tayyor qilib qo'yasan!

Ra'diqosif ikki qo'lini ko'ksiga qo'yib, ta'zim qilibdi va "Buyrug'ingizni darrov bajo keltiraman", deb ko'zdan g'oyib bo'libdi. Ma'ruf tashqariga chiqsa, Ra'diqosif hamma narsani hozirlab, Ma'rufni kutib turgan emish. Ma'ruf darhol qimmatbaho ust-boshlarni kiyib, Ra'diqosif tayyorlagan taxt ustiga chiqib o'tiribdi. Uning atrofida odam suratiga kirgan devlar, Ra'diqosif olib kelgan kishilar, chiroyli qizlar qo'l qovushtirib, farmonga hozir bo'lib turgan emishlar.

Endi so'zni dehqondan eshiting.

Dehqon bir kuvacha qatiq bilan to'rtta qotgan non olib kelar ekan, uzoqdan o'z yeriga qurilgan chodirlar va ajoyib otlarni ko'rib, esini

yo'qotayozibdi. Ma'rufning amri bilan dehqonni ichkariga olib kiribdilar. Dehqon Ma'rufni podsho deb o'ylab, unga ta'zim qilibdi, quruq kelgani uchun kechirim so'rabdi.

Ma'ruf o'rnidan turib, dehqonni quchog'iga olibdi.

– Otajon, sizning bu olib kelgan non bilan qatig'ingiz menga yetti iqlim podshohligidan ham ortiq. Tilang tilagingizni! – debdi.

Dehqon Ma'rufga ta'zim qilib, debdi:

– Podshohim, men bu yerni ekish uchun bir boydan ijaraga olganman. Boy meni ko'p xo'rlaydi. Menga turli-tuman jabr-zulmlar qiladi. Olgan hosilimdan to'qqiz hissasini boy tortib oladi, o'zimga atigi bir hissa qoladi. Yil bo'yi bola-chaqam bilan ishlayman, oxiri och-yalang'och qolamiz. Tilagim shuki, siz o'sha zolim boyning jazosini bersangiz, toki men ham ro'yobga chiqsam.

Ma'ruf darhol uzuk ko'ziga qo'l tekkizibdi. Shu onda hozir bo'lgan Ra'diqosif ta'zimni bajo keltirib, yer o'pib xizmatga tayyor turibdi.

Ma'ruf devga shu yer egasini olib kelishni buyuribdi.

Boy Ma'rufni podsho deb o'ylabdi. Ma'ruf sudxo'r boyga qarab:

– La'nati, sen nega dehqonlarni ezasan? – deb xitob qilibdi.

Boy esankirab, Ma'rufning so'rog'iga javob berolmabdi. Ma'ruf devlarga buyurib, boyning

boshini tanasidan judo qildiribdi. Yerni dehqonga umrbod vasiqa qilib beribdi.

So'ngra dehqonga qarab bunday debdi:

– Otajon, endi yer o'zingizniki bo'ldi. Sizga hech kim zug'um qilolmaydi. Men sizga o'n sandiq tilla ham beraman. Siz shu sudxo'r boyga o'xshab, boshqa kambag'al dehqonlarni ezmasdan, tillalarni boshqa kambag'al dehqonlarga ham bo'lib bering, o'zingiz ham bahuzur xarjlab yuravering.

Shu bilan Ma'ruf dehqonga o'n sandiq tilla beribdi.

Endi so'zni Xo'tan podshosidan eshiting. Ma'rufning qochib ketganini Xo'tan podshosi bilib qolibdi.

Podsho darhol Ma'ruf orqasidan choparlar yuborib, uni qayerda topsalar ham bog'lab, kishanlab olib kelishga buyuribdi.

Podsho qasamyod qilib: "U nobakorni shunday azob berib o'ldirayki, bu voqea boshqalarga katta ibrat bo'lsin, bundan keyin hech kim meni aldayolmasin!" debdi.

Xo'tan podshosining choparlari ot qo'yib, Ma'rufni izlab ketibdilar. Ular bu yerdagi shohona chodirlarni ko'rib, hayron qolibdilar, chunki umrlarida bunday qimmatbaho chodirlarni aslo ko'rmagan ekanlar. Choparlar otdan tushib, ruxsat so'rab, chodir ichiga kiribdilar, Ma'rufga ta'zim qilibdilar. Ma'ruf ularga qarab:

– Xush kelibsiz, Xo'tan shohining choparlari! Xo'sh, nima xizmat bilan keldingiz? – debdi.

Choparlar yer o'pib:

– E shahanshoh, janobingizning qaynotalari yo'lga chiqib sizni kutib olish uchun yubordilar, – deb ikki bukilib ta'zim qilishibdi.

Ma'ruf o'sha onda xazinachini chaqirib: "Har bir choparga ming tilladan pul berilsin" deb buyuribdi. Choparlar oltinni olib, Ma'rufga qulluq qilibdilar, so'ngra podshoga xabar berish uchun jo'nab ketibdilar.

Choparlar orqasidan Ma'ruf ham o'ziga qarashli odamlarni yasantirib, chiroyli otlarga mindirib, dunyo-dunyo oltinlar, qimmatbaho toshlar, la'l-gavharlarni nor tuyalarga yuklab, Xo'tan shahriga ravona bo'libdi.

Choparlar tezlik bilan podsho huzuriga borib, Ma'rufning davlatini, shon-shavkatini podshoga shunday ta'rif-tavsif qilibdilarki, Xo'tan podshosining og'zi ochilib qolibdi. Choparlar ertasi erta bilan Ma'rufning shaharga kelishini podshoga ma'lum qilibdilar.

Ertasiga choshgoh paytida shaharning kunchiqar tomonida chang paydo bo'libdi. Oradan sal fursat o'tmay, yaxshi otlarga mingan chiroyli yigit-qizlar, Rustamdek polvonlar, yuk ortilgan nor tuyalar yaqinlashib kelaveribdilar. Bularning oldida qanchadan-qancha soqchi askarlar bilan birga shohona kiyingan Ma'ruf as'asa-yu dabdaba bilan kelmoqda ekan.

Ma'ruf shaharga jar soldirib, g'arib-faqirlarni o'z yoniga chaqiribdi, ularga qanchadan-qancha mol-dunyo berib, xursand qilibdi.

SHAHZODA ASAD

O'tgan zamonda Xorazm mamlakatida bir podsho o'tgan ekan. Uning bitta-yu bitta o'g'li bo'lgan ekan. O'g'liga sipohgarchilikni yaxshi o'rgatish, tarbiya qilish uchun uni lashkar boshlig'i Behzodxonga topshirgan ekan. Bola yosh bo'lishiga qaramay, ko'p narsani bilib olibdi. Ayniqsa, sipohgarchilikni juda yaxshi o'rganibdi. El-u yurt uning o'q otishiga, nayza o'ynashiga qoyil qolar ekan. Podsho bir kun qattiq kasal bo'libdi, shu kasaldan tuzalishiga ko'zi yetmabdi. Podshoning tug'ishgan bir ukasi bor ekan. Uni chaqirib shunday vasiyat qilibdi:

– Uka, jon bor yerda qazo bor. Mening kasalim og'ir ko'rinadi, o'g'lim ham yosh. Mabodo shu kasalim bilan o'lib ketsam, toj-u taxt senga qoladi. Bir necha yil o'g'limga mamlakatni idora qilish tartibini va past-baland ishlarini o'rgatib, mustaqil ish olib boradigan bo'lgunicha unga taxtni berma. U dunyoning issiq-sovug'ini yaxshi bilgandan keyin mamlakatni idora qilish ishini o'g'limga topshirib, o'zing vazirlik mansabida turgin.

Podshoning ukasi "Aytganingizni bajo keltiraman", deb va'da beribdi.

Oradan ko'p vaqt o'tmay podsho vafot etibdi. O'rniga ukasi podsho bo'libdi. U podsho bo'lgan kundan boshlab, xalqqa cheksiz jabr-zulm qilibdi. Podshohlik qilish, xalq ustidan hukmronlik yurgizish uning ko'ziga yaxshi ko'rinib ketibdi. Shahzodani qanday qilib bo'lsa ham yo'qotish payiga tushibdi. Shahzodani yo'qotish ancha qiyin edi. Chunki shahzoda lashkar boshlig'i bo'lgan Behzodxonning qo'lida tarbiyalanmoqda edi. Agar podsho shahzodani o'ldirmoqchi bo'lsa, oldin Behzodxonga qarshi kurashish kerak edi. Behzodxon bilan kurashish ancha mushkul ish edi, butun askar uning qo'lida bo'lib, o'zi haddan tashqari usta jangchi, kuchli pahlavon edi. Yana uni o'ldira olmasligiga sabab, butun Xorazm xalqiga shahzodaning dong'i ketgan edi. Xalq: tez kunda taxtga o'tiradi, deb shahzodadan umidvor bo'lib yurar edi. Mana shu sabablar podshohni juda qiynab qo'ydi. Endi qanday qilib bo'lsa ham oldin Behzodxonni yo'qotishni o'ylab-o'ylab podshoning boshi qotadi-da, bir kun o'zining eng yaqin vazirlaridan ikkisini bir xilvat yerga chaqirib, ichidagi dardini aytadi, ular podshoga yo'l-yo'riq ko'rsatadilar. Vazirlardan biri:

– Ertaga siz Behzodxonni chaqiring. Chin-Mochinga yuborilgan savdogarlarning molini Chin xoqoni talab olib, o'zlarini zindonga solib qo'yibdi, deb yolg'ondan ko'z yoshi qilib, g'amgin bo'lib o'tiring. Behzodxonning jahli chiqib, Chin-Mochinga borib, zindonga solingan kishilarni

qutqarib kelish uchun sizdan ruxsat so'raydi. U borib kelguncha biz o'ylagan ishni qilib olamiz, ehtimol uning o'zi ham o'sha yoqda yo'q bo'lib ketsa, undan ham qutulamiz, – debdi.

Podshoga bu maslahat yoqib tushibdi. U ertasiga Behzodxonni chaqirtiribdi. Behzodxon podshoning oldiga kirganda, qo'l qovushtirib ta'zim qilibdi:

– E shahriyor, meni chaqirtirgan ekansiz, qanday xizmatingiz bor? – debdi. Podsho piyozning suvi bilan ko'zini artib, yonidan qog'oz chiqarib:

– Mana bu noma Chin mamlakatidan keldi. Chin xoqoni savdogarlarimizning mollarini olib, o'zlarini zindonga tashlab qo'ygan emish. Bu kecha shu voqeani eshitib qattiq xafa bo'lib yotgan edim. Akam o'lgandan beri hech tushimga kirmas edi. Rahmatli akam tushimga kirdi: "Qo'y, xafa bo'lma, Chin xoqoni bizlarni mensimagan bo'lsa, ularning jazosini Behzodxon beradi", deb ko'zimdan g'oyib bo'ldi. Uyg'onsam, tushim ekan. Tong otguncha uxlamadim. Shuning uchun sizni chaqirdim. Siz qanday maslahat berasiz? – dedi.

Behzodxon:

– Agar Chin xoqoni bizni mensimay savdoga borgan kishilarimizni zindonga solgan bo'lsa, siz menga ijozat bersangiz Chin xoqonining jazosini berib, zindondagi bechoralarni qutqarib kelaman. Yoki ajalim yetgan bo'lsa, jangda o'laman, – dedi.

Podsho ichidan sevinib:

– Albatta yengib kelasiz, biz sizning duoyi joningizni qilib o'tiramiz, – deb Behzodxonga ijozat berdi. Behzodxon lashkarlarini tuzatib, Chin-Mochinga yurish qildi. Podsho bir qancha joygacha ularni kuzatib qo'ydi. Shahzoda Asad ham u'lar bilan birga edi. Podsho Asadga:

– Endi qaytaylik, – dedi.

– Men ustozim Behzodxon bilan birga boraman, – dedi unamay shahzoda.

Podsho:

– Hali sen yoshsan, urushdagi qiyinchiliklarni bilmaysan, – deb yalinsa ham shahzoda unamadi. Keyin podsho zorlanib:

– Ko'zimizning oq-u qorasi sensan. Sendan ajralib qolishni xohlamayman, meni judolik o'tiga solib ketma, – deb yolvordi.

Podshoga rahmi kelgan Behzodxon shahzodaga bir qancha nasihat qilib, uni qolishga ko'ndirdi. Behzodxonni jo'natgandan keyin yaramas niyatini amalga oshirish uchun podsho uchun katta yo'l ochildi. Bir kun podsho bir xilvatda bir-ikki kishi bilan o'tirib shahzodaga behush qiladigan dori qo'shilgan may berdi, hushidan ketkazib oyoq-qo'llarini bog'lab, uni maxfiy zindonga tashlatdi. Shahzoda ikki oy zindonda yotdi. Ikki oydan keyin zindondan olib chiqib, bir aravaga yotqizib, shahzodani ko'chalarda aylantirib yurdi. Chunki "Shahzoda jinni bo'lib qolgan, kimni ko'rsa shunga hamla qiladi, o'zini o'zi tishlaydi, shuning uchun qo'l-oyoqlariga kishan urib qo'yilgan", deb

shaharda ovoza tarqalgan edi. Mana endi, podsho shaharning har joy-har joyida to'xtab:

– Ey xaloyiq, akamning shunday o'g'li aqldan ozib, devona bo'lib qoldi. Bizning merosxo'rimiz, ishongan tog'imiz shu edi. Qancha dori-darmonlar qildik, foyda bermadi. Mana endi bir haftadan beri o'likday hushsiz yotibdi. Ko'pning duosi qabul bo'ladi, deydilar. Sizlar duo qilinglar, shoyad dardiga shifo bersa, – deb yolg'ondan ko'z yoshi qilib yuradi. Xalq aravaning ustida o'lik singari za'farondek sarg'ayib yotgan shahzodani ko'rib, ko'zlariga yosh olib, "Xudo dardiga shifo bersin", deb duo qiladi.

Podsho kechqurun o'rdasiga qaytadi. U hiyla bilan xalqdan ham xotirjam bo'lib oladi. Endi shu kecha shahzodani o'ldirish kerak. Agar Behzodxon Chin-Mochindan tirik kelsa, shahzodaning o'limiga xalqning o'zi guvohlik beradi.

Shahzodani zindonda saqlab turuvchi zindonbon podshoning bu kirdikorlari va hiyla-nayranglaridan xabardor edi. U o'ylab turib: "Necha yildan beri qul bo'lib, yurtma-yurt sotilib yuribman. Yoshim bo'lsa yetmishga kirdi. Shunday qiynalib yurguncha o'lim ming marta afzal. Shu bola-ku gunohsiz. Bu kecha podsho uni o'ldiradi. Bir otga bolani mingashtirib qochsam, uni o'limdan qutqarsam, agar qo'lga tushsam meni ham o'ldirishi muqarrar, o'lim-ku menga har daqiqa kutib turibdi. Shu bolaga ham bir yaxshilik qilay", dedi.

Zindonbon podshoning egarlangan yaxshi otini olib chiqdi, shahzodani otga mindirdi, otga o'zi mingashib "hayyo-hayt" deb jo'nab ketdi. Yarim kechada podsho kirib qarasa, zindonbon ham, shahzoda ham yo'q. Qidirish uchun har tarafga maxfiy odamlar yubordi. Odamlarning hech qaysisi ularni topolmadi. Shahzoda bilan qulning mingashgan oti juda uchqur edi. Bular tong otgan paytda bir tog'ga yetdilar.

Bu yer ko'kalamzor, suvlar oqqan, bulbullar sayragan, xushhavo bir joy edi. Haligi bechora qul shahzodani shu yerda otdan tushiradi. Qirg'ovul, kaklik, har xil qushlarni ov qiladi, shahzodaga oz-oz kabob qilib berib, tez kunda uni tuzatadi. Shahzoda endi avvalgi asliga qaytadi. Ular yana yo'lga tushadilar, yo'l-yo'lakay ov qilib, bir necha kun deganda Misr mamlakatiga yetib boradilar.

Haligi qulning o'zi asli misrlik edi. Bundan tashqari shahzodaning Misrda bir opasi bor edi. Shahzodaning opasi Misrdagi bir savdogarga uzatilgan edi. Qul o'z qarindoshlari bilan topishgandan keyin shahzodani bir necha kun mehmon qilib, keyin uni opasinikiga olib boradi. Opasi shahzodani juda yaxshi kutib oladi. U boshidan kechirgan voqealarni birma-bir opasiga aytib beradi. Opasi ukasining ko'rgan qiyinchiliklarini eshitib yig'laydi, uni o'limdan qutqargan qulga minnatdorchilik bildirib, ko'p in'omlar berib jo'natadi.

Shahzoda borgan paytda pochchasi savdoga chiqib ketgan ekan. Savdogarlar har yili bir marta erta ko'klam savdoga chiqib, kech kuz qaytib kelar ekanlar. Kunlarning birida opasi shahzodaga:

– Uka, sening bir lattafurush qo'lida xizmatkor bo'lib yurishingni xohlamayman. Hozir pochchang savdoda, u kelgandan keyin uni qil, buni qil, desa men ko'tara olmayman. Shuning uchun sen bir tuzukroq ish topib, o'zingni xalqqa ko'rsatsang yaxshi bo'lar edi, – dedi.

Shahzoda ichida "Halitdan opamga malol kelib qolganga o'xshayman", deb o'yladi va:

– Xo'sh, qanday ish qilsam bo'ladi, opa? – deb so'radi. Opasi:

– Yaqinda karvonlar Shomga safar qiladi. Men senga bir qancha dastmoya bersam, sen ham ular bilan qo'shilib, o'sha mamlakatdan mol keltirib sotsang, shunday qilib bir ish bilan shug'ullansang, tez kunda dunyoning achchiq-chuchugini totib, o'z yo'lingni topib olar eding, – dedi.

– Xo'p bo'lmasa, mayli, opa, borganim bo'lsin, – dedi shahzoda.

Opasi shahzodaga yo'l jabdug'ini rostlab, qo'liga sakson tilla pul beradi va saroyga borib, ukasini savdogarlar bilan tanishtirib, birga safarga olib ketishlarini so'raydi.

Shahzoda opasi bilan xayrlashib yo'lga chiqqandan keyin ot ustida o'ylaydi: "Endi bu sakson tillani olib savdogarga qo'shilib, u shahardan bu shaharga latta-putta, temir-tersak

tashib yuramizmi, deyman. Qo'y-ey, men savdogarlarga qo'shilmayman. Shahar darvozasidan chiqqandan keyin otning boshini o'z ixtiyoriga qo'yib, biyobon sari yo'l tortaman. Yo'lda bironta o'g'ri, muttaham qaroqchilardan uchrab qolguday bo'lsa jang qilib, ularni o'ldiraman va xalqni kulfatlardan qutultiraman. Bo'lmasa mana shu ot bilan sakson tillani boy beraman. O'zim bo'lsa o'lim kishisi edim", dedi-da, shahar darvozasidan chiqib, haligi uchqur otga bir-ikki qamchi urib, o'z ixtiyoriga qo'ydi.

Uchqur ot shamoldek yelib, qirma-qir, tog'ma-tog' oshib ketaverdi. Yettinchi kuni yarim kechada bir shaharga yetdi. Shahar darvozasi berk ekan. Shuning uchun shu kecha shahardan tashqarida yotishga to'g'ri keldi.

Yarim kecha. Hamma yoq jimjit. Shahzoda Asadning hech uyqusi kelmaydi. Hayron bo'lib otning yonida boshidan o'tgan sarguzashtlarini o'ylab o'tirgan edi, qal'a devorining ustida bir odam sharpasi paydo bo'ldi.

Devorning balandligidan haligi sharpa mushukday bo'lib ko'rinar edi. Borgan sari Asadning o'tirgan joyiga yaqinlashib keldi-da, bir narsani tashladi. Tashlangan narsa shalop etib suvga tushdi. O'sha paytda mamlakatni yovdan saqlash uchun shaharning tashqarisiga xandaq qazib qo'yilar edi. Shahzoda o'ylab turib: "Bu bevaqt yurgan odam, albatta, to'g'ri odam bo'lmasa kerak. Bu odamning sheriklari ham

bordir. Ular podshoning qasridan yoki biror boyning uyidan qimmatli narsalarni o'g'irlagan bo'lsalar kerak. Ular, albatta, o'g'irlagan molning hammasini shu yerga keltiradilar, so'ng men chiqaman-da, ular bilan urishib, qo'llaridagi mollarini tortib olaman va o'zlarini shu yerda mahkam ushlab turaman. Tong otib darvoza ochilgach, ularni o'g'irlagan narsalari bilan darvozabonga topshiraman", deb o'yladi va kutib o'tirdi.

Haligi o'g'ri qaytib kelmadi. Borgan sari tong ota boshladi. U yoq-bu yoqdan azon tovushi ham eshitildi, haligidan darak yo'q. "Obbo mening toleyim shu yerda ham yoriy bermadi. Ular qo'lga tushib qolganga o'xshaydi, bo'lmasa kelgan bo'lar edilar. Ha mayli, endi bizga nasib etgani shu ekan-da", deb o'rnidan turib sandiqning tepasiga bordi. Sandiq suvda suzib yurgan ekan. Uni olish uchun qiynaldi. Sandiqni suvdan olib qarasa, u qulflangan ekan. Sandiqni mashaqqat bilan ochdi. Qarasa, kutilmagan bir hodisa: sandiqda bir qiz qip-qizil qonga belanib yotibdi. Chap qo'li aralash pichoq yegan. Qon ko'p oqqanidan qiz o'zini bilmay, hushsiz yotibdi. Qizning chiroyini ko'rib shahzoda hayron bo'lib turgandi, qizning dimog'iga shamol tegib, hushiga keldi va ko'zini ochmasdan, mayin ovoz bilan ingrab:

– E zolim, meni o'ldiradigan bo'lsang o'ldirmaysanmi, – dedi. Shahzoda Asad:

– Sizni o'ldiradigan qo'llarim sinsin, qaysi zolim sizga rahmsizlik bilan xanjar urdi? – deb yig'lamsirab gapirdi.

Qiz ko'zini ochib tepasida bir begona yigitning turganini ko'rdi-da, unga yolvorib shunday dedi:

– Yaxshi yigit, mana shu yerdan go'r qazib, meni ko'ming, bo'ynimdagi marvaridlarni oling, sizga halol bo'lsin. Lekin bu sirni hech kimga aytmang, – dedi-da, hushidan ketdi. Shahzoda:

– He, mening ustozim tirik odamni ko'ming deb o'rgatgan emas, – dedi. Sandiqni qaytadan qulfladi, otga o'ngarib shaharga tomon yo'l oldi. Tong otib shahar darvozasi ham ochilgan edi. Asad to'ppa-to'g'ri shaharga kirib savdogarlar tushadigan saroyga bordi. Saroybon unga hujra tayin qildi. Hujraga kirib qizni sandiqdan olib, palos ustiga yotqizdi.

Qizning yaralangan qo'lini vaqtincha bo'lsa ham shohi ro'mol bilan bo'g'ib qo'ydi. O'zi hujraning eshigini qulflab, tabib qidirib ketdi. Asad shahar ko'chalarida yurib, undan-bundan surishtirib eng mashhur tabiblardan birini topdi. Tabib do'konda o'tirgan ekan. Asad tabibga salom berib:

– Otajon, bizning bir bemorimiz bor edi. Agar malol kelmasa, borib ko'rsangiz, – dedi. Chol:

– Men piyoda yurolmayman, agar ot keltirsangiz borishim mumkin, – dedi.

Shahzoda saroyga qaytib o'z otini egarlab bordi, tabibni otga mindirib qizning qoshiga olib keldi. Chol hujraga kirib, palos ustida hushsiz yotgan

qizni ko'rishi bilanoq bolaning yuziga bir tarsaki urdi. Shahzoda: "Chol qizni tanidimi" deb xavflanib shoshib qoldi. Cholning qo'llarini o'pib:

– Otajon, nimaga urdingiz? – deb so'radi.

– Qanday zolim, shafqatsiz yigitsan, bu go'zal mahbubani shunday ahvolga solasanmi? Senda insof degan narsa bormi? – dedi chol.

Shahzoda cholning qizga achinganligidan uni urganini fahmlab, shoshib-pishib yolg'on-yashiqni gapirib ketdi.

– Otajon, biz savdogarlar ahlidanmiz. Ota-onam, singlim, hammamiz birga safar qilgan edik. Bir tog'ning bag'riga kelganimizda qaroqchilarga duch keldik. Ota-onam ularning qo'lida o'ldi. Men bir joyga yashirinib qolgan edim, chiqib qarasam singlim qonga belanib yotibdi. Joni bor ekan, bir sandiqqa solib, otga o'ngarib kelaverdim.

Chol qaroqchilarni qarg'adi va:

– Mayli endi, o'g'lim, sakson tilla berasan, singlingni davolayman. Shifo topib, tuzalib ketadi. Ammo yarasi og'ir. Buning dorisiga ham anchagina pul kerak, – dedi.

Shahzoda ichida, "Sakson bir tilla desang ham ish chatoq bo'lar edi", deb opasi bergan sakson tillani cholning qo'liga tutqazdi. Chol pulni ko'rib:

– Singlingni bir oyga qoldirmay tuzatib beraman, – dedi. O'sha kuni dori-darmon qo'yib, yarani bog'lab ketdi.

Shunday qilib, chol har kuni kelib turdi. Oradan besh-olti kun o'tgandan keyin qiz ancha sog'ayib

qoldi. O'rnidan turib, u yoq-bu yoqqa yurib, chol kelganda gaplashib o'tiradigan bo'ldi. Shahzoda qizni shunday sevib qoldiki, qiz gap so'rasa, yerga qarab javob berardi. Agar qiz qaramay turgan bo'lsa, undan hech ko'z uzolmas edi. Qiz nima desa, "Xo'p" der edi. Kunlardan bir kun Asad qizga:

– Sizni kim yarador qilgan edi? – deb so'ragan edi qiz:

– Hali aytishning vaqti emas, – deb javob berdi. Shu bilan yana qaytib so'ramadi. Oradan yigirma yetti kun o'tdi, yigirma sakkizinchi kuni tabib kelib qizning qo'lini yechib qo'ydi.

– Endi tuzuk bo'lding, qizim, har qanday ovqatdan ham parhez qilmay yeyaver, – dedi. Shahzoda sakson tillani tabibga bergandan keyin yonida boshqa puli bo'lmaganligi uchun otini arzon-garov sotgan edi. O'zlariga, so'ngra cholning har kun kelishiga osh-suv qilib, saroy ijarasiga berib, otning pulini tugatgan edi.

Qiz shahzodada pul tugaganligini sezdi. O'z o'ylaganining to'g'ri yoki noto'g'riligini bilish uchun shahzodaga:

– Shu paytda barra kabob bo'lsa, yeyar edik, – dedi.

Bu so'zni eshitib, shahzodani ter bosdi. Xuddi tomning tagida qolgan odamday qiynaldi. Qiz kulimsirab:

– Rahmat, bor-yo'g'ingizni menga sarf qildingiz, minnatdorman. Men shunchaki, hazil tariqasida

gapirdim, ko'nglingizga hech qanday tashvish tushmasin. Menga bir qog'oz bilan qalam keltiring, – dedi.

Shahzoda qog'oz bilan qalam hozirladi. Qiz qog'ozga nimadir yozdi va buklab, ochmaslik sharti bilan shahzodaning qo'liga uzatib:

– Shaharning falon joyida bir do'kon bor, unda chol o'tiradi. Cholning qo'liga shu xatni berasiz, u qo'lingizga biror narsa beradi, olib keling, – dedi.

Shahzoda hujradan chiqib, qiz tayin qilgan rastaga bordi. Borsa bir do'konda chol o'tiribdi. Soqollarining tolasiga marvarid taqqan, ikki yonboshida ikki yostiq, bir xizmatkor uni yelpib o'tiribdi, Shahzoda salom berdi. Chol salomiga alik ham olmasdan:

– Menda qanday yumushing bor? – deb so'radi. Shahzoda unga xatni uzatdi, chol yonboshlagan holatda xatni ochib ko'rib, o'rnidan sapchib turdi. Shahzodaning kelgan yo'liga qarab uch marta ta'zim qilib, keyin u bilan so'rashdi. Darrov do'konini berkitib, shahzodani ergashtirib uyiga jo'nadi. Uni eshikda qoldirib, uyiga kirib ketdi. Birozdan keyin bir kishiga tog'orada o'rog'lik bir narsa ko'tartirib chiqib:

– Siz koyimang, boradigan joyingizgacha tog'orani mana bu g'ulom eltib beradi, – dedi. Shahzoda g'ulomni bir qancha joygacha ergashtirib keldi. Keyin tog'orani uning qo'lidan olib:

– Siz qaytishingiz mumkin. O'zim olib ketaman, – dedi.

Asad tog'orani ko'tarib saroyga keldi, hujraning eshigini taqillatdi, qiz eshikni ochdi.

– Xo'sh, qani ochib ko'ring-chi, nima bergan ekan, – dedi. Shahzoda tog'orani ochdi. Qarasa, tog'ora to'la oltin. Qiz:

– Nazari pastlik qilibdi, – dedi.

Shahzoda hayratlanib, "muhri yo'q bir kichkina qog'ozga shuncha oltin bersa ham "nazari pastlik qilibdi", deydi. Bu qanday qiz o'zi", deb o'yladi.

Qiz shahzodaga:

– Mana bu puldan oling. O'zingizga qimmatbaho kiyimlar sotib oling, – dedi.

Asad hammomga tushib, yangi kiyimlar kiyib, hujraga keldi. Qiz eshikni ochdi. Shahzodani ko'rib beixtiyor ta'zim qildi. Oradan biroz vaqt o'tgach, qiz shahzodaning qo'liga bir qog'oz uzatdi. Qarasa, qog'ozga bir hovlining surati chizilgan.

– Mana shu hovli shu shaharda bor, – dedi qiz. – Hovlining egasi o'taketgan boy, hovlini sotmayman deganiga ham qo'ymaysiz. Agar hovlining bahosi bir tilla bo'lsa, siz yuz tilla bersangiz ham sotib oling, keyin shu hovliga ko'chib boramiz.

Shahzoda hovlini izlab topdi, o'rtaga kishi qo'ydi, ko'p pul berib, hovlini sotib oldi. So'ngra hovliga qiz bilan ko'chib bordi. Qiz hovliga borib olgandan keyin yigitga:

– Har bir kishi do'st orttirishi lozim. Shu shaharning bazzozlik rastasida bir do'kondor yigit bor, o'zi ko'p aqlli, hushyor yigit; chiroyda sizga

o‘xshaydi. Shu yigit bilan do‘st bo‘lib oling, men sizga do‘st bo‘lish yo‘lini ham o‘rgataman. Uning do‘konida qimmatbaho kiyimliklar bo‘ladi. Siz eng yaxshi kiyimliklar so‘raysiz. Bir tillalik buyumni o‘n tilla desa ham savdolashmay sotib olasiz. U boy ekanligingizni ko‘rib siz bilan do‘st bo‘ladi, – dedi.

Shahzoda ichidan rashk qilsa ham noiloj “Xo‘p” dedi. Qizning tayin qilgan joyiga bordi. Qarasa, bir do‘konda qizning aytganidek juda ham xushsurat bir yigit o‘tiribdi. Do‘koni har xil qimmatbaho kiyimliklar bilan to‘lgan. Shahzoda yigitning qarshisida to‘xtab, u bilan so‘rashdi. Asad qimmatbaho mollardan tanlab olib, yigit nima desa, aytganini sanab berdi va u bilan xayrlashib jo‘nadi. Keltirgan mollari qizga ma’qul bo‘ldi.

Oradan bir necha kun o‘tgach, qiz yana yangi kiyimliklar keltirishni buyurdi. Shahzoda yana o‘sha do‘konga bordi. Bu safar do‘kondor uni juda hurmat bilan kutib oldi. Asadning xohlagan mollarini berib, uning qaytishida: “Musofirga o‘xshaysiz, bugun, agar imkon bo‘lsa, biznikiga kelsangiz, suhbatlashsak, juda minnatdor bo‘lar edim”, dedi.

Shahzoda yigitga va’da berib qaytdi va qizga bo‘lgan voqealarni aytib berdi. Qiz:

– Mayli, boring, qaytishingizda o‘sha yigitni ham uyga taklif qiling, – dedi.

Shahzoda mehmondorchilikka bordi. O‘tirish bir kecha-yu bir kunduz davom etdi. Asad ziyofatdan

qaytishda uy egasini ham mehmonga aytdi. Uyga kelib darvozani taqillatdi. Qiz chiqib eshikni ochdi. Qizga bo'lgan voqealarni aytib berdi. Mehmon chaqirilgan kun juma edi. Qiz:

– Ertalab do'stingizning do'koniga boring, u bilan gaplashib o'tirib, keyin uni uyga o'zingiz bilan birga boshlab olib keling, – dedi. Shahzoda qizning aytganini qildi. Ammo u qilayotgan ishlarining tagida qanday sir borligini bilmas edi. Asad qizni ranjitmaslik uchun, uning buyrug'ini bajarishga tayyor edi. Shuning uchun istar-istamas yigitning do'koniga bordi. Uch-to'rt soat o'tgandan so'ng yigit bilan uyga qaytdi. Asadning olgan hovlisi uzun bir ko'chaning boshida bo'lib, darvozasi uzoqdan ko'rinib turardi. Qarasa, darvozaning ikki yonida ikki yasovul turibdi. Shahzoda: "Vo ajabo, bu qanday sir", deb hayron bo'ldi. Mehmon yigit esa ichida "bu yigit o'taketgan boy yoki bo'lmasa shahzoda, deb o'ylaganim to'g'ri chiqdi", deb shunday yigit bilan do'stlashganligi uchun o'z-o'zidan xursand bo'ldi.

Shahzoda: "O'zim o'lim kishisi edim, endi mehmonning oldida orqaga qaytish yaxshi emas. Mayli, endi bo'lar ish bo'ldi, boshimga nima tushsa, ko'raman", deb dadillik bilan yuraverdi. Eshikning oldiga kelgach haligi ikki yasovul qilichlarini sug'urib tiz cho'kib ta'zim qildi va so'ngra ichkariga taklif qildi. Mehmon bilan shahzoda ichkariga kirdi. Qarasalar, yuradigan yo'llariga ham poyandoz solingan, hovlida gullar

ochilgan, bulbullar sayragan, har xil qushlar kukulashib yuribdi. Suvning bo'yida bir shohsupa, shohsupaning ustida paloslar solig'lik, dasturxonlar bezatilgan. Dasturxonda har xil ovqat, turli-tuman mevalar, ichimliklar – hammasi muhayyo. Hovlida bir qancha qul-cho'rilar xizmat qilib yuribdi. Asad mehmonni haligi supa ustiga o'tqazdi. O'zi qizni qidirib, uylarga birma-bir kirdi. U uyga kirsa yo'q, bu uyga kirsa yo'q. Oxirida bir uyga kirsa, qiz shahzodani ko'rib:

– Uyatsiz, mehmonni yolg'iz tashlab, o'zingiz bu yoqda nima qilib yuribsiz? – dedi. Shahzoda hayajonlanib:

– Men juda hayron bo'lib qoldim. Uydan chiqib ketganimda bunday narsalar yo'q edi. Bular qayoqdan paydo bo'lib qoldi? – dedi.

– Bularning sababini so'ramang, qul-cho'rilarga xizmatni buyuravering, mehmonning ko'ngli nima bilan xursand bo'lsa, shuni qiling. Buning sababini keyin aytaman, – dedi qiz.

Shahzoda uydan chiqar oldida qiz:

– Darvoqe, tunov kun mehmonga borganingizda yigitning xotini yaxshi ashula aytar ekan, degan edingiz. Yigit o'z sevgani bilan birga o'tirsa juda xursand bo'ladi. Shuning uchun uni olib keltirishni so'rasangiz yo'q demas, – dedi.

Yigit uydan chiqib mehmon yonida biroz o'tirgandan keyin unga:

– Shu o'tirishda mahbubangiz ham bo'lsa yaxshi bo'lar edi, – dedi.

Mehmon bu so‘zni eshitgach, uyga kishi yuborib, xotinini ham keltirdi.

O‘tirish yaxshi bo‘ldi. Sozandalar soz chaldi, kanizlar o‘ynadi, kelgan mehmon ham xushovoz edi. Uning xotini esa, shunday xushovoz ediki, qo‘liga dutor olib, eriga jo‘r bo‘lib ashula aytganda, har qanday toshyurakni ham eritib yuborar edi. O‘tirishdagilarning hammasi kayf-u safo qilib o‘tirishdi.

Shahzoda ertasi kun choshgoh vaqtida quyoshning haroratidan tomog‘i qaqrab ko‘zini ochdi. Mayning ta’siri bilan kallalari xumday shishgan edi. Tomoqlarini ho‘llab olish uchun suv axtara boshladi. Gandiraklab ariq labiga bordi. Yuz-qo‘lini yuvib, bir-ikki ho‘plam suv ichdi. U tomog‘ini ho‘llab olgandan keyin atrofiga qarasa, qaysi ko‘zi bilan ko‘rsin hovli jimjit. Na kelgan mehmonlar bor, na kechagi qul-u cho‘ri va na sevgan qizi – hech qaysisi ko‘rinmaydi. Esini yig‘ib olib, shoshib-pishib, uydan-uyga o‘tib ularni axtara boshladi. Juda hayron bo‘ldi: “Endi ishimiz qanday bo‘ldi?” deb sukutga ketdi. Lekin birdan qorong‘u bosgan ko‘zlari uyning to‘rida taxlog‘lik turgan bir gilamga tushdi. “Ey, nomard qiz, uyning vasiqasi yo‘qligini bilib, mana shu gilamni sotib, yo‘l kira qilib ketsin, degan bo‘lsa kerak, u sharmandaning shu qilganiga mana shu gilamni kuydirib, hovliga o‘t qo‘yib ketaman” deb o‘yladi. Borib gilamni tortsa, gilam og‘ir, jahli bilan selpib yuborgan edi, gilamning orasidan ikki tana tushdi.

Boshi yo'q. Diqqat bilan qarasa, uyga chaqirib keltirgan o'sha ikki navqiron mehmonning jasadi qip-qizil qonga belanib yotibdi. Vaqtsiz o'lgan bu ikki navqironni bu holatda ko'rib, o'zini tuta olmadi.

Shahzoda yurtidan ajralib, bevatan bo'lib yurganligiga, sevgan qizidan ajralganiga va ikki navqironning bemahal o'lganligiga yurakdan ezilib, yig'lab turgan edi, darvoza tomondan ot dupuri eshitildi, birdan darvoza sharaqa-shuruq qilib qoldi. U: "Bu yerda odam o'ldirilganligi podshoga ma'lum qilingan bo'lsa, bu otliqlar meni tutgani kelayotgan kishilar bo'lsa kerak. Men endi, shunday ish ko'rsatayki, o'z zamonasida bu ishni Rustam-Doston ham qilmagan bo'lsin" dedi-da, sapchib o'rnidan turdi. U otliq eshikdan kirishi bilanoq yoqasidan xirpa bo'g'ib, ko'tarib yerga urdi. Yasovul yerda yotgan holda big'illab: "Biroz to'xta", deb ishora qildi.

– Nima deysan? – dedi uning tomog'ini bo'shatib Asad.

– Bir qizni tarbiya qilgan edingmi? – dedi yasovul.

– Ha, tarbiya qilgan edim, – dedi.

– Meni o'sha qiz seni chaqirib kelish uchun yubordi, – dedi. Shahzoda darrov uning ko'ksidan tushib, uzr aytdi. Yasovul:

– Qo'y-e, juda mazang yo'q odam ekansan, odamni oz bo'lmasa o'ldirib qo'yay deding, – dedi.

Ikkisi podsho o'rdasiga keldi. Darvoza oldida turgan ikki yasovul bir-birlariga qilichni urishtirib olib kirishga ijozat bergach, shahzoda ichkariga kirdi. Shahzoda qarasa, ust-ustiga solingan uch qavat imorat. Hovliga kirishi bilanoq kechagi xizmat qilib yurgan qul-cho'rilarni, o'z uyiga oro bergan butun jihozlarni ko'rdi. Yana gullar ochilgan, bulbullar sayragan. Imoratning birinchi qavati juda ziynatlangan, ajoyib buyumlar bilan bezatilgan, ikkinchi qavati undan ham ziynatliroq, uchinchi qavati esa ulardan o'ta go'zal va ziynatli xona edi. Shahzoda atrofga qarab, qurollangan sakkiz yuz yigitning kursida o'tirganini ko'rdi. Eng yuqorida bir taxt ustida niqoblangan qiz o'tiribdi.

Asad qizga ta'zim qildi. Qiz Asadni hurmat qilib, o'rnidan turgan edi, yigitlar ham baravar o'rinlaridan turib Asadga ta'zim qildilar. Qiz shahzodani izzat-ikrom bilan yuqoriga o'tqazdi, uch kungacha ziyofat berdi.

Uchinchi kuni:

– Yaxshi yigit, – dedi malika.

– Labbay, – deb o'rnidan turdi shahzoda.

Malika:

– Musofirni siylamoq uch kun, to'rtinchi kunga o'tib ketdi. Nimaga ketaman demaysiz, – dedi.

– E malikam, meni qullaringiz qatorida ko'rsangiz, men shu yerda qolib ishlasam, ketish mutlaqo xayolimda yo'q, – dedi.

– Mening qulim ko'p, hech qanday qulga ehtiyojim yo'q, mehribonchiligingiz uchun rahmat.

Istasangiz jo'nayverasiz, – dedi malika va xizmatkorlariga qarab:

– Bu kishining xizmat haqini chiqarib bering, – dedi. Xizmatkorlar bir xaltada tilla chiqarib berishdi. Qiz:

– Mana bu xizmat haqingiz, endi, istasangiz jo'nayverasiz, – dedi. Asad:

– Men bu dargohdan chiqib qayerga ham boraman. Nima bo'lsa ham meni shu dargohdan yiroq qilmang, – deb yalindi. Malika:

– Gapni ko'p uzaytirmang, mana bu oltinlarni olib, tezda yurtingizga jo'nang. Bu oltin sizning yetti pushtingizga yetadi. Mabodo o'g'riga oldirib qo'ysangiz, menga xat yozing, men sizga yana oltin yuboraman, xo'p, endi xayr, – dedi.

Shahzoda tag'in:

– Malikam, – deb so'z boshlagan edi, malika g'azablanib, "jallod" deb qichqirdi. Ikki jallod paydo bo'ldi. Malika:

– Olib chiq buni, haydab yubor, – dedi.

Ikki jallod shahzodaning ikki qo'lidan ushlab tashqariga qarab yetakladi. Ketidan xaltadagi oltinni ko'tarib bir yasovul ham ergashdi. Jallodlar shahzodani arkning birinchi qavatidan olib tushib kelayotganida shahzoda ichida: "Bu nima degan xo'rlik. Men bu yerdan chiqib, endi qayoqqa boraman", deb o'yladi. Har ikki jallodni urib, irg'itib yubordi. Buni ko'rib turgan bir yasovul shoshib-pishib malikaga xabar berdi:

– Jallodning har ikkisini irg'itib yubordi. Birining qo'li uzildi, birining bo'yni, – dedi. U so'zni tugatar-tugatmas shahzoda qaytib kirdi:

– Malikam, – deb so'z boshlagan edi, qiz sapchib o'rnidan turib qilich sug'urdi, o'tirgan sakkiz yuz yigit ham o'rnidan turib, baravar qilichlarini ko'tarishdi.

– Jallod, – deb qichqirdi malika.

Haybatli bir jallod paydo bo'ldi.

– Olib chiq buni, olib chiqib tashla! – dedi. Jallod kelib shahzodaning yoqasidan ushlamoqchi bo'ldi, shahzoda undan oldinroq jallodning yoqasidan bo'g'ib, qattiq zarb bilan yerga urdi.

– Oyoqlaringni uzat, – dedi.

Jallod qo'rqqanidan oyoqlarini uzatdi.

– Qo'llaringni yenging ichiga ol, qimir etmay yotasan, agar qimirlasang tepaman, – deb dahshat qildi. Jallod shahzodaning buyrug'ini kutib, qimirlamay yotdi. G'azablangan shahzoda:

– Mana, jallodingizning ahvoli, malikam, – dedi. – Siz jallodga shunday buyruq qilib, jallod, kel, odobsiz yigitni olib chiqib boshini kes, deng. Shu shart bilanki, meni o'ldirib sizning yuradigan yo'lingizga ko'msinlar. Siz mening qabrimni bosib o'tganingizda ruhim biroz shodlanib tursa bas. Agar siz jallodga shunday buyurmas ekansiz, mana shu o'tirgan sakkiz yuz azamat yigitingizga ham bas kelishim turgan gap.

Malika kulimsirab:

– Meni shunaqa yaxshi ko'rasizmi? – dedi.

Shahzoda:

– Albatta, har qanday buyrug'ingiz bo'lsa ham bajarishga qodirman. Agar siz yer yuzidagi tog'larni hovonchaga solib yanchib, elakdan o'tkazgin, yuragingdan qon olib yerni qizartirgin deb buyursangiz ham bajaraman, buyrug'ingizdan aslo bosh tortmayman, – dedi.

– Unday bo'lsa, chiqib keting, – dedi malika.

Shahzoda taajjublandi. Malika:

– Nima qilib o'ylanib qoldingiz. Yigit o'z so'ziga ega bo'lishi kerak. Men buyuraman, marhamat qilib mana bu haqingizni olib, bu yerdan chiqib keting, – dedi.

Shu fursatda eshikdan bir elchi kirib keldi. Malikaning qo'liga bir noma berdi. Malika nomani o'qib juda xursand bo'lib ketdi, yigitlarga qarab:

– Otam sayohatga ketgan edilar, qaytibdilar. Hammangiz otamning istiqboliga chiqingiz, – dedi va shahzodaga:

– Xo'p, endi sizga ham xayr, – dedi. Shahzoda:

– Xo'p mayli, men ketaman, ammo menga bu oltiningizning hojati yo'q. Menga bir durustroq ot bering, unda mukammal qilich-qalqon, yoylar bo'lsin. Biyobonlarda yurib sizning firoqingizda ov ovlab umr o'tkazsam, mening juda katta davlatim shu bo'ladi, – dedi.

Malika Asadning aytganlarini tayyor qildirdi. Shahzoda otga minib, malika bilan xayrlashdi. Malikaning odamlari ketgan tomonga yo'l soldi. U shahar darvozasidan chiqib qarasa, podsho bir

qancha ming askar bilan kelayotir. Asad to'g'ri podshoning oldiga borib, unga salom berib, qo'lini o'pdi:

– Taqsir, men Xorazm shahzodasi bo'laman. Qizingizga uylanish uchun Xorazmdan kelgan edim. Siz sayohatga ketgan ekansiz. Albatta, yo'q demasligingizga ishonaman.

Podsho g'azablanib:

– Bu nima beodoblik, sen Xorazm shahzodasi ekansan, undan katta bo'lganingda ham qizimni sendek beodobga bermayman, – dedi.

– Bermasangiz urush maydonini tayin qiling, baribir zo'rlik bilan bo'lsa ham qizingizni olaman, – dedi shahzoda.

Podsho zaharxanda kulib:

– Basharangga qarasa tuppa-tuzuk odamga o'xshaysan. Ayt-chi, seni qay vaqtda jin chalgan. Na lashkaring bor, na tayining. Men bilan qanday qilib jang qilasan? – dedi va g'azablanib qilichini qinidan sug'urdi.

Shahzoda ham qilich ko'tardi. Ikkisi qilichlashishdi, podsho yarador bo'ldi. Podshoning askari Asadning ustiga yopirildi. Asad ularga qarshi keskin urushga kirdi. Kecha-yu kunduz jang qildi. Otiga o'q tegib yiqilsa, boshqa otni olib mindi. Podshoning ko'p askarlarini qirib tashladi. Malika ravoqqa chiqib darvozani ochib tomosha qilib o'tirgan ekan, Asad yaralanib qolgan otni yugurtirib arkning tagiga kelib:

– Ey malikayi bevafo, tomog'im qaqrab, o'larga yetdim. Sening qo'lingdan bir qultum suv ichib, o'lsam armonim yo'q edi, – dedi.

Malika uning mardligini ko'rib, qilgan ishlariga pushaymon yeb o'tirgan edi. Birdan shoshib orqasiga qayrilmoqchi bo'lganda, derazadan tushib ketdi. Shahzoda qarasa, malika ravoqdan yiqilib, pastga tushib kelayotibdi. Yerga tushib mayib bo'lmasin, deb epchillik bilan malikani ushlab oldi. Malikaning zarbiga o'zi ham yiqilayozdi. Darrov malikani otga mingashtirib, shoshib jo'nab qoldi.

Podsho yarador bo'lib qolgani uchun ularni hech kim quvlamadi. Bitta-yarimta quvlaganlarni ham shahzoda o'ldirib ketaverdi. Bir ko'kalamzorga borib shahzoda va malika otdan tushdilar. Shahzoda jarohatlanganidan, qon ko'p oqdi:

– Xayr endi, malikam, mendan rozi bo'ling, – deb hushidan ketdi. Malika yig'lab, nima qilishini bilmay, o'zicha o'yladi. So'ngra shahzodaning qonli kiyimlarini kiydi. Shahzodaga esa o'zining kiyimlarini kiydirdi. Uni bir g'orga qo'yib, otga minib shaharga qaytdi.

Shaharda odamlar o'lik tashib yurgan ekan, podsho askarlari malikani ko'rishlari bilanoq "shahzoda" kelyapti deb qochishdi. Malika o'zini muolaja qilgan tabibning do'koniga bordi. U tabibga:

– Jarohatga kerakli dorilaringning hammasini yig'ishtirasan, o'zing otga mingashib, men bilan birga ketasan. Borgandan keyin birorta dori

esimdan chiqibdi, desang, boshingni taningdan judo qilaman, – dedi. Chol ham qo'rqib dorilarini yig'ishtirdi, otga mingashib to'ppa-to'g'ri shahzoda yotgan g'orga keldi. Malika cholni otdan tushirib:

– Mana shu yigitni tuzatsang, juda ko'p oltinlar beraman. Tuzata olmasang qilichdan o'tkazaman, – dedi. Chol yigitning jarohatlarini ko'rib hayron bo'ldi:

– Voy-bo'y, bolam, buning yarasi og'ir, juda ko'p o'q yegan. Yigitning odam bo'lishidan odam bo'lmasligi ko'proq. Lekin tuzatishga harakat qilaman. Tuzata olmasam o'ldirsang o'ldirarsan, – dedi.

Malika cholning gapini eshitib:

– Nima qilsangiz ham shuni tuzatib bering, – deb yalinib yig'ladi. Chol shahzodani muolaja qila boshladi. Malika shu atrofdagi tog'larda ov qilib, ov go'shtidan yigitga pishirib berib turdi. Shahzoda kundan-kunga tuzala borardi.

Oradan ko'p vaqt o'tmay, qizning otasi podsho ham sihat topdi. Qizining qochib ketganligini eshitib, alamiga chidayolmay qancha ming askar bilan qizini qidirib ketdi. Podsho tog'ma-tog' oshib, ov qilib yurgan qizini ko'rib, darrov tanidi. Uni tutishga buyurdi. Malika o'q bilan bir necha askarni urib yiqitdi. Keyin otasiga baland tovush bilan:

– Agar pahlavonlaringiz mard bo'lsa, bitta-bitta maydonga kirgizing, – dedi.

Shahzoda darmonsiz bo'lsa ham g'ordan chiqib, ularning urushini tomosha qilib turgan edi. Qiz maydonda bir necha kishini o'ldirdi. Podshoning askari ichida bir o'tkir qilichboz bor edi. Maydonga o'sha qilichboz kirdi. Qiz u bilan ikki soatcha qilichlashib, ishni ajrim qila olmadi. Shu paytda birdaniga tog'ning ikkinchi tomonidan bir qancha ming askar bilan tig' ko'targan bir pahlavon paydo bo'ldi. Kelayotganlar bu urushni ko'rib hayron bo'lib to'xtashdi. Shu paytda malika haligi qilichbozni yiqitib, kallasini kesdi.

Bir tomondan kelgan lashkarboshi har ikki tomonga kishi yuborib: "Bu qanday urush, uch kishini behisob askarlar o'rab olganining sababi nima?" deb so'radi.

Qiz uning yuborgan xatini o'qib ko'rdi: "Shahzoda bilan maslahatlashib javob berayin", deb shahzodaning yoniga kelib: "Bu xatni yangi kelgan sardor yuboribdi. Bunga nima deb javob beramiz", dedi.

Shahzoda xatni olib o'qib ko'rsa, xat oxirida Behzodxonning muhri bosilgan ekan. O'zini o'limga bichib qo'ygan shahzodaga qaytadan jon kirdi. Juda sevinganidan malikaga:

– Bu sardor mening ustozim bo'ladi. Men Xorazmda ekanligimda Chin-Mochinga ketgan edi. Hozir shu yoqdan kelayotgan bo'lsa kerak, bizning ajalimiz yetmagan ekan, – dedi.

Shahzoda darrov nomaga javob yozdi. Behzodxon xatni o'qib shahzoda Asad ekanini bilib,

hushdan ketayozdi. Tezda o'ziga kelib, shahzoda tomonga yurdi va u bilan quchoqlashib ko'rishdi.

Ular topishgach, qizning otasi shoshib qoldi. Shahzoda o'z boshidan o'tgan voqealarni qisqacha bo'lsa ham Behzodxonga so'zlab berdi. Behzodxon Asadning tortgan mashaqqatlarini eshitib, goh yig'lab, goh xo'rsinib tingladi. Qizning mehribonlik qilganini eshitib, xursand bo'ldi.

Keyin Behzodxon tomonidan qizning otasiga noma yozildi. Qizning otasi ham yarashishga rozi bo'ldi. Ularni mehmon qilish uchun shaharga taklif etdi. Podsho bir qancha kun to'y-tomosha qilib, malikani shahzoda Asadga nikohlab berdi.

Bir necha vaqt o'tgandan keyin shahzoda Behzodxon bilan Xorazmga qaytmoqchi bo'ldi. Bir qancha yo'lgacha podsho ularni kuzatib qo'ydi. Yo'lda malika bilan shahzoda o'z sarguzashtlari haqida suhbatlashib ketayotganlarida malika nima uchun yarador qilingan holda sandiq ichiga solinib, shahar devoridan xandaqqa tashlanganligi haqida gapirib, oxirida shu so'zlarni aytdi:

– Men o'ldirgan er-u xotin mening xizmatkorim edi. O'zingiz ko'rdingiz, ular ashulani juda yaxshi aytar edilar. Otam sayohatga ketganligi uchun men o'zim istaganimcha bazm tuzdim. Bir kecha shularning ashulasini eshitgim keldi. Ularni yarim kechada bezovta qilmay, deb xabar olgani borgan edim, hali uxlamay, may ichib o'tirishgan ekan, meni ko'rib juda sevinishdi. Xotini menga ust-ustiga may quyib berdi. Hazil yo'sinida yigit

mening qo'limni bukishga uringan edi, men uni bir qo'llab yerga yotqizib qo'ydim. Xotini kayf aralash: "Bir qizning bir qo'liga kuchi yetmagan senday yigitga uyat", deb achchiqlandi. U uyalganidan o'rnidan turib menga xanjar soldi. Men hushimdan ketgandan keyin ular meni sandiqqa solib, eltib tashlagan joydan siz meni topib olib parvarish qildingiz. Ajalim yetmagan ekan, sihat topdim. Yigit va xotinni shu gunohi uchun o'ldirtirdim, – dedi.

Shunday qilib Asad, malika va Behzodlar Xorazmga yetib bordilar. Asadning amakisi zolim podsho zulmidan xalq juda ezilgan edi. Ular borishi bilanoq xalq bilan maslahatlashib, podshoni taxtdan tushirib, zindonga solishdi, shahzoda Asad podsho bo'ldi. U zolimlarni yo'qotib, mamlakatda adolat o'rnatdi. Shu bilan murod-maqsadlariga yetdilar.

QORASOCH PARI

Qadim zamonda, Shom mamlakatida bir podsho bor ekan. Xazinasi haddan tashqari ko'p bo'lsa ham farzandi yo'qligidan davlati tatimay, doim g'amgin bo'lib yurar ekan. Saroy odamlari podshoning ko'nglini ko'tarish uchun tez-tez sayohatga olib chiqib, g'am-anduhlarini tarqatishga harakat qilar ekanlar. Kunlardan bir kun shoh lashkarlari bilan tog'da kiyik ovlab yurgan ekan, birdan havo bulut bo'lib, chaqmoqlar chaqib, sel

quyib yuboribdi. Podsho o‘z lashkarlari bilan seldan qochib baland tog‘ ostidagi g‘orning ichiga kiribdi.

G‘or ichida goh emaklab, goh tikka yurgan ikki yashar qizchaga podshoning ko‘zi tushib, hayron bo‘lib, “Bu qanday voqea”, deb lashkarlariga ko‘rsatibdi. Hammasi hayratda qolibdi. Podsho voqeani bilish uchun bir askariga:

– Xabar ol, – debdi. U askar bolaning orqasidan ichkari kirib, birozdan so‘ng yuzlari qonga bo‘yalgan, qo‘llari sindirilgan, yarim yalang‘och, behush bo‘lib yotgan yigirma ikki yoshlardagi bir ayolni ko‘tarib chiqib, podshoning oldiga qo‘yibdi. Hamma hayajon bilan ayolga tikilibdi.

Behush bo‘lib yotgan ayol, birozdan keyin hushiga kelib, asta ko‘zini ochib, atrofidagi odamlarni ko‘ribdi. Podsho bu voqeaning sababini ayoldan so‘ray boshlabdi. Ayol badanining og‘rig‘iga chidolmasdan ingrab, o‘zi bir cho‘ponning xotini ekani, cho‘pon qaroqchilar tomonidan o‘ldirilgani, qaroqchilarga qarshilik ko‘rsatganligi uchun shu ahvolga tushirilganligini zo‘rg‘a gapiribdi-da, oxirgi nafasida:

– Qani mening Qorasochim? – debdi. Hech nimani anglay olmay, qora ko‘zlarini jovdiratib o‘tirgan qizni qon bilan bo‘yalgan bag‘riga bosib, jon beribdi.

Podsho qizga rahmi kelib, uni ayolning qonli ko‘kragidan ajratib olibdi, qo‘liga ko‘tarib, shaharga qaytibdi.

Kunlar, oylar, yillar o'tib, Qorasoch o'n uch yoshga kirganda, o'qib turgan maktabini tamomlagach, mashhur olimlardan dars ola boshlabdi. Qorasoch o'n besh yoshga kiribdi, husnda barkamol, aqlda tengsiz bo'libdi. Bu mamlakatda unga dars berishga qodir olim qolmabdi. Qorasochning dong'i, ovozasi boshqa mamlakatlarga ham yoyilib ketibdi. Qorasoch turli ilm, hunar egasi, husnda, aqlda yagona bo'lib, uning dong'ini eshitganlar pari deb nom qo'yibdilar.

Endi biz ham ertagimizda uni Qorasoch pari deb ataymiz.

Podsho mamlakat ishlarini vazir-vuzarolar bilan maslahatlashmasdan oldin Qorasoch pari bilan maslahatlashib, undan olgan fikrini vazir-vuzarolariga aytar ekan. Ular ham Qorasoch parining fikriga qo'shilar ekanlar.

Kunlardan bir kun Kashmir shahridan bir odam kelibdi, u o'z sehrgarligi bilan mashhur ekan. Qorasoch pari sehrgarni saroyga chaqirtiribdi: "Sehrning qanday foydasi bor?" deb undan so'rabdi. Sehrgar mag'rurlanib:

– Men o'z sehrim bilan bir necha odamlarni umrbod it, mushukka aylantirdim, bir necha qishloqlarning alangasini chiqarib, kulini ko'kka sovurdim. Bir necha ajralmas do'stlarning orasini buzib, bir-biriga dushman qilib qo'ydim, – deb o'z qilmishlaridan gapirib ketibdi. Qorasoch pari sehrgarga nafrat ko'zi bilan qarab:

– Hayotingizda bir marta bo'lsa ham odamzodga munosib va foydali biror ish qildingizmi? – deb, yana savol beribdi.

Sehrgar Qorasoch parining bergan savoliga mot bo'lib o'rnidan turib, ta'zim qilib:

– Hayotimda minglab podsho, beklar bilan suhbatlashgan bo'lsam ham bunday savolni birinchi marta sizdan eshitdim, – deb uzr so'rabdi. Qorasoch pari sehrgarlikning sirlarini undan o'rgana boshlabdi. Oradan uch yil o'tibdi.

Kunlardan bir kun sehrgar Qorasochga:

– *Malikam, men bor ilmimni sizga o'rgatdim,* bundan keyin sizga dars berishga qodir emasman, – deb o'rta barmog'idagi uzugini chiqarib, Qorasoch pariga uzatibdi:

– Sizga o'rgatgan sehr-jodu, tilsimotlarimning hammasi mana shu uzukka bog'liq. Mana shu uzukni o'ng tomonga burasangiz ovoz keladi va hamma amr-u farmoningizni bajaradi. Agarda chap tomonga burasangiz avvalgi asliga qaytadi. Agar bu uzuk shu vaqtda buralmay yo'qolsa, bajarilgan ishlar umrbod o'z holicha qoladi, bordi-yu uzuk shundayligicha yo'qolsa, sizda butun sehr-jodu, tilsimotlardan asar qolmay, mendan olgan ta'limotlar bekorga ketadi, – deb Qorasoch parining barmog'iga uzukni taqib, saroydan chiqib ketibdi.

Qorasoch pari o'n sakkiz yoshga kiribdi, husniga husn, aqliga aql qo'shilibdi. Qorasoch parining ovozasi turli mamlakatlarga yoyilib, ko'p xonlar,

beklar g'oyibona oshiq bo'lib, birin-ketin sovchilar yubora boshlabdilar. Yetti iqlim podshosi zo'rlik bilan bo'lsa ham olaman, deb Qorasoch parining mamlakati ustiga yurish qilibdi.

Bu voqealardan xabardor bo'lgan shahar xalqi vahimaga tushibdi. Chunki Qorasoch pari qaysi birini qabul qilsa ham, qolgan olti podsho lashkarlari orasida jang bo'lishi, shaharning vayron qilinishi, xalqning qirilishi aniq ekan.

Etti iqlim podshosi yetti noma yozib, o'z elchisi orqali Qorasoch parining otasiga yuboribdi. Yetti nomada ham "Qorasoch pari meni qabul qilsin, bo'lmasa shaharning kulini ko'kka sovuraman", deb yozilgan ekan.

Podsho ketma-ket kelgan nomalarni o'qib, miyasi qotib, vazir-vuzarolariga bir-bir qarab chiqibdi, ulardan bir og'iz so'z eshitolmaganidan keyin, hamma nomani olib, ichkariga kirib ketibdi. Xatlarni Qorasoch pariga beribdi. Qiz nomalarni birma-bir o'qib chiqib, birdan xoxolab kulib yuboribdi:

– Ular sizni ziyorat qilgani kelgan mehmonlar bo'lsa-yu, siz ularni kutib olmay, shahar atrofida qoldirib, uyat ish qilibsiz, hali ham bo'lsa ularning hammasini kechqurun saroyga mehmondorchilikka chaqiring, – deb har bir nomaning mazmuniga muvofiq javob yozib, podshoning qo'liga beribdi:

– Mendan elchilarga salom ayting, bu nomalarning javobini olib borib, podsholarga

topshirsinlar! – debdi. Podsho nomalarni olib chiqib elchilarga beribdi.

Kechki payt, saroy bezatilgan, hamma yoq shamlar bilan yoritilgan, mehmonxonaga ipak gilamlar yozilgan, duxoba ko'rpachalar solingan, momiq yostiqlar qo'yilgan. Yetti iqlimdan kelgan podsholar mehmonxonada o'tirib Qorasoch parining chiqishini kutibdilar.

Qorasoch pari kanizaklari bilan mehmonxonaga kirib, ta'zim bilan:

– Xush kelibsiz, aziz mehmonlar, – deb yuzidan pardasini ko'taribdi. Uning husni jamoliga ko'zlari tushgan mehmonlarning hushlari boshlaridan uchib, baqa bo'lib qotib qolibdilar. Orada jimjitlik hukm suribdi. Qorasoch pari mehmonlarga:

– Sizlarning muborak nomalaringizni o'qib xursand bo'ldim. Sizlar har qaysingiz noma yozib, meni o'zingizga so'ratibsiz. Lekin sizlar ko'pchilik, men yolg'izman. Bu yerdan chiqqach, hammangiz yig'ilib ahillik bilan maslahat qilib meni bittangizga loyiq topib, noma yuboring, bordi-yu o'zaro kelisha olmasangiz mening bir shartim bor, shu shartimni kim bajarsa, o'shani qabul qilaman. Men shartimni maslahatingizdan keyin xabar qilurman, – deb chiqib ketibdi. Mehmonlar ham ketish harakatini ko'ribdilar. Qorasoch pari uzuk ko'zini buragan ekan, farmoningizga muntazirmiz, degan ovoz kelibdi.

Qorasoch pari mehmonlarni kuzatish uchun ikki tomonda yuztadan ikki yuzta sher, har bir sher ustida yarog'-aslaha taqqan pahlavon hozir bo'lsin, debdi.

– Farmon bajarildi, – degan ovoz kelibdi. Shahanshohlarning tarvuzlari qo'ltiqlaridan tushib, suvga tushgan nonday bo'kib, oldinma-ketin saroy eshigidan ko'chaga chiqib qarasalar, na'ra tortgan haybatli sherlar ustidagi shijoatli pahlavonlar bir-birlari bilan nayzabozlik mashqini qilayotgan emishlar. Buni ko'rgan podsholarning kayflari uchib, tumtaraqay bo'lib, saroy ichiga qochib kirib, Qorasoch parining oyog'iga bosh urib, iltimos qilib:

– Ey malika, biz sizning mehmonlaringizmiz, bizning o'z mamlakatimizga sog'-salomat yetib olishimizga yordam qiling! – debdilar.

Qorasoch pari saroy ichidan ko'chaga chiqishi hamon sher mingan pahlavonlar saf tortib turib, ta'zim qilibdilar. Oldinda Qorasoch pari kanizaklari bilan, keyinda shahanshohlar qo'rqa-pisa boribdilar. Qorasoch pari ularni kuzatuvchilar orasidan o'tkazib, xayrlashib saroyga qaytibdi.

Shahanshohlar o'z lashkarlari tomon yo'l olibdilar.

Tong otgach, podsho: "Shahanshohlardan xabar olinglar" deb odam yuboribdi. Borgan kishi shahar atrofida hech kimni ko'rmabdi. Kechagi vahimalarni o'z ko'zlari bilan ko'rgan shahanshohlar bir-birlariga sezdirmay, kechaning o'zidayoq quyon bo'lib qochib qolgan ekanlar.

Kundan-kunga Qorasoch pariga beklardan, shahzodalardan to'xtovsiz sovchilar kelar ekan. Qorasoch pari hech qaysisini qabul qilmay qaytarib yuborar ekan.

Kunlardan bir kun podsho Qorasoch parining oldiga kirib, ko'z-yoshlarini to'kib:

– E nuri diydam, jondan aziz farzandim, qarigan chog'imda menga rahming kelsin, ko'zim tirikligida sening to'yingni ko'ray, orzu-havaslarimga yetay. Hozir shahzodalardan, o'qimishli kishilardan sovchilar kelyapti, shulardan birini qabul qil, mening so'zimni yerda qoldirma, – debdi.

Qorasoch pari ko'p o'ylab, bir so'zlar ekan. U aytibdi:

– Ota, menga uch kun muhlat bering.

Podsho uning so'zini qabul qilib, chiqib ketibdi. Podsho kelgan sovchilarni saroyda qoldirib, Qorasoch parining javobini kutibdi. Kanizak Qorasoch paridan podshoga maktub keltirib beribdi. Maktubda saroydagi hamma odamlarning Qirqqiz tepaligi yonidagi soyga kelishlarini so'rabdi.

Kechki payt, hamma Qirqqiz tepaligi tomon yo'l olibdi, baland tepalik tagidagi keng soylik shamlar bilan yoritilgan, gullar bilan bezatilgan ekan. Tepa bag'ridan buloq suvlari shildirab soy tomon oqib turgan, gullar shoxida har xil qumrilar sayrab turgan ekan. Bu yerga kelgan hamma xalq hayratda qolibdi. Kechagina hech narsasi bo'lmagan soy, bugun bog'i eramga aylanibdi.

Podsho vazirlarining hech narsaga aqllari yetmay: "Bu tushimiz bo'lsa kerak" deb o'z-o'zlariga gapirar emishlar. Shu paytda:

– Ogoh bo'ling, ogoh bo'ling, – degan ovozlar atrofdan eshitila boshlabdi. Soydagi shamlar birdaniga o'chib, soy qorong'ulikka aylanibdi. Hamma vahimada qolibdi. Shu payt cholg'u ovozlari yangrab, unga qizlarning sho'x qo'shiqlari jo'r bo'libdi. Tepaning ustida turgan Qorasoch pari xalqqa ta'zim qilibdi:

– Kimki shu tepa ustiga chiqib, mening qo'limdan ushlab pastga tushsa, men o'sha odamning vafodoriman, – debdi.

Cholg'ular chalinibdi, qizlar o'yinga tushib, Qorasoch parini taxti bilan ko'tarib olib ketibdilar. Xalq tepa ustiga chiqish uchun oldinma-ketin yuguribdi. Kim tepaga yaqinlashsa, koptokdek orqasiga yumalab tushar emish. Bir yiqilgan odam ikkinchi borishga yuragi betlamas emish. Endi Qorasoch parining ertagini shu yerda to'xtatib, ikki og'iz so'zni boshqa tomondan eshiting.

Rum podshosi Qorasoch parining ovozasini eshitib, oshiqi beqaror bo'libdi. Qancha-qancha qo'shinlar bilan borib jazosini yeb, Qorasoch parini ololmay ikkinchi borishga yuragi betlayolmay, zulmning zo'ri, pulining kuchi bilan Qorasoch parining rasmini chizdirib, xazinaga qo'yibdi.

Kunlardan bir kuni podshoning o'n to'qqiz yashar o'g'li shahzoda Qodir [illegible] o'rtog'i Nodir

bilan sayr-tomosha qilib yurib xazinaga kiribdi. Shahzoda Qodir Qorasoch parining rasmini ko'rib, behush bo'lib yiqilibdi. Uni hushiga keltirgach, podsho:

– Ey nuri diydam, senga nima bo'ldi? Menga bayon qil, – debdi.

Shahzoda Qodir asta ko'zini ochib shohga qarab:

– Ey qiblagohim, – debdi Qorasoch parining rasmini ko'rsatib. – Bu malika kim? Qaysi mamlakatda turadi, tezda menga anglating.

Podsho shahzodani yupatish maqsadida:

– Bu bobolarimizdan meros bo'lib qolgan rasm. Sen o'tmishdagi rasmga qarab, o'zingni dardlarga mubtalo qilma, agar sen uylanish orzusiga tushgan bo'lsang, bundan ham chiroyli qizni olib beraman, – deb aldab saroyga olib ketibdi.

Shahzoda Qodirning dardi kundan-kunga zo'rayaveribdi. Keyinchalik saroy ichidagi kishilardan: "Xazinadagi Qorasoch parining rasmi emish, u tilsimot qurgan emish, kimki shu tilsimotni ochsa, o'shanga tegar emish", degan so'zlarni eshitib, shahzoda Qodir podsho oldiga kirib, Qorasoch parining mamlakatiga borishga, tilsimotni ochishga otasidan ijozat so'rabdi. Podsho o'g'lining qaytib kelmasligiga, nobud bo'lib ketishiga aqli yetib, ijozat bermabdi. Qodir, shoh ijozat bermasa, o'z ixtiyori bilan ketishga ont ichibdi. Podsho noilojlikdan rozi bo'lib, ikki ming qo'shin to'plab Qodirni jo'natmoqchi bo'libdi.

Qodir:

– Menga qo‘shin, yarog‘larning keragi yo‘q, agar siz, safarga hamrohsiz chiqma desangiz, men bilan birga ketish uchun do‘stim Nodirga ijozat bersangiz, – debdi. Nodir esa shahzoda Qodirni tarbiyalab katta qilgan doya xotinning o‘g‘li ekan. Nodirning otasi o‘qimishli, xalq ichida e’tiborli bo‘lib, Nodir bir yarim yoshlik vaqtida o‘lib ketgan ekan.

Podsho rozi bo‘libdi, Nodir ziyrak, har kimga maslahat beradigan, boshlagan ishining natijasi qanday bo‘lishiga aqli yetadigan bola ekan. Doya xotin Nodirni bag‘riga bosib:

– Mening uch nasihatimni qulog‘ingdan chiqarma: birinchi – birovga xiyonat qilma, ikkinchi – birovning dilini og‘ritma, uchinchi – qaysi shaharga borsang, eng avval o‘sha shaharning qariyalari bilan suhbatlashib ish qil! – debdi.

Qodir bilan Nodir safarga chiqibdilar. Ular yo‘l yurib, qirlar oshib, soylar kechib, bir necha kundan keyin Qorasoch parining mamlakatiga yetibdilar. Shahar darvozasidan kirib, Nodirning maslahati bilan shahar chetrog‘idagi Qobil kulol degan odamning uyiga tushibdilar. Qobil kulol o‘z hunari bilan shaharga tanilgan, musofirlikda ko‘p yurgan, mehmondo‘st odam ekan. Kulol yosh yigitlarni ziyofat qilib, ularning kimligini so‘rabdi. Nodir:

– Biz Rum shahridanmiz, musofirlik zahmatini chekib, shaharma-shahar kezib yuramiz. Biz o‘z

shahrimizdan chiqqanimizga ko'p vaqtlar bo'ldi. Ko'p shaharlarda bo'ldik, mana bugun sizning shahringizga kelib, siz bilan suhbatlashish sharafiga noil bo'ldik. Bundan keyin qayerga va qaysi shaharga borishimiz aniq emas.

Qobil kulol miyig'ida kulib:

– Odam sayohatga chiqishdan oldin o'z oldiga bir maqsadni qo'yadi. Savdo yo'li bilan mol to'plash, ilm-hunar orttirish uchun yo bo'lmasa o'z shahridan norozi bo'lib chiqib ketadi, – debdi. Nodir Qobil kulolning so'zini tinglab bo'lib:

– Bizning musofirchilikka chiqishdan maqsadimiz bitta; u ham bo'lsa, odam bo'lish, odamgarchilikni o'rganishdir, – debdi.

Qobil kulol Nodirdan bu so'zlarni eshitib, boshqa savollar berishni ortiqcha bilibdi:

– Aziz mehmonlar, haqiqatni gapirdingiz, sizlarning Rum mamlakatingizni bu dunyoning zindoni, deb ta'riflaydilar. U yerda xonlar, beklarning zulmi haddan oshgan, zolimlar aqlli kishilarni dorga osadi, zindonga soladi, deyishadi. Mana bundan o'n sakkiz yil ilgari xalq ichida obro'li Zohid donishmand degan kishi podshoning zulmiga norozilik bildirganligi uchun dorga osib o'ldirilgan, uning xotinini o'z o'g'liga oqsoch qilib bergan edi.

Qodir Qobil kuloldan otasi haqidagi so'zlarni eshitib, Nodirning oldida xijolatdan bosh ko'tarolmay qolibdi. Chunki dorga osib o'ldirilgan Zohid donishmand Nodirning otasi ekan. Qobil

kulol mehmonlardagi jiddiy o'zgarishni sezib, Rum podshosi haqidagi so'zni to'xtatibdi:

– Mana bizning mamlakatimizning shohi Qorasoch pari sodda va odil, mamlakat obod, hamma shod-xurram. Uning amri bilan dorlar yo'q qilingan, zindonlar ko'mdirilgan. Ilm-hunar taraqqiy qilgan. Baxtimizga Qorasoch pari omon bo'lsin. O'ziga munosib yor nasib etsin, – deb duo qilib o'rnidan turibdi.

Nodir ham o'rnidan turib Qobil kulolni kuzatibdi. Shahzoda Qodir o'tirgan joyida xafa bo'lib, o'z otasiga nisbatan dilida nafrat saqlabdi.

Nodir qaytib kelib shahzoda Qodirga:

– Yuring, shaharni tomosha qilib kelaylik, – debdi.

Har ikkisi ko'chaga chiqibdi. Odamlar to'da-to'da bo'lib, kun chiqar tomonga borar ekanlar. Bular ham o'sha to'daga qo'shilibdilar. Biroz yurib, katta soyga yetibdilar. Mayin shabada rang-barang ochilib turgan gullarning xushbo'y hidlarini keluvchilar dimog'iga sochar emish. Og'ir qayg'ularga duchor bo'lgan kishilar bu hidlardan o'zlarini yengil his qilar ekanlar.

Soyda odam ko'p bo'lishiga qaramay, tiq etgan ovoz eshitilmas emish, hammaning ko'zi tepa tomonda. Qodir bilan Nodir bir chetda odamlar orasidan joy olibdilar. Shu payt tepa ustida yoqimli kuy sadolari yangrabdi. Jimgina mahliyo bo'lib turgan odamlar harakatga kirib ko'z bilan emas, butun vujud bilan tepa tomon talpinibdilar.

Soz chalib, sho'x kuylarni kuylagan bir to'da qizlar tepa ustida saf tortibdilar. Ularning huzurida bir to'da qiz raqs tushibdi. Xalq bularni chapaklar bilan olqishlar ekan, Qorasoch pari qizlar orasida paydo bo'libdi.

U yuzidan pardasini olib, soydagi odamlarni ko'zdan kechiribdi. Xalq uning husniga qoyil qolibdi. Qodir uning chiroyini ko'rib behush bo'lib yiqilibdi.

Kechki payt. Qobil kulolning hujrasida Nodir va Qodir bir necha kishi bilan suhbatlashib o'tirar ekanlar. Suhbatdoshlar Nodirning so'zlarini qiziqib tinglar ekanlar. Ulardan biri Nodirning so'zini qo'qqisdan bo'lib:

– Kechirasiz, aziz mehmon, siz chindan ham bizning podshoga o'g'il bo'ladigan ekansiz. Agar shoh qabul qilsa, men o'zim sovchilikka borar edim, – debdi.

– Qorasoch parining o'ziga bora qolgin, – debdi boshqa odam.

– Uning oldiga chiqishning hech iloji yo'q, – debdi.

– Hammaga qiyin bo'lsa ham senga oson; shoti qo'yib chiqasan-da, – debdi.

Birinchi so'zlovchining laqabi Shoti ekan. Hamma kulib yuboribdi, Nodir fursatni g'animat bilib, gapni boshqa tomonga buribdi.

– Qorasoch pariga keyingi vaqtda ta'lim bergan kishi kim? Shu odam qayerda yashaydi? – deb so'rabdi.

Hamma jim bo'lib qolibdi, birozdan keyin bir chol Nodirga qarab:

– Mening bilishimcha, eng oxirgi ta'lim bergan Akram donishmand bo'lsalar kerak, u kishi juda qari, hozir ko'chaga chiqmaydilar, hujralarida kitob o'qib o'tiradilar.

Nodir choldan donishmandning huzuriga olib borishni iltimos qilibdi.

Kichik hujra. O'rtacha jihozlangan bu hujraning eshik tomonida to'qsondan oshgan, soch-soqollari oqargan nuroniy odam mehmonlarni kutib olibdi. Nodir birinchi kelishda donishmand chol bilan tanishib, suhbatlashib qaytibdi, keyingi gal yolg'iz kelibdi.

Donishmand Nodirga qarab:

– Ey bo'tam, siz mening oldimga bir umid bilan kelayotgan bo'lsangiz kerak, so'ray bering, qurbim yetsa, javob qaytararman, – debdi. Nodir so'z boshlabdi:

– Men chin do'stimga halol xizmat qilish uchun bel bog'laganman. Mening bu xizmatim og'ir va mashaqqatli bo'lgani uchun sizdan yordam so'rab, maslahatingizni olish umidida keldim.

Donishmand kulimsirab:

– Qorasoch pari to'g'risida bo'lsa kerak, – debdi.

– Karomat qildilar, – deb o'rnidan turibdi Nodir.

– Bu karomat emas, sizning ko'rinishingizdan har bir narsaga qurbi yetadigan dono, nodir yigit ekanligingiz sezilib turibdi. Men sizga nima ham

aytishim mumkin. Qorasoch pari o'n besh yoshga qadar mendan ta'lim oldi. Mendan keyin u sehrgarlik ilmini o'rgandi. Uch yildan keyin sehrgarning ta'lim berishga qurbi yetmay qoldi, so'ng g'oyib bo'ldi. Mening fikrimcha, bu tilsimotga bir g'or orqali yo'l bo'lsa kerak, g'orning og'zi tepadan chetroqda, soyning ichida bo'lsa kerak.

Nodir donishmanddan bu so'zlarni eshitib, hujrasiga qaytibdi.

Kundalik odat bo'yicha soyga to'plangan shahar ahli Qorasoch parini kuzatib, har tomonga tarqalibdi. Nodir esa o'zini chetga olib, daraxt orqasiga bekinibdi. Quyosh botar paytida soydagi katta gul tagidan bir qiz chiqib, saroy tomon ketibdi. Birozdan keyin qaytib kelib, katta gulni uch marta aylanib ko'zdan g'oyib bo'libdi. Nodir ham ketma-ket borib, katta gulni uch marta aylangan ekan, g'orning og'zi ochilibdi. G'or ichida qirq zina ko'rinib, qiz hamon pastga tushib ketaveribdi. Qiz ko'zdan g'oyib bo'libdi. Nodir ham pastga tushish maqsadida birinchi zinaga qadam qo'ymoqchi ekan, ovozlar eshitilib, alangali o'tlar yona boshlabdi.

Nodir tezlik bilan oyog'ini zinadan olganda ovoz to'xtab, o't o'chibdi, birinchi zinaga oyoq qo'ymasdan ikkinchisiga qo'ygan ekan, hech qanday hodisa bo'lmabdi, shunday qilib uchinchisiga qo'ymay, to'rtinchisiga, beshinchisiga qo'ymay, oltinchisiga qadam qo'yib g'orning tagiga

tushgan ekan, ikkinchi tarafdan yuqoriga qarab ko'tarilgan zinaga ko'zi tushibdi. U zinaning boshida ikkitadan bahaybat sher hujum qilmoqchiday pastga tikilib turgan emish. Nodir birinchi zinaga qadam qo'ymoqchi ekan, ikki sher birdan harakatga kiribdi. Birinchi zinadan oyog'ini olib, ikkinchi zinaga qo'ymoqchi ekan, sherlarning harakati yana kuchayibdi, undan olib uchinchi zinaga oyog'ini bosgan ekan, sherlarning harakati to'xtabdi.

Nodir agar ikki zina tashlab uchinchisiga qadam qo'ysa yuqoriga chiqish mumkin ekanligini bilibdi. Shu bilan Nodir ketiga qaytib, Qobil kulolnikida yotib, erta bilan shoh saroyiga borib, tilsimotni ochishga ijozat so'rabdi. Shoh ijozat beribdi. Jarchi:

– Bugun bir musofir bola tilsimotni ochar emish, tepa ustiga chiqib, Qorasoch parining qo'lidan ushlab olib tushar emish, – deb shahar xalqiga eshittiribdi. Xalq soy tomon kelibdi. Shoh ham vazirlari bilan yetib kelibdi. Nodir u soydagi katta gul tomon ketibdi.

Xalq jim bo'lib, uning ishini tomosha qilibdi. Nodir katta gulni uch marta aylanib ko'zdan g'oyib bo'lgach, xalq juda hayron qolibdi. Ba'zilari "yiqilib tushdi" desalar, ba'zilari "yer yutdi" deyishibdi. Nodir kechagi tekshirish tajribasi bilan sherlardan o'tib, tepa ustiga chiqibdi. Qarasa, tepa ustiga qizil, sariq, ko'k xarsang toshlar terilgan ekan, u sariq toshni bosgan ekan tepa [illegible]ranib ketibdi.

Ko‘k toshni bosgan ekan, tepa yonlamasiga larzaga kelibdi. U qadamini qizil tosh ustiga qo‘yganida hech qanday hodisa ro‘y bermabdi. Qizil tosh ustidan yurib borayotganda qarshisida katta qulf osig‘liq darvoza paydo bo‘libdi. Uning tepasida xat yozilgan: “Ey, tilsimotni ochuvchi nodir yigit, shu darvozani ochganda ichkari kirmay, orqangga qaytib saroyga bor, mening uchta savolim bor, agar shu savollarga javob bersang, men seni qabul qilaman”.

Nodir darvoza tomon qadam qo‘yganda, qandaydir bir kuch ko‘kragidan itarib yo‘l bermabdi. Nodir bor kuchini to‘plab o‘zini darvoza tomon otibdi. Haligi kuch Nodirni ko‘tarib qirrali katta toshga uloqtirib yuboribdi, Nodir yana tosh ustiga tushib, yiqilib ketmaslik uchun toshning qirrasini mahkam ushlagan ekan, darvoza sharaqlab ochilib ketibdi. Nodir biroz nafasini rostlab, tepaning chetiga qarab yuribdi. Ko‘pdan beri hayron bo‘lib turgan xaloyiq, ayniqsa, Qobil kulolning do‘stlari to‘xtovsiz ko‘z yoshlarini to‘kib, Nodirning paydo bo‘lishiga muntazir ekanlar. To‘satdan tepa ustida paydo bo‘lgan Nodirni ko‘rgan xalq xursandligidan qarsak chalib yuboribdi. Nodir tepadan hech qanday to‘sqinlikka uchramay, to‘g‘ri soyga tushib podshoning oldiga kelib ta’zim qilibdi.

Podsho Nodirning peshonasidan o‘pib, jarchilarga shu bugundan boshlab Qorasoch

parining to'yi boshlanganligini xabar qilishga farmon bermoqchi ekan, Nodir shohga qarab:

– E shahanshohi olam, Qorasoch parining uchta savoli bor. Ana shu savolga javob beraman, undan keyin shodlik to'yiga xabar qilasiz, – debdi. Shoh ajablanib:

– Bo'lmagan gap, qo'ygan shartining ichida bunisi yo'q edi-ku, to'yni boshlayveramiz, – debdi. Nodirning iltimosi bilan podsho noiloj:

– Mayli, – debdi.

Shaharning atoqli odamlari savol-javobni eshitish uchun saroy tomon yuribdilar. Saroyda odamlar yig'ilgan, shahzoda Qodir bilan Nodir bir chekkada turgan ekan.

Podsho Nodirga o'z yonidan joy beribdi. Savolni kutibdilar. Qarasoch pari tarafidan bir qiz kelib, Nodirga bir dona sadaf berib:

– Qorasoch pari sening javobingni kutadi, – debdi. Nodir shohdan sadaf keltirishlarini iltimos qilibdi. Bir quti sadaf keltiribdilar. Nodir qutidagi sadaflarni tekshirib, orasidan xuddi Qorasoch parining chiqargan sadafidan ajratib bo'lmaydigan bir dona sadafni qo'shib qizga:

– Mana javobi, – deb qaytaribdi. Qiz Qorasoch pariga javobni ko'rsatgan ekan, Qorasoch pari kulib, yana ikkala sadafni qizga beribdi.

– Olib chiqib yigitga ber, javobini bersin, – debdi. Qiz olib kelib yana Nodirga beribdi. Nodir qutidagi sadaflar orasidan chiroyli bir gavharni olib, sadafga qo'shib qo'yib:

– Mana javobi, – deb qaytaribdi. Qiz keltirib Qorasoch parining qo'liga beribdi. Uchinchi savoliga bir piyoladagi shakarga gavharning maydasini aralashtirib beribdi. Qiz keltirib:

– Javob kutadilar, – debdi. Nodir tekshirib qarasa, shakar bilan gavharning maydasi aralashgan ekan.

Yigit piyolaga sovuq suv quyib, qoshiq bilan kovlab, mana javobi, deb qizga uzatibdi. Qiz Qorasoch pariga olib borib beribdi. Qorasoch pari:

– Balli, Nodir yigitga, mening savollarim tamom, qabul qildim, – debdi. Saroy ichi shodlikka to'libdi.

Qorasoch pari xaloyiqqa qarab:

– Bu yigitga bergan birinchi savolimda bir dona sadaf berdim: o'zimning naslimni bildirib, "Siz kim bo'lasiz" deb so'radim. Bu yigit xuddi men bergan sadafga o'xshagan sadaf bilan javob qaytardi: "Men ham siz kabi o'qimishli, dono kishining farzandiman", dedi.

Men ikki sadafni yana qaytarib chiqardim, "Ikkimizning sevgimizdan ham yuqori narsa bormi", dedim, bu yigit gavhar qo'shib chiqardi, bu gavhar "Ikkimizning sevgimizdan yuqori narsa farzand", degani edi.

Uchinchi savolga gavhar maydasi bilan shakarni aralashtirib chiqardim, "Shirinlik erlar uchun, gavhar – ziynat qizlar uchun, shunday bir-biriga munosib yigit-qizni bir-biridan kim ajrata oladi", deganimda, sovuq suv qo'shib aralashtirdi-da,

"Agar o'lim ajratmasa, hech narsa ajrata olmaydi", dedi.

Qorasoch pari kelib Nodirga ta'zim qildi. Nodir podshoga qarab:

– Mening ham Qorasoch paridan ikki talabim bor, agar ijozat bersangiz to'y oldidan shu talabimni aytsam, shoyad ko'pdan beri istab yurgan maqsadimga erishsam, – dedi. Podsho Qorasoch pariga qarabdi, pari ruxsat beribdi.

Nodir:

– Men otadan yolg'iz o'g'ilman; otam, akam, ukam, singlim yo'q. Qorasoch pari meni bir qorindan tushgan akadek qabul qilsalar. Men tug'ishgan singlimni o'zlariga munosib kuyovga berib, to'yni o'zim boshlasam, – debdi.

Hamma turgan joyida qotib qolib, Qorasoch pariga qarabdi: Qorasoch pari boshini egib o'ylabdi. So'ngra: "Ey, og'ir mashaqqatlarni yenggan Nodir yigit, do'stingga qo'ygan mehr-muhabbatingni men mushtipar singlingga ham bag'ishla", debdi va xalqqa qarab:

– Bugundan boshlab tug'ishgan akam bor, bundan keyin sehr-jodu menga kerak emas, – deb barmog'idan uzukni olib sindiribdi. Soydagi gullar, tepadagi turli-tuman narsalar g'oyib bo'libdi.

– Mening izmim akam ixtiyorida, kimni kuyovlikka munosib ko'rsa, qabul qilaman, – debdi.

– Ikkinchi talabim, – deb so'z boshlabdi Nodir. – Rum podshosining o'g'li shahzoda Qodirga

singlim Qorasoch parini berishlarini shahanshohdan so‘rayman.

Shoh qabul ishorasini beribdi. Karnaylar chalinibdi, to‘y-tomosha boshlanib ketibdi. Endi ertagimizni shu yerda to‘xtatib, boshqa mamlakatdagi mish-mish gaplardan boshlaylik.

“Bir bola kelib tilsimotni ochganmish, Qorasoch parini olmay, tashlab ketganmish, Qorasoch parining jahli chiqib sehr qiladigan uzukni sindirganmish, alam qilganidan bir musofirga tekkanmish, podsho nomusga chidolmay saroydan quvganmish”, degan duv-duv gaplar tarqalib, hind podshosiga yetibdi.

Bu gapni eshitgan hind podshosi ko‘zi olayib, ranggi bo‘zarib, shu kunning o‘zidayoq mingta filga mingta pahlavonni mindirib, ularga qilich-qalqon taqtirib, “Shaharning kulini ko‘kka sovuraman, podshosini asir olaman, Qorasoch parini o‘zimga oqsoch qilaman”, deb o‘z pahlavonlariga bosh bo‘lib yo‘lga chiqibdi, shaharga yaqinlashib kelibdi.

To‘y-tomosha qilib turgan podsho bundan xabardor bo‘lib, dushmanga qarshi otlanibdi. Hind podshosining shaharga kirishiga bir tosh qolganda Nodir yuzta tuyaga somon ortib, bittadan odam mindirib, dushman tomon yo‘l olibdi. Uzoqdan qatorlab kelayotgan fillar ko‘rinibdi. Tuyadagilarga Nodir:

– O‘t yoqing, karnay chaling! – deb buyruq beribdi, har kim o‘z tuyasidagi somonga o‘t

qo'yibdi va karnay chala boshlabdi. Tutundan yurolmay qolgan fillar karnay ovozini eshitib, orqaga tumtaraqay bo'lib qochibdi. Ustidagilar yiqilib qolibdi. Saksonta pahlavon bilan qolgan hind shohi o'z mamlakatiga qochib ketibdi. Hind shohi alamiga chidolmay, bir g'orga kirib, ko'zini yummasdan o'tirar ekan, bir dog'uli kampir kelib.

– E podshohim, turing, taxtingizga chiqing, Qorasoch parini men olib kelaman, – debdi.

Podsho:

– Agar Qorasoch parini menga keltirsang, xazinamning yarmini beraman, – debdi.

– Menga bir katta kema yasab pahlavonlardan yigirma kishini saralab, ularning uch oylik ovqatini g'amlab, ixtiyorini menga bering, – debdi. Podsho tezlik bilan kampirning talabini bajarib, uni kuzatibdi. Kampir boshliq yigirma pahlavon bir necha kun suvda suzib, Qorasoch parining daryo labidagi saroyiga yaqinlashibdi.

Kampir:

– Meni shu yerda quruqlikka chiqarib, o'zlaringiz o'sha ko'ringan qo'rg'on tagiga borib, qimirlamasdan, kemadan tushmasdan yotinglar, men: "vaqt g'animat" deganimdan keyin, birdaniga qizni ushlab kemani haydab yo'lga chiqasizlar, – deb ravona bo'libdi.

Qorasoch pari to'yining oxirgi kuni, butun xalq xursand, qizlar o'z parisini kuyovga berish oldidan hammomga olib kelar ekanlar, ular orasida bir juvon goh o'ynab, goh ashula aytib: hammani

o‘ziga jalb qilib boribdi. Hammom yonida sozandalar, ashulachilar, o‘yinchilar Qorasoch parini ham, sho‘x juvonni ham intizorlik bilan kutibdilar. Lekin ulardan darak bo‘lmabdi. Oxiri qizlardan biri ichkariga kirsa, hammomda hech kim yo‘q, suvxonaning orqasi buzilgan, haligi xushchaqchaq juvon hind shohining dog‘uli kampiri ekan, Qorasoch parini o‘g‘irlab ketibdi.

Hind shohining shahrida katta shodlik boshlanibdi. Qorasoch pari bir necha kanizaklar bilan ichkaridan chiqib, chap tomondagi oltin taxtga o‘tiribdi. U podshoga qarab:

– E yer yuzining hoqoni, sizning jufti halolingiz bo‘lishdan oldin orzu qilib yurgan niyatimni bajarishingizni so‘rayman. Har ikkimizning umrbod turmushimiz hurmati uchun mamlakatda azob chekuvchi, muhtojlikdan ko‘z yoshi to‘kuvchi odam bo‘lmasin, qarzdorlarning qarzini kechib, zindondagilarni ozod qilsangiz, – debdi.

Hind shohi hech qarshilik qilmay, shu ondayoq:

– Qarzdorlarning qarzidan voz kechilsin, zindondagilar ozod qilinsin! – deb farmon beribdi.

– Ikkinchidan, necha-necha yuz yillardan beri podsholarning saroylariga mamlakat fuqarolari kirolmaydi. To‘yni saroyda qilaylik: shoh-u gado, g‘arib va bechoralarga saroy eshiklari doimo ochiq tursa, – debdi. Shoh buni ham qabul qilibdi.

– Uchinchidan, men hozirga qadar erkak qo‘lini ushlamagan bo‘lsam ham, bir odamning nikohiga o‘tganman. Bizning odatimizcha bir odamning

nikohida bo'lgan qiz ikkinchi kishining nikohiga o'tishi uchun oradan qirq kun o'tishi kerak. Bu muddat men uchun naqadar uzoq, chidab bo'lmaydigan muddat bo'lsa ham, xalqning hurmati uchun chidam bilan kutishga majburman. Shu sababli bu uzoq muddatning qanday o'tganligini sezmay qolish uchun to'yni qirq kunga cho'zib, aysh-u ishratlar bilan o'tkazasiz, – debdi. Hind shohi bunga ham ko'nibdi.

Qorasoch pari o'z shartlarini aytib, kanizaklari bilan kelgan tomonga chiqib ketibdi. Qirq kunlik to'y boshlanibdi. Hind shohining o'n yetti yoshli Dilnavoz degan qizi bor ekan, aqlda, husnda kamolga yetgan ekan, u doim Qorasoch pari bilan suhbatda va uning xizmatida ekan.

To'y marosimida saroyda bo'layotgan voqealarni ko'zdan kechirib yurib, har bir narsaga aqli yetgan qiz bir narsaga tushunmabdi, har kuni kechki payt saroyga bir qora chodirga o'ralgan odam kelib, tut daraxti tagida o'tirar, hech kim bilan so'zlashmas ekan, oldiga taom qo'ysa yemas, ammo hech narsa talab qilmas ekan, savol bersalar gapirmay, ko'z yoshini to'kib, chiqib ketar ekan.

Dilnavoz bir kun qora chodirli kishini chetga chaqirib:

– Kimsiz, dunyoning qanday jabr-zulmi sizni bu ahvolga tushirdi, gapiring, men sizning dardingizga ko'maklashaman, – deb yolvorib so'rasa ham, qora chodirli odam Dilnavozga tikilib, to'xtovsiz ko'z yoshlarini to'kib, bir og'iz so'z demay chiqib

ketibdi. Keyinchalik Dilnavoz qora chodirli kishini sevib qolibdi. Kundalik keladigan vaqtidan kechiksa, sabrsizlik bilan kelishini kutar ekan. Dilnavoz kechalari uxlamay, shu odamni o'ylar ekan.

Keyinchalik ko'zlari kirtayib, ranglari siniqib ketibdi. Buni sezgan Qorasoch pari:

– Senga nima bo'ldi, singlim? Nimadan kamchiliging bor va qanday musibatlarga tushding? Nega o'zingni bu qadar oldirib qo'yding? – deb so'rabdi. Dilnavoz butun voqeani va qora chodirli kishini chin yurakdan sevib qolganini aytib beribdi. Qorasoch pari uzoq o'ylab:

– Ertaga kelsa, undan shu narsani so'ragin, Rumdan chiqqanda qancha edi, Shomda qancha bo'ldi, Hindistonda qancha, shu savolga javob bersa, javobini keltir, – debdi.

Dilnavoz qora chodirli kishini intizorlik bilan kutib turganida u darvoza oldida ko'rinibdi, uni chetga chaqirib, sevib qolganini izhor qilibdi. Qora chodirli odam hech nima demay jim turaveribdi. Oxirida Dilnavoz:

– Dunyoning zahmatlariga bardosh bergan yigit, aytingchi, Rumdan chiqqanda qancha edi, Shomda qancha bo'ldi, Hindistonda qancha? – debdi. Qora chodirli odam ko'z yoshlarini to'kib:

– E malikam, siz meni so'zlashga majbur qilib, bu shaharda yurishdan mahrum qildingiz. Jabr-u zulmlar, azob-u uqubatlar chekib, oxirida sizning mehri-shafqatingiz tufayli shu shaharda turishga

qaror bergan edim. Rumdan chiqqanimda ikkita edi. Shomda uchta bo'ldi, Hindistonda bitta. Ammo bu javobning ma'nosi nima ekanini oxirgi nafasimda sizga aytib berishni istar edim. Bir kecha saroyda qolsam, o'z o'tmishimni, qora chodirli odam hikoyasini sizga aytib berar edim, – debdi. Dilnavoz uni saroydagi bir uyga yashirib, o'zi Qorasoch parining oldiga boribdi. Qorasoch pari Dilnavoz kelishi bilan:

– Javob oldingmi, – deb so'rabdi.

– "Rum shahridan chiqqanda ikkita, Shomda uchta, Hindistonda bitta", deb javob berdi, – debdi va uni yashirib qo'yganini aytibdi.

Qorasoch pari hech kimga bildirmay, uy tomon boribdi. Derazadan hovliga qarab turgan qora chodirli kishini ko'ribdi. U Nodir ekan.

Qorasoch parining o'g'irlanganidan xabardor bo'lgan Nodir ketma-ket yo'lga chiqqan ekan.

Podsho bir kam qirq kun deganda Qorasoch paridan xat olibdi. Xatda shunday so'zlar yozilgan ekan: "Ey podshohi olam, ertaga muhlatimiz bitib, ikkimiz murodga yetadigan kun. Sizga juft bo'lganimdan keyin saroydan bir qadam chetga chiqmoq menga munosib emas. Shaharni sayr qilish orzusidaman. Shuning uchun ijozat bersangiz, shu kecha o'zimning qizlarim bilan shaharni sayr etsam. Mening orzuyimni rad etmasligingizni so'rayman. Jufti halolingiz bo'lmish Qorasoch pari".

– Yuring, ona, – degan ekan, kampir chalqanchasiga ag'darilibdi va ko'ylagi ichidan xoda ko'rinib qolibdi. Shoh qo'rqib, Qorasoch paridan xabar olishga odam yuboribdi. Borib qarasalar, qizlar uydan chiqolmay, arzlarini aytolmay, qamalib yotgan emishlar. Podsho:

– Orqasidan quvib ushlab kelinsin, – deb buyruq beribdi. Lashkarlar Qorasoch parining orqasidan quvib yetolmay, qidirib topolmay o'z shaharlariga qaytibdilar.

Shom podshosiga Qorasoch parini dog'uli kampir olib qochib, hind shohiga topshirgani ma'lum bo'libdi. Nodir ham yo'qolibdi. Qodirning qizdan umidi uzilib, ko'kragini zaxga berib yotibdi. Shom podshosi shahzoda Qodirga biror narsa bo'lib qolsa, Rum shohi: "Qizingni o'zing qochirib yuborib, mening ikki o'g'limni ataylab o'ldirgansan" deb tuhmat bilan hujum qilishi mumkin, deb vahimaga tushibdi.

Shom podshosi Qodirni o'z yurtiga qaytishga ko'ndiribdi. Qimmatbaho in'omlar beribdi, yoniga to'rt pahlavonni qo'shib Rumga jo'natibdi. Qodir Taqirtosh tog'i ustiga chiqayotganida qarshisidan kelayotgan Qorasoch pari bilan Nodirga ko'zi tushib, sevinib ketibdi. Ular quchoqlashib ko'rishibdilar, Rum shahriga borishga qaror qilibdilar. Ular yo'lda charchab katta chinor tagida dam olibdilar. Qodir bilan Qorasoch pari uyquga ketibdi. Nodirning uyqusi kelmasdan xayol surib yotgan ekan, chinor tepasiga to'rtta to'tiqush

tutsalar, shuni ichmasdan to'kib tashlaylik, deb. Ruxsat bering, men to'kib tashlay, – debdi.

Qorasoch pari Qodirga qarabdi. Qodir uning talabini qaytarib ichmoqchi ekan. Nodir qo'lidagi qamchini bilan bir urib, qimizni to'kib yuboribdi. Qodir Nodirdan xafa bo'lib, otga qamchi uribdi.

Shahar darvozasiga yaqinlashganida podsho vazirlari bilan ularni kutib olishga chiqibdi. Podshoni ko'rgan zamon bular darrov otdan tushib, ta'zim qilibdilar. Shoh Qorasoch parini ko'rgan zamon otdan tusholmay, o'g'li bilan ko'risha olmay turib qolibdi. Vazirlardan biri qimmatbaho anjom, ot va qarchig'ay qush keltirib shahzodaga:

– Shahanshohimizning yo'l ustidagi sovg'alarini qabul qilishingizni so'raymiz, – deb ta'zim qilibdi. Shahzoda Qodir qushni olib otga minmoqchi bo'lganida, Nodir to'xtatib:

– Ey, shahrimizning ulug' zotlari, biz yo'lda ko'p qiyinchiliklarga uchrab, azoblar chekdik. Ana o'shanda men bir niyat qilgan edim: shu azob-uqubatlardan qutulib, shahrimizga yetib olsak, shahanshohning birinchi sovg'alarini xudoyi qilaylik degan edim, – debdi. Vazirning yonidan qilichini olib, ot bilan qushni burdalab, ustiga mayda qum sepib, qimmatbaho buyumlarni ko'mib yuboribdi. Buni ko'rgan podsho achchig'i chiqsa ham, Qorasoch pari oldida hech narsa deyolmay, jahl bilan iziga qaytib ketibdi. Qodir, Nodir va Qorasoch pari bilan maxsus tayyorlangan uyga kiribdi. Nodir hushyorlik bilan chayonni kutibdi.

Qorasoch pari yolg'iz o'zi tush paytida uylarni salqin qilib, qizil gilamlar ustiga duxoba to'shaklar solib, qora sochlarini oppoq yostiqqa yoyib, ikki qo'lining panjalarini bir-biriga juftlab, shirin uyquda yotgan ekan. Gilam ustidan yugurib kelayotgan o'n bir bo'g'inli chayon amirkon maxsiga yopishib, yuqoriga o'rmalabdi. Atlas ko'ylak ustidan yurib, ko'krak ustida to'xtab, nayzalarini chiqarib, zaharini yig'a boshlabdi. O'rmalab ko'ylak yoqasidan ichkari kirmoqchi bo'lganida qizning nafasi uni orqasiga qaytaribdi.

Chayon yelkadan o'rmalab miya tomon borayotganda, Nodir uyga kirib, birdan qizning miyasiga o'rmalab borayotgan chayonga ko'zi tushibdi va chaqqonlik bilan chayonni ikki bo'lib tashlagan ekan, chayonning bir tomchi zahari Qorasoch parining yuziga sachrabdi. Nodir shoshilib, zahar yoyilib ketmasin deb ro'molcha bilan Qorasoch parining yuzidagi zaharni artib turgan ekan, shahzoda Qodir kirib, turgan joyida qotib qolibdi.

– Men seni do'stim, o'z ukam, deb mehr qo'ysam, sen menga xiyonat qilib yurgan ekansan, – debdi. Qorasoch pari cho'chib uyg'onibdi, hech narsa tushunmay hayratda qolibdi.

– O'zingning qora iflos nayranglaring bilan meni aldab yurgan ekansan. Otang otamning davlatiga xiyonat qilganidek, sen ham menga xiyonat qilding. Endi sen ham otangning yoniga bor, – deb Nodirni qilich bilan chopib tashlamoqchi bo'lganida

Qorasoch pari sakrab turib, shahzodaning qo'lini ushlab, Nodirga:

– Nima voqea bo'ldi? Menga tushuntiring, – debdi.

Nodir Qodirga uzoq tikilib:

– O'tiring, akajon, o'tiring, singlim! Men butun voqeani aytib beray, ehtimol, mening so'zlarimni eshitib bo'lganingizdan keyin, bir-birimiz bilan so'zlasha olmasmiz, ko'risha olmasmiz. Buning uchun sizlarga qilgan gunohimni kechiringlar, sizlarning hurmatlaringizga sazovor bo'ladigan birorta xizmat qilolmadim. Voqea bunday: Biz hind podshosining mamlakatidan chiqib, Shomdan kelayotib katta chinor tagida dam oldik. Siz Qorasoch pari bilan uxladingiz, men uyg'oq edim. Shu chinorga to'rtta to'ti qush qo'nib, birisi: "Buni qara, mehnatni bu qildi-yu, huzurini anovi ko'radi", dedi. Ishonmasangiz tizzamdan u yog'i tosh bo'lsin. Ikkinchisi aytdi: "Bu ham mayli-ya, otasi zaharli qimiz qilib, qizlar qo'liga berib qo'yibdi, o'g'lim kelsin, ichsin o'lsin, xotini menga qolsin deb"; shuning uchun o'sha qimizlarni to'kib tashladim. Ishonmasangiz belimdan u yog'i tosh bo'lsin. Uchinchisi aytdiki: "Otasi zaharlangan ot, anjom, qush yasab qo'yibdi, o'g'lim kelsin, minsin, o'lsin, xotini menga qolsin, deb"; uni ham chopib o'ldirdim. Ishonmasangiz ko'kragimdan u yog'i tosh bo'lsin. To'rtinchisi: "Otasi yangi imorat solib, chayon tashlab qo'yibdi, o'g'lim kelsin, chaqsin, o'lsin, xotini menga qolsin deb".

Kechadan beri chayonni poylab yurar edim, mana shu bugun Qorasoch pari uxlab yotgan edi, sochlari ustidan o'rmalab yurgan ekan, shamshirim bilan chetga olib bir urgan edim, ikki bo'linib bir tomchi zahari singlimning yuziga sachradi, zahari tarqalib ketmasin, deb ro'molcha bilan zaharni artib olayotgan edim, siz kelib qoldingiz, – deb ikki bo'linib yotgan chayonni ko'rsatibdi. Ishonmasangiz tosh bo'lay, deb bor vujudi toshga aylanib qolibdi.

Voqeadan xabardor bo'lgan Qorasoch pari Qodirga:

– Hali sening yuraging shunday qora, shunday yaramasmi, seni deb og'ir azoblar chekkan, yosh jonidan kechgan, vijdonli do'stingga sendan kelgan oqibat shumi? Seni zaharlab yo'q qilmoqchi bo'lgan o'z otangning changalidan qutqarib qolgan pok yigitning tosh bo'lib yotishini qara! – debdi. Qodir qilgan ishlariga pushaymon yeb, ko'zlaridan to'xtovsiz yosh oqizib o'tirganida Qorasoch pari Qodirga:

– Tur o'rningdan, mamlakatga jar sol. Hamma hakimlarni chaqir, xazinadagi dunyolarni sarf qil. Nodirni o'z asliga qaytar. Agar o'z asliga qaytmas ekan, Qorasoch pari senga harom, o'z yurtiga ketadi, – debdi.

Shahzoda Qodir butun mamlakatga jar soldiribdi, hech qanday natija bermabdi. Kechasi Qodir uxlab yotar, Qorasoch parining uyqusi kelmas ekan. Shu paytda uyning ikki burchagidan

oq va sarig‘ ilon chiqib, bir-biri bilan so‘zlashibdi. Oq ilon sariq ilonga:

– Yer yuzidagi jonivorlar bizga qahr-g‘azab bilan qarab, bizni dushman deydilar, holbuki, o‘zlari bir-birlariga ashaddiy dushmanlik qiladilar. Buni qara, mehnatni qilib-qilib, tosh bo‘lib yotibdi. Yana buning tosh bo‘lganidan xabar topgan podsho har soatni g‘animat bilib, o‘g‘lini o‘ldirish uchun payt poylab yuribdi, – debdi. Sariq ilon so‘zga kirib:

– Buni asliga qaytarish mumkin, lekin juda og‘ir. Buning uchun dunyodagi eng zolim odamni topib, shuning qoniga cho‘miltirib, to‘tiqushlar qo‘ngan chinorning tagidagi buloqqa sho‘ng‘itib olsa, asliga qaytadi, – debdi va ilonlar o‘z inlariga kirib ketibdilar.

Qorasoch pari bu voqeadan Qodirni xabardor qilibdi. Shu payt eshik ochilib, podsho qo‘lida xanjar ushlagan holda kirib, Qodirga hujum qilibdi. Shahzoda Qodir podshoning oyog‘iga o‘zini tashlab:

– Otajon, axir men sizning farzandingizman-ku, nima gunohim bor, – deb yolvoribdi. Podshoning g‘azabiga g‘azab qo‘shilib, shahzoda Qodirning yuragiga xanjar sanchibdi. Qodirning jonsiz gavdasi gilam ustiga cho‘zilibdi. Podsho vahshiy hayvonlarcha hayqirib, Qorasoch parini bag‘riga bosmoqchi ekan, qiz zaharli hanjarni tortib olib, zolimning ko‘ksiga uribdi.

Qorasoch pari:

– Dunyoda bundan ham ortiq zolim bo'lmaydi, – deb tosh bo'lib yotgan Nodirni ko'tarib shohning qoniga cho'miltirib, boshiga qo'yib:

– Xayr, zulm botqog'iga botgan shoh saroylari, – deb chinor tomon yo'l olibdi. Borib chinor tagidagi buloqqa toshni sho'ng'itgan ekan, Nodir aksa urib o'z holiga kelibdi. Qorasoch pari xursand bo'lib, Nodirga qarabdi. Nodir hayron bo'lib:

– Akam qani, nega biz bu yerdamiz? – deb so'rabdi.

Qorasoch pari shahzoda Qodirning otasi qo'lida halok bo'lganini aytibdi.

Qorasoch pari qarshisida turgan ikki otni ko'rsatib:

– Yuring, otga mining, aziz Nodirim, hamma voqeani o'z elimda aytib beraman, – debdi. Ular Shom shahri tomon jo'nabdilar.

Bir necha kun yo'l yurib shaharga kirar ekanlar, karnay-surnaylar ovozi eshitilibdi. Nodir:

– Bu qanday sadolar? – deb Qorasoch paridan so'rabdi.

– Bu Shom shahrining xalqlari ikki yoshning baxtli hayot boshlashini tabriklayotgan sevinch sadolaridir, – deb javob beribdi Qorasoch pari. Ikkisi otga qamchi urib, shaharga kirib ketibdi va murod-maqsadiga yetibdi.

XURMACHA POLVON

Bor ekan, yo'q ekan, och ekan, to'q ekan. Bir chol-u kampir bor ekan. Bularning echkisi ko'p ekan-u, bolasi yo'q ekan. Kunlardan bir kun kampir sut pishirib o'tirib: "Mening bolam bo'lsa edi, sut desa sut bersam, qaymoq desa qaymoq bersam, qatiq desa qatiq bersam", debdi. O'shandan keyin kunlardan bir kuni boshi ham yo'q, oyog'i ham yo'q, qo'li ham yo'q bir xurmacha o'g'il tug'ibdi. Kampir xurmachani tandir ustiga tashlab qo'yaveribdi. Chol kampirga:

– Kampir, farzandim yo'q, deding, bir xurmacha tug'ding, tandir ustida yotibdi. Shu xurmachani ko'rmaylik ham, kuymaylik ham, sindirib tashlaylik, – debdi. Shunda tandir ustidan xurmacha turib:

– Ey, ota, sizga nima zararim tegdi, ishga buyurdingiz-u qilib kelmadimmi, yo o'roqqa aytdingiz-u bormadimmi? – debdi.

Chol:

– Mana, falonchi boyning o'rog'i o'rilmagan, shunga o'roqqa chiqsang bo'lmaydimi? – debdi.

Xurmacha o'roqni olib, asta-sekin boyning oldiga boribdi. Boy:

– O'rganingga qancha haq olasan? – debdi.

Xurmacha polvon:

– Shu xurmachani to'ldirib bersangiz bo'ladi, – debdi. Boy "Ozgina haq berar ekanman", deb suyunibdi. Xurmacha polvon boyning o'rog'ini

o‘ribdi, bog‘labdi, yanchibdi, sovuribdi. Boy kelibdida, yengini shimarib bug‘doyni qoplamoqchi bo‘libdi. Xurmacha polvon boyga:

– To‘xtang, avval mening haqimni bering, keyin qoplarsiz, – debdi. Boy:

– Men qoplab ketaveray, haqingni keyin beraman, – debdi. Xurmacha polvon:

– Yo‘q, oldin haqimni bering! – debdi. Boy:

– Hay, sendan qutulay, oldin sening haqingni bera qolay, o‘zim keyin qoplab olarman, – deb bug‘doyni g‘alvirlab xurmachaga solaveribdi.

Xirmonda bug‘doyning yarmi qolibdi. Xurmacha to‘lmabdi, bug‘doyning hammasini solibdi, xurmacha to‘lmabdi. Xurmacha polvon:

– Xurmacha to‘lmadi, to‘ldirib bering, – debdi.

Boy:

– Bug‘doyimning barini soldim – to‘lmadi. Bu xurmacha emas, bir balo ekan. Shuncha dehqonchiligim ketdi, shunda ham to‘lmadi, – deb xafa bo‘libdi. Xurmacha polvon:

– To‘lmasa to‘lmas, – deb uyiga qaytibdi.

– Ona! Otamga ayting, tomga chiqib tom tepasini teshsin, – debdi. Onasi:

– Nima olib kelding? – debdi.

Xurmacha polvon:

– Bug‘doy olib keldim, – debdi. Onasi:

– Olib kelgan bug‘doyingni tovoqqa solib qo‘yaver, qancha ketar edi bu xurmachaga, – debdi. Xurmacha polvon:

– Tovoqqa sig'maydi, tomni teshinglar, uyni to'ldiraman, – debdi.

Otasi tomga chiqib tomni teshibdi. Xurmacha polvon tomga chiqib tom teshigidan bug'doyni to'kaveribdi, uy to'lib ketibdi. Shunday qilib, chol-u kampir Xurmacha polvondan xursand bo'lishibdi. Tinch yashab murodlariga yetishibdi.

FARHOD VA SHIRIN

Qadim zamonda bir podshoning qizi bo'lgan ekan. Qizning oy desa og'zi, kun desa ko'zi bo'lib, kulsa og'zidan gullar to'kilar, yursa oyog'idan tilla sochilar ekan. Qiz gulbog'da qirq qizlari bilan sayr etib yurar ekan. Nima uchundir qiz yoshligidan beri doimo g'amgin ko'rinar ekan. Qirq qiz Shirinning har qancha ko'nglini olish uchun urinsalar ham o'ynab-kulib, ochilib yurmas ekan. Bir kun kanizaklardan biri:

– Hech narsadan kamchiligingiz bo'lmasa, nima uchun doimo xafa ko'rinasiz, – deb so'rabdi.

Shunda Shirin:

– Men o'ynab, davron surib kulib yursam, boshqalar qayg'u-g'amda bo'lsa, undan nima foyda? – degan javobni qaytaribdi.

Bir kun Shirin daryo bo'yida sochini yuvib o'tirgan ekan. Uning qoshiga bir kampir kelib:

– Qizim, qani sening bu bo'yingga munosib yigit bo'lsa, – debdi. Shirin:

– Men ham o'sha siz aytgan yigitni istar edim, – debdi. Bu so'zni eshitgan kampir:

– Ana, sen istagan yigit daryoda oqib kelayotir, – deb aytibdi. Shirin daryoga qarayman deganda, boshidagi tilla tarog'i suvga tushib ketibdi. Ikkinchi bir mamlakat podshosining o'g'li daryoda cho'milayotgan ekan. Tilla taroqni tutib olib, "Shu taroqning egasi kim bo'lsa, o'shani olaman", deb ahd qilibdi. Elda yurib surishtira boshlabdi. Bir kampir bu taroqning egasi Shirin ekanligini aytibdi. Yigit qizni axtarib yo'lga chiqibdi. Kunchiqarda bir podsho bor ekan, uning birgina Farhod nomli o'g'li bo'lgan ekan. Farhod qayg'urib, g'amgin bo'lib yurar ekan. Bir kun otasi o'g'lini qirq yigiti bilan sayrga chiqaribdi. Farhodning ko'zi tosh yo'nib turgan ustaga tushibdi. Shu hunarga ishqiboz bo'lib, uni o'rgana boshlabdi. Otasi uni bu ishdan qaytarsa ham unamabdi, o'z bilganidan qolmabdi.

Kunlardan bir kun Farhod otasining xazinasiga kirib qolibdi. Undagi tosh sandiqni ochib, oyinayi jahonnamoga qarabdi. Oynada avval Guliqahqah parini ko'ribdi. Keyin kunbotar tomonda Shirinning arg'imchoq uchib turganini ko'ribdi. Qizga oshiq bo'lib, boshidan hushi ketib yiqilgach, qo'lidagi oyna yerga tushib sinibdi. Farhod Shirinni qidirib yo'lga chiqibdi.

Yo'lda bir daraxtning soyasida bir yigitning uxlab yotganini ko'ribdi. Daraxt tepasidan bir ilon tushib yigitga zahar solay deb turganida, Farhod

yugurib kelib xanjar bilan ilonni o'ldiribdi. Yigit cho'chib uyg'onibdi va Farhodga: "Hozir tushimda bir kishi "Tur, do'sting keldi", deb aytdi", debdi va bu fojianing oldini olib qutqargani uchun Farhodga rahmat aytibdi. U bilan umrbod do'st bo'libdi. Ular yo'l yurib, Shirinning mamlakatiga yetib kelishibdi, Farhod bir tog' tagida bir necha ming askar to'planib turganini ko'ribdi, bir cho'pondan bu askarlar kimniki ekanini bilib olibdi. Shu vaqt Shirin qirq kanizagi bilan kelibdi. Shamol Shirinning yuzidagi pardasini ko'taribdi. Farhod uni ko'rib oshig'-u beqaror bo'lib hushidan ketibdi.

Do'sti suyab uni o'ziga keltiribdi. Biroq Shirin va qirq qiz ketib qolgan ekan. Farhod Shirinning qayerga ketganini so'rabdi. Do'sti: "Shirin shu tog'ga suv chiqargan yigitga tegaman, deb aytdi", debdi. Shu so'zni eshitgan Farhod g'ayratga kelib, tog'-toshni qo'pora boshlabdi. Oxiri bu ishni tugatib, tog'ga suv chiqaribdi. Do'sti tog'ning bir tomoniga Shirinning, ikkinchi tomoniga Farhodning rasmini chizibdi.

Bir kuni Shirin tog' etagida Farhod qurgan hovuzni ko'rish uchun qirq kanizagi bilan kelibdi. Shirin mevali daraxtlar bilan bezangan obod joyni ko'ribdi. Bu cho'lni suvga serob qilib, bog'-u bo'stonga aylantirgan bahodir Farhodni ko'rib Shirin ham uni sevib qolibdi. Farhodni o'z qasriga olib borib, ziyofat qilibdi.

Shunday qilib, ular murod-maqsadlariga yetibdilar.

CHO‘LOQ BO‘RI

Bir boyning uch o‘g‘li bor ekan. Boyning katta bog‘i ham bor ekan. Bog‘ida bir tup chinori bor ekan. Bu chinor tilladan ekan. Har kuni bir bargi yo‘qolib qolar ekan. Boy g‘azablanib, katta o‘g‘lini poylatibdi. Ertasiga o‘rtanchasini poylatibdi. Uchinchi kuni eng kichkinasini qo‘yibdi. O‘sha kuni bir tilla qush kelib, chinorning bitta bargini uzib ketibdi. Kichik o‘g‘li:

– Ota, bir tilla qush kelib, bargini uzib ketdi. Otishga ko‘zim qiymadi, – debdi.

Otasi uch o‘g‘liga g‘azab qilibdi:

– Topsalaring topganing, topmasalaring boshlaring o‘limda, – debdi. Ikki o‘g‘li kulcha-ko‘machini g‘amlab, yo‘lga ketibdi. Eng kichigi hech narsa olmasdan yig‘lab ketibdi.

Uch ayrilish yo‘lga borishibdi. U yerda bir tosh bor ekan, u toshga: “borsa kelmas”, “borsa kelar”, “borsa xatar” deb yozib qo‘yilgan ekan. Eng kattasi “borsa kelar”ga, o‘rtanchasi “borsa kelmas”ga, kichigi “borsa xatar”ga ketibdi. Kichigi bir suvning bo‘yiga borib, bir dona nonni suvga tegizib yeb o‘tirgan ekan, bir cho‘loq bo‘ri kelib qolibdi. Qo‘rqqanidan nonning yarmini bo‘riga beribdi. O‘rnidan turgan vaqtda:

– Qayoqqa borasan? – deb so‘rabdi bo‘ri.

– “Borsa xatar”ga boraman, – debdi u. Bo‘ri:

– "Borsa xatar" olti oylik yo'l, yetolmassan. Ustimga mingin, ko'zingni yumgin, olti hatlab yetkazay, – debdi. Bola shunday qilibdi. Bo'ri:

– Ko'zingni och, – debdi. Bola ko'rsa, taxt tagida turibdi. Bo'ri:

– Qirq pog'onali shotiga chiqasan, qushni olsang, chakkasini olma, – debdi. Bola qushni olibdi. "Uzoq yo'lda yerga qo'yamanmi", debdi-da, chakkasini ham olibdi. Chakkasida qo'ng'iroqlar bor ekan, jarang-jurung qilibdi. Vazirlar bolani qo'lga tushirib olib, podshoning oldiga olib kiribdilar. Podsho:

– Sen qaysi eldan kelding? – deb so'rabdi.

– Bog'doddan keldim, – debdi bola.

– Nima uchun kelding? – debdi podsho.

– Qush uchun keldim, — debdi bola.

– Qush uchun kelgan bo'lsang, Mag'ribda bir podshoning qizi bor, olib kelib bergin, qushimni beraman, – debdi podsho.

Bola qaytib pastga tushibdi. Cho'loq bo'ri:

– Kallasi katta boyvachcha, nima ish qilding? – debdi.

Bola bo'lgan voqealarni aytib beribdi. "U qizning shahri sakkiz oylik yo'ldir. Ustimga min, ko'zingni yum!" debdi bo'ri va sakkiz hatlab bolani yetkazibdi. Bola o'zini taxt tagida ko'ribdi.

– Qizni olsang, ro'molini olma, ro'molini olsang, qizni olma, – deb gap o'rgatibdi bo'ri. Bola chiqib, qizni uxlab yotgan yeridan olibdi.

"Uzoq yo'lda boshyalang olib ketamanmi", deb ro'molini ham olibdi.

Tag'in qo'lga tushibdi. Uni podshoning oldiga olib kirishibdi. Podsho: "Falon joyda yalmog'iz kampirning bir oti bor, shuni olib kelib bersang, so'ng qizimni beraman", debdi. Bola bo'rining oldiga chiqib:

– To'rt oylik yo'lda bir ot bor, shuni olib kelib bersang, qutulasan, deydi, – debdi.

– Ustimga min, ko'zingni yum! – debdi bo'ri.

To'rt hatlab unga ham olib boribdi. Ko'zini ochsa, o'zini bir Changalzorda ko'ribdi. Bo'ri:

– Yer tagidan teshib kirasan, oxurning yonidan chiqasan. Bosh chiqargan vaqtingda ot bir kishnaydi. Kampir yotgan yeridan bezovta bo'lib chiqib, otini uradi. "Haromgina o'lgur, sen nimaga kishnay berasan, nimani bilding", deb urib-urib kirib ketadi, – debdi.

Bola shularning hammasini aytganidek bajaribdi. Otni olib chiqibdi. Cho'loq bo'ri ikkalasi podshoning oldiga jo'nabdi. Yo'lda bo'ri:

– Ey, kallasi katta boyvachcha, shu otni podshoga berasanmi? – debdi.

– Nima qilamiz? – debdi bola. Bo'ri:

– Bir yumalab bundan ham yaxshi ot bo'laman. "Bitta ot deb edingiz, ikkita qilib keldim", deysan. "Tanlab oling", deganingda, meni tanlab oladi. Sen qizni mingashtirib olib ketasan. Orqangdan men ko'k kaptar bo'lib uchib, yetib olaman, – debdi.

Bola bo'ri aytganini bajo keltiribdi. Podshoning oldiga kiribdi.

– Ikki otdan bittasini tanlab oling, – debdi.

Podsho cho'loq bo'rini tanlab olibdi. Yigit qizni olib ketibdi. Orqasidan ko'k kaptar bo'lib bo'ri yetib olibdi.

– E, kallasi katta boyvachcha, shu qizni podshoga berasanmi? – debdi.

– Nima qilamiz bo'lmasa?

– Men bir yumalab bir qiz bo'lay. Podsho meni tanlaydi. Sen qizni ham, qushni ham olib keta berasan. Men orqangdan ko'k kaptar bo'lib uchib boraman, – debdi.

Bola shunday qilibdi. Bola:

– Bitta qiz deb edingiz, ikki qiz keltirdim, tanlab oling, – debdi.

Podsho cho'loq bo'rini tanlab olibdi. Uchalasini olib yigit jo'nab ketaveribdi. Bola qush, qiz va otni olib, boyagi yeriga – non yegan joyiga yetibdi. Bo'ri ham yetib kelibdi. Cho'loq bo'ri:

– Bir qush deb eding, shuncha narsali qilib qo'ydim, bergan yarimta noningga rozi bo'lgin, – deb ko'zdan g'oyib bo'libdi.

Bola akalarini istab, "borsa kelar", "borsa kelmas" ko'chalarga kiribdi. Ularni topibdi. Biri oshpazga o't yoqar, biri hammomda go'loh ekan. Akalarini chaqirib:

– Endi ketaylik, – debdi.

Yo'lga tushishibdi. Yo'lda ikkala akasi ukasini o'ldirishga maslahat qilibdi. Ukasining ko'zini

o‘yib, bir chuqurga tashlabdilar. Bari narsalarini olib jo‘nabdilar. Otalarining oldiga boribdilar. Otasi kichik o‘g‘lidan bexabar, to‘y-tomoshalar qilibdi. Qiz, qush, otlar ovqat yemay, yig‘lasharmish.

– Nimaga bunaqa qilasizlar? – deb so‘rabdi boy. Bilsaki, bularni kichkina o‘g‘li olib kelgan ekan. Akalari uning ko‘zini o‘yib, chuqurga tashlab kelgan ekanlar.

Qiz ularni boyning kichik o‘g‘li yotgan joyga boshlab olib boribdi. Qarasalar, bola chala o‘lik bo‘lib yotgan ekan. Olib kelibdilar, tabibga ko‘rsatib davolagandan so‘ng, boy ikkala katta o‘g‘lini jazolashga buyuribdi. Boy qizni kichik o‘g‘liga beribdi. Xiyonat qilganlar jazolarini tortibdilar. Ular murod-u maqsadlariga yetibdilar.

DAVLAT BILAN AHMAD

Bir zamonda bir odil podsho o‘tgan ekan. Uning oti Davlat ekan. Davlat podsho mamlakatda adolat bilan ish yuritishga intilar ekan. Ba’zan “Qani, men shuncha ishlarni qildim. Fuqarolarim mening to‘g‘rimda nimalar der ekan?” deb, kechalari shohona liboslarini yechib qo‘yib, boshqa usti-bosh kiyib, el orasida yurar ekan.

Podsho bir kuni kechasi bir ko‘chada ketayotgan ekan, bir do‘kondan odamlarning ovozi, ashula tovushi eshitilibdi. Borib quloq solsa, kavushdo‘zlar kavush tikayotgan ekan. Ulardan biri ashula aytayotganmish:

Machit bo'lsa madrasa,
Yor, yor, aylanaman!
O'rtasida yo'l bo'lsa,
Yor, yor aylanaman!
Bir odil podsho bo'lsa,
Yor, yor, aylanaman!
Har kim suyganin olsa,
Yor, yor, aylanaman!

Podsho: "Bular ham o'z tirikchiligi bilan mashg'ul ekan" deb o'tib ketaveribdi. Undan nariga borsa, yana bir do'kondan ovoz chiqibdi. Podsho asta borib quloq solsa, bu bir bo'zchining do'koni ekan. Eshikning tirqishidan qarabdi. Shu payt bo'zchining mokisi tandaning komidan irg'ib chiqib, yerga tushib ketibdi. Bo'zchi: "Uh!" deb, ilmoq cho'pini uzatib, mokini ilib olibdi. Keyin moki naychasidagi ipning uchini tishlab turib, mokini o'ng qo'liga olibdi va:

– Davlat akam kelsalar! – deb mokini komdan otibdi. Moki zevdan o'tib chap qo'liga boribdi, chap qo'li bilan ushlab turib:

– Ahmad, desalar, – debdi. So'ng: – Vaziri a'zamning qizini olib bersam, olasanmi? desalar! – deb mokini yana orqasiga irg'itibdi. Keyin:

– Oladurman,
Oladurman,
Oladurman..., –

deb bo'zni to'qiyveribdi. Bir zamon yana moki komdan chiqib, yerga tushib ketsa, "Uh!" debdi-da,

yana yuqoridagi gaplarni takrorlab, bo'zini to'qiyveribdi.

Podsho bu ahvolni ko'rib, taajjublanib, qaytib ketibdi. Ertasi erta bilan Davlat podsho o'zining ikkita odamini chaqiribdi va ularga:

– Falon mahallada, falon ko'chada, qayrag'ochning yonidagi hovlida Ahmad nomli bir bo'zchi turadi. Tezda boringlar-da, o'sha bo'zchini bo'z to'qiydigan do'kon va tandasi bilan ko'chirib olib kelinglar! – deb buyuribdi.

Podshoning odamlari borib, Ahmad bo'zchini do'koni bilan ko'chirib, podshoning o'rdasiga olib kelishdi va podshoga to'g'ri qilishdi. Podsho hamma amaldorlarini to'pladi va ularning oldida bo'zchiga buyurdi:

– Do'koningni shu joyga qurib, bizga bo'z to'qib ko'rsatasan! – dedi. Ahmad darrov nizom olib, do'konini qurdi va do'konga chiqib, kuntaxtaga o'tirib olib, bo'zni to'qiyverdi. Shunda podsho Ahmadga:

– To'xta! Kechasi qanday to'qigan bo'lsang, shunday qilib to'qigin! – dedi. Ahmad oldin qo'rqdi, keyin: "Podshoning amri vojib deganlar, yana aytganini bajarmay, gunohkor bo'lib qolmayin", deb ikki ko'zini chirt yumdi va mokini o'ng qo'liga olib, kechasi aytgan gaplarini aynan takrorladi:

– Davlat akam kelsalar,
Ahmad, desalar.
Vaziri a'zamning
Qizini olib bersam,

Olasanmi? – desalar!
Oladurman,
Oladurman,
Oladurman... –

deb to'qib ketdi. Moki yerga tushdi. Bo'zchi "Uh!" tortdi. Mokini yerdan olib, yana yuqoridagi so'zlarini takrorlab, to'qishga boshladi. Podsho bo'zchidan:

– Sen nimaga bunday deysan? – deb so'radi.

Bo'zchi aytdi:

– Bir qoshiq qonimdan kechsangiz, aytaman!

Podsho:

– Kechdim! Ayt! – dedi. Bo'zchi aytdi:

– Bir kuni bozordan kelayotgan edim. Hammomdan bir ofatijon, nozanin qiz chiqib kelayotgan ekan. Ko'rdim-u, aqli-hushimdan adashdim.

Ma'lum bo'lishicha, u qiz vaziri a'zamingizning qizi ekan. Shundan beri fikr-u zikrim o'sha qizda. Bo'z to'qishda o'sha so'zlarni aytishni o'zimga odat – vazifa qilib olganman. O'zim bir kambag'al bo'zchiman. Davlatmand bo'lganimda balki vaziri a'zam menga qizini berarmidi, deb xudodan davlat so'rayman, – deb ko'zlaridan duv yoshlar oqizdi.

Shunda podsho vaziri a'zamiga qaradi va unga:

– Bu gaplarni eshitdingizmi? – dedi. Vazir xomush bo'lib qoldi. Shundan keyin Davlat podsho vaziri a'zamni va uning qizini ko'ndirib, qizni Ahmad bo'zchiga to'y-u tomosha qilib olib berdi, bo'zchi murod-maqsadiga yetdi.

MUNDARIJA:

Podshoning dono qizi....3
Qizg'anchiq it....7
Qozi....8
Ayyor bilan sodda....9
Aqlli bola....11
Ota vasiyati....14
Zumrad va Qimmat....22
Donishmand xotin....29
Aqlli qiz....32
Yamoqchi....41
Shahzoda Asad....50
Qorasoch pari....78
Xurmacha polvon....114
Farhod va Shirin....116
Cho'loq bo'ri....119
Davlat bilan Ahmad....123

O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODI

ZUMRAD VA QIMMAT

Ertaklar

Nashrga tayyorlovchi: Irodabonu Avvalboyeva
Muharrir: Mahliyo Mirsoatova
Badiiy muharrir: Namoz Tolipov
Texnik muharrir: Muhriddin Hamroyev
Musahhih: Mohitobon Buzrukova

Nashriyot litsenziyasi: AI № 221; 16.11.2012.
Bosishga ruxsat etildi: 28.08.2017.
Bichimi: 84/108 1/16. Ofset bosma.
"UzAntiqua" garniturasi. Shartli bosma tabog'i: 8,0.
Nashriyot bosma tabog'i: 10,0.
Adadi: 3000 nusxa. Buyurtma: № 06-17.
Bahosi kelishilgan narxda.

Nashriyot manzili:
"Yurist-media markazi" nashriyoti,
Toshkent shahri, Otchopar ko'chasi, 82-uy
Tel.: 212-47-79, 230-04-74
E-mail: yurist_media@mail.ru

Bosmaxona manzili:
"DONISH CHIROG'I" MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, 14 kv 32-uy.

ISBN 978-9943-4965-4-5

YURIST-MEDIA MARKAZI
НАШРИЁТИ